
6.

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਮ॥

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲੋਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ, ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਭੇਜਕੇ ਮਿਲਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਜ਼ਫ਼ਰੀ ਜੀ ਪੈਗ਼ਾਮ ਦੇਕੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਔਕੜੇ ਲੰਮੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਰਹੇ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕਿਆਮ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਗੁਰ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਹਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:—

ਸਵੈਯਾ॥ ਭਾਜਿ ਤੁਰਕਾਨ ਮੈਦਾਨ ਛੋਡੇ, ਤਬੈ ਖੇਤ ਸਿਘਾਨ ਕੇ ਹਾਥ ਆਯੋ।
ਕੀਨੋ ਬੀਚਾਰ ਕਰਤਾਰ ਮਨ ਮੈ, ਇਤੈ ਸਾਹ ਕੋ ਭੇਦ ਜਨੀਜੈ ਜਤਾਯੋ॥
ਦਯਾ ਕੋ ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਸਾਥਿ ਸੀਗਾਰ ਕੈ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਕਰਤਾਰ ਕਰਕੈ ਪਠਾਯੋ।
ਕਰ ਤਸਲੀਮ ਤਿਹ, ਹੁਕਮ ਕੋ ਦੇਖਕੈ, ਸੀਸ ਪੈ ਬਾਂਧ ਤਾਤੇ ਸਿਧਾਯੋ॥੫੬੦॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਦਈ ਸਮਝਾਇ ਕਰਤਾਰ ਤਾਹੀ ਸਮੇ, ਲਿਖਾ ਔਰੰਗ ਕੇ ਹਾਥ ਦੀਜੋ।
ਸਾਥ ਸਜਾਇ ਕੋ ਜਾਨ ਜੋਗ, ਬਰਨ ਨਾਹਿ, ਮਨ ਸਾਹਿ ਕਛੂ ਸੰਕ ਕੀਜੋ॥
ਤੀਨ ਦੇ ਪਾਂਚ ਹੈ ਖਾਲਸੇ, ਪਾਸਿ ਤੇ ਖਰਚ ਦਰਬਾਰ ਬੀਚਾਰੁ ਲੀਜੋ॥
ਸਾਹਿ ਪੈ ਜਾਇ ਦਹਿ, ਆਇ ਦਰਬਾਰ ਮੈ, ਬੇਗ ਫੁਰਮਾਨ ਤਯਾਰ ਕੀਜੋ॥੫੬੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਿਦਾ ਭਯੋ ਤਾਹੀ ਸਮੈ, ਪਗ ਕੇ ਸੀਸ ਨਿਆਇ।
ਅਹਿਦੀ ਭੇਸ ਬਨਾਇਕੈ, ਚਲਿਓ ਸਿੰਘ ਤਬ ਧਾਇ॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥ ਕੀਏ ਅਹਿਦੀਆਂ ਭੇਸ ਬੇਗੰ ਸਿਧਾਯੋ।
ਤਿਨੈ ਗਾਮ ਗਾਮੰ ਬਿਗਾਰੈ ਬੁਲਾਯੋ॥
ਦੀਏ ਕੂਚ ਦੇਤੇ, ਕਰੀ ਹੈਲ-ਗਾਹੰ।
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਮੈ ਆਇ ਦਿਲੀ ਮਝਾਹੰ॥੫੬੩

تسلیم

یلغار

ਸਿਖੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਗ ਸੁਖ ਪਾਯੋ। ਹੁਕਮ ਕਾਫਿਰੈ ਤਾਹਿ ਤਾਤੇ ਬਤਾਯੋ॥
ਜੀਏ ਦਾਮ ਜੇਤੇ ਲਿਖੇ ਤਾਤੇ ਨਾਮੰ। ਚਲੇ ਕੂਚ ਕੈ ਕੈ ਕੀਉ ਇਹ ਕਾਮੰ॥ ੫੬੪॥
آگرہ ਆਇ ਆਗਰ ਕਾਮ ਕੈ ਕੈ ਸਿਧਾਏ। ਸਖੀ ਬੰਧਨੰ, ਛੋਰਿ ਹਾਕਦੇਰ ਧਾਏ॥
ਆਇ ਨਗਰੰ ਰਾਜ ਥਾਨੰ ਸਿਧਾਏ ਕੰ। ਦਈ ਛਾਡਿ ਕੈ ਸੋਇ ਆਏ ਉਜੈਨੰ॥ اجین
ਸਖੀ ਨਗਰੰਕਾ ਧਾਰ ਪੰਥ੍ਹ ਸਿਧਾਰੇ। ਗਏ ਆਸਦੇ ਕੇ ਮਤੇ ਕੋ ਸੰਭਾਰੇ॥
برہانپور ਗਹੈ ਰੇਜਿਆਸੋਰ ਤਾਤੇ ਪਧਾਰੇ। ਆਏ ਨਗਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੰ ਮਝਾਰੰ॥
ਕੀਉ ਬਾਰਨੇ ਅਸਬ ਤਾਤੇ ਸਿਧਾਯੋ। ਕੀਏ ਕੂਚ ਔਰੰਗਾ ਬਾਦ ਆਯੋ॥ اورنگ آباد
ਕੀਉ ਕਾਮ ਤੰਤੇ ਤੌਨ ਤੇ ਸਿਧਾਜੰ। ਤਬੈ ਨਾਸਕ ਰੋ ਅਹਿਮਾਨਗਰ ਆਯੰ॥ ੫੬੭॥

ਸਮੇ ਸੌਰਹੰ ਬੇਰਹੈ ਸਿਖ ਆਯੋ। ਤਿਨੀ ਮੀਜ ਮੈ ਜੇਠ ਸਿੰਘੰ ਬਤਾਯੋ॥
ਰਹੇ ਪਾਸ ਤਾਕੇ ਸੁ ਰੈਨੰ ਬਿਤਾਯੋ। ਭਈ ਭੋਰ ਤੇ ਪਗ ਸਾਗੈ ਸਿਧਾਯੋ॥ ੫੬੮॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਸਿਖ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਆਨ ਦਰਸਨ ਕਿਯਾ, ਸੋਜ ਸਤਸੰਗ ਬਿਚਾਰ ਕੀਨਾ।
ਕਹੋ ਜਿਹ ਭਾਂਤਿ, ਤਿਹ ਭਾਂਤਿ ਅਰਜੀ ਕਹੇ ਸਾਹ ਕੇ, ਲਿਖਾ ਸਿਖ ਮੋਬਿਦ ਦੀਨਾ॥
ਬਾਕ ਜਿਹ ਰਾਗ ਬਿਸਥਾਰ ਕੇਤਾ ਭਯੋ, ਭਗ ਭੂਲੇ ਜਿਵੇ ਬੇਦਿਗੀਨਾ।
ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਮਾਨਕੇ ਖਾਲਸੇ ਪ੍ਰੀਤ ਸੋ, ਆਪਕੇ ਸੀਸ ਲੀਨਾ॥ ੫੬੯॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰ ਭਾਵਨੀ, ਅਤਿ ਹਿਤ ਚਿਤਿ ਮਨ ਲਾਇ।
ਨਿਸਦਿਨ ਸੇਵਾ, ਸਿਖ ਕੀ ਕਰੇ ਖਾਲਸਾ ਜਾਇ॥ ੫੭੦॥

ਚੌਪਈ॥ ਸਾਹਿਬਾ ਕੇ ਸਬ ਜੋ ਜਨ ਹੂਜੇ। ਔਰੰਗੇ ਛਿਪੈ ਹੁਕਮ ਤੇ ਭੂਜੇ॥
ਫੀਕੇ ਬੈਨ ਕਹੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ। ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨ ਨੈਕ ਬਿਚਾਰੀ॥ ੫੭੧॥
ਜਿਹ ਬਿਸ ਧਾਤ ਸਿਖ ਕਛੂ ਪਰੇ। ਦਿਨੀ ਉਪਾਉ ਅਰਜ ਕੇ ਕਰੈ॥
ਤਾਕੀ ਭਨਕ ਸੁਨੀ ਪੁਨਿ ਪਾਵੈ। ਤਿਹ ਛਿਨ ਜਾਇ ਮਨੈ ਕਰਿ ਆਵੈ॥ ੫੭੨॥
ਅਨਿਕ ਉਪਾਉ ਸਿਖ ਨੇ ਕਰੇ। ਫੇਰ ਬੇਰ ਕਛੂ ਨੇਕ ਨ ਧਰੇ।
ਲਿਖੀ ਕਥਾ, ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਈ। ਦਯਾ ਕਰੋ ਇਸ ਤੇਹ ਚਲਾਈ॥ ੫੭੩॥

ਸੋਰਠਾ॥ ਦਯਾ ਸਿਖ, ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ, ਭੇਜੀ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਤਬੈ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰ, ਹੋਇ ਪਗਾਇ ਅਬ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ॥ ੫੭੪॥

ਦੋਹਰਾ। ਜੋਗੀ ਏਕ ਬੁਲਾਇਕੈ, ਕਾਦਰ ਦਰ ਤਯਾਰ।
ਜੋ ਪਠਾਵੇ ਧਨ ਪੈ ਤਬੈ, ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਦਰਬਾਰ॥ ੫੭੫॥
ਧਨੂ ਕਾਰ ਅਰਦਾਸ ਕੈ, ਪਾਰ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਦੀਨ।
ਆਪਨ ਕਾਜ ਸੁਧਾਰਨੇ, ਆਪ ਯਤਨ ਇਮ ਕੀਨ॥ ੫੭੬॥
ਕਾਦਰ ਕਿਹ ਇਤ ਤੇ ਚਲੇ, ਤੇ ਮਾਰਗ ਮੰਝਾਰ।
ਆਖ ਜੀਨ ਉਤ ਕੀ ਕਹੋ, ਜੋ ਕੀਨੀ ਕਰਤਾਰ॥ ੫੭੭॥
ਚੌਪਈ॥ ਕਾਬੂ ਏਕ, ਸਿਖ ਦਰਿਆਓ। ਸਿਖ ਯਾਸ ਉਨ ਭੇਦ ਬਤਾਯੋ।
ਤਾਹਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਜ ਇਮ ਕਰੀ। 'ਕੇਸਰੀ' ਗਾਥ ਯਾ ਕੇ ਪਰੀ॥ ੫੭੮॥

ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਜੁਧ ਵਿਚ, ਜਦ ਤੁਰਕ ਹਾਰ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਛਡ ਗਏ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਭੇਤ ਦਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿਠੀ ਦੇਕੇ, ਇਕ ਹੁਕਮ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਚਿਠੀ ਤੇ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਦੀ ਪਗ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਏ ਅਤੇ 'ਅਹਦੀ' ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਿਖ ਹੋਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਅਹਿਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅਪਣੀ ਖਾਸ ਫੌਜ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਖਾਸ ਕੰਮਾਂ ਪਰ ਇਤਬਾਰੀ ਚੰਗੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਕੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਹਿਦੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹਦਾਰੀ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਦੀ ਭੀ ਲੋੜ ਨਾ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿਗਾਰ ਲੈਣ ਵਿਚ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਗਈ। ਅਹਿਦੀ ਦਾ ਭੇਸ ਵਟਾਕੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀ ਜੈਸੀ ਕਿ ਇਕ 'ਅਹਿਦੀ' ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮੁਕਾਮ ਕਰਕੇ, ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਕਰਕੇ ਓਹ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲੀ ਪੁਜੇ। ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੁਕਮ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਰਕਮ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਓਹ ਸੰਗਤ ਨੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇਕਠਾ ਆਦਿ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਥੋਂ ਲਈ ਅਤੇ ਅਗੇ ਟੁਰੇ, ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਆਗਰੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਦਾ ਕੈਸ ਕਰਕੇ, ਦੱਖਣ ਵਲ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ

ਕਾਂਗਾ ਬਾਗ, ਨਰਵਰ, ਸਿਰੌਂਜ, ਉਜੈਨ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਕਰ ਮਹਉ,
ਅਸੀਰ ਗੜ੍ਹ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਆਏ। ਇਥੇ ਚੋਖੀ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਸੀ।
ਚੋਖੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਆਏ। ਉਥੇ ਜੋ ਰਕਮ
ਸੀ ਕਰਕੇ 'ਅਹਿਮਦਨਗਰ-ਲਸ਼ਕਰ' ਪਹੁੰਚੇ॥ ਭੁੱਖੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ
ਸਨ, ਰਾਤ ਇਕ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਹਾਜਨਮੰਡੀ ਵਿਚ ਕੱਟੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਭੁਲਕ
ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਜਾ ਕੀਤਾ। ਦਖਣੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬੜਾ ਆਈ ਗਈ।
ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮਨੇ
ਰਖੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਥ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੇ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸਮਝੋ
ਕਰੋ। ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਨ ਚਿਤ ਲਾਕੇ
ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਕੰਮ ਜੋ ਸੀ ਉਸ ਬਾਬਤ ਬੜੀ ਸਮੀ ਜੇਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੋਈ,
ਅਤੇ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਡਰਦੇ ਅਤੇ ਹੈ ਸਨ ਕਾਰਦਾਰੋ
ਬਹਾਨਾ ਕਰਨ ਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ
ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਚਾਹੁਨ, ਤਾਂ ਡਰਕੇ ਜਾਕੇ ਮਨਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਬੜੇ
ਡਰਦੇ ਸਨ। ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉਪਾਏ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਚਾਰ ਸਰਿਆ ਨਾ।
ਲਾਚਾਰ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਲਿਖਕੇ ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜ ਹੁਕਮ ਖਾਸ ਖਾਸ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ
ਨੂੰ ਮੋੜ ਘਲਿਆ। ਇਹ ਕਾਸਦ ਇਧਰੋਂ ਟੁਰੇ ਤੇ ਉਧਰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ
ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਾਥੀ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇਕੇ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ ਅਤੇ ਉਹ 'ਪਰਚੀ'
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਥਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਪਰਚੀ ਵਿਚ ਕੀਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ,
ਇਹ ਦਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਜਾਣਨੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਾਂ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਅਹਿਮਦਨਗਰ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਇਹ ਭੀ ਦਸਣਾ
ਕੋਈ ਗੈਰ ਵਾਜਬ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਥੱਕ
ਹੁਣ ਤਕ [ਦੇਖਣੇ ਅਸਲ ਵਿਚ] ਦਖਣ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਹੜੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਦਖਣ ਗਏ ਪੰਝੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲਗੇ ਸਨ ਅਤੇ ਏਸ ਅਰਸੇ
ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾਂ ਆਗਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਦਖਣ

ਇਹ ਬੀਜਾਪੁਰ ਆਦਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਹਟਿਆਂ ਨਾਲ
ਲੜਦੇ ਇਹ ਪੰਜੀਰ ਥੱਕੇ ਨਿਢਾਲ ਹੋਏ। ਮੁਨਤਖ਼ਿਬ-ਉਲ-ਲੁਬਾਬ
ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ :—

1116 سنہ ھ (چہل و نہ جلوس) کی ۱۴ ماہ محرم الحرام کو واکنکیر کا قلعہ جسپر پیم نایک قوم بیدر قابض تھا بعد مشکل فتح ہوا + اور کنڈانہ کا قلعہ مرہٹوں نے پھر دبا لیا + طبیعت کچھ ناساز رہتی تھی - ادھر سے ہٹکر کرشنا دریا کے کنارے دیوگاؤں میں چھاونی ڈالکر کچھ دن قیام کیا +

دریں آوان عارضہ بدنی بپادشاہ رو داد - و در تمام اعضائے اثر درد مفاصل بشدت و وجہ عجیب بہم رسیدہ - و باعث اختلال احوال عالمی گردید - ہر چند ہر روز خودداری نمودہ در نشستن و دیوان نمودن خود را مشغول داشتہ باعث تسلی خلق اللہ میگردیدند - آخر انحراف مزاج بامتداد کشید و از غش نمودن و بے خبر گشتن یک دو دفعہ چیزہائے ناخوش آمیز فساد انگیز زبان زد واقعہ طلبان گردید - و دہ دوازدہ روز غریب ہنگامہ بر لشکر و مردم اردو گذشت + اما آخر فضل الٰہی شد کہ اثر مزاج بحال آمدن و گاہ گاہ دیوان نمودن بر عالمے ظاہر گشت + چوب چینی خوردن گرفتند و حصول صحت یافتند + بعد از سہ چہار ہفتہ وسط ماہ رجب ازاں کوچ فرمودہ متوجہ بہادر گڈھ عرف بیرگانوں شدند - و بہ تعب و کمال تمام اواخر شعبان در آنجا رسیدہ حکم مقام چہل روز گذراندن فرمودند +

1117 سنہ ھ (پنجاہ برس از جلوس) - ماہ مبارک رمضان را در آں مکان بگرفتن روزہ و خواندن تراویح - و ادائے صلوٰۃ فرض و سنت بدستور ہر سال باخر رسانند - و بعد اتمام ایام صیام دو وقت بلا ناغہ دیوان نمودہ متوجہ امور ملکی و مالی میگردیدند + وسط ماہ شوال در سواد احمد نگر کہ از ہمیں جا کوچ بقصد تسخیر ملک بیجاپور فرمودہ بودند - بعد انقضائے بیست و دو سال بہم عنانی نزدیک رسیدن ایام موعود مضرب خیام نمودند - و روز اول درآں مکان بر زبان خلق مکان جاری گردید کہ احمد نگر مکان اختتام سفر است

1118 سنہ ھ (پنجاہ و دوم) در ماہ ذی الحجہ خبر تسخیر قلعہ کنڈانہ بعرض رسید - و باعث فرح خاطر بادشاہ گردید - باز مزاج بادشاہ بادہ بحال آمد - اگرچہ چند روز دیوان و عدالت بلا ناغہ نمودند - اما اثر ضعف و علامت سفر آخرت از چہرہ حال بادشاہ پیدا و ہویدا بود + از انکہ بادشاہ عاقبت بین مزاج خود

را خالی از مادۂ خلل نیافتند - وگرمی بازار فساد بادشاہ زادہ (اعظم شاہ) را روز بروز زیادہ مشاہدہ مینمودند - مانند ہر دو شیر زنجیر گسیختہ (محمد اعظم و کام بخش) بعد ارتحال خود در لشکر مادۂ خلل و فساد عظیم درباره خلق الله دانستند - و رعایت خاطر محمد کام بخش نیز منظور بود - ابتداء بادشاہ زادہ کام بخش را با ہمہ اسباب سلطنت و اکرام و احترام تمام بصوبہ بیجاپور مرخص فرمودند - و حکم نمودند که از حضور نوبت نواختہ روانہ شود + از مشاہدہ آں محمد اعظم شاہ چوں مار زہردار بپیچ و تاب خورد - اما طاقت دم زدن نداشت - و در ہمہ دو سہ روز محمد اعظم شاہ را نیز متعلقہ صوبہ مالوا بتعین سرداران شدید رخصت نمودند + بعد روانہ نمودن ہر دو بادشاہ زادہ آزار بادشاہ زیادہ رو بشدت گذاشت و تپ بشدت گرفت - و سہ چہار روز دیگر باوجود اشتداد مرض از راہ کمال توجہ نماز پنج وقت بجماعت نمودند + چہار ہزار روپیہ نزد قاضی القضات نوشتند کہ بمستحقان رسانند - و بر عرضی دستخط نمودند کہ این خاکسار را زود بمنزل اول رسانده بخاک سپارند - و بزینت تابوت نہ پردازند + گویند وصیت نامہ برائے تقسیم ملک بنام فرزندان نوشتہ حوالۂ حمید الدین خان نمودند +

روز جمعہ کہ بیست و ہشتم ذی القعدہ سنہ پنجاہ و یک جلوس مطابق سنہ ہزار و صد و ہیجدہ ہجری - سیزدہم اسفندار ماہ الٰہی بعد ادائے نماز صبح شروع بذکر کلمہ توحید نمودہ قریب پاسی روز برآمدہ ازیں دار فنا بروضہ جنان شتافت + نود سال و چند ماہ مرحلۂ عمر بپایان رسانده و پنجاہ سال و دو و نیم ماہ علم سلطنت برافراشت - و متصل دولت آباد مدفون ساختند +

خافی خاں اپنی رائے اورنگزیب کی نسبت یہہ دیتاہے :-

در اولاد تیموریہ بلکہ در بادشاہان سلف سلطنت دہلی بحسب ظاہر چناں بادشاہ کہ در عبادت و ریاضت و عدالت گستری ممتاز باشد - بعد از سکندر بادشاہ لودی کمتر بادشاہ دیگر سریر آرائے ہندوستان گردیدہ - و در شجاعت و بردباری و رائے صائب بے نظیر بودند - اما از آنکہ نظر بر پاس رعایت شرع - سیاست را کار نمے فرمودند - و بند و بست ملک بے سیاست صورت نمیگیرد - و نیز اورا بسبب ہم چشمی نفاق بہم رسیدہ بود - ہر تدبیر و منصوبہ کہ بکار میبردند کمتر بپیش میرفت - و ہر مہمے کہ سعے نمودند بطول میکشید و بآخر نمے رسید +

بلکہ

باوجود طے نمودن نود سال از مرحلۂ عمر در حواس خمسۂ ایشاں تفاوت راہ نیافتہ - مگر بارہ
در سامعہ کہ آنہم بدیگرے معلوم نمے شد - و شب اکثر در بیداری و عبادت بسر مے بردند
و از اکثر لذات کہ لازم ملزوم بشریت است گذشتہ بودند +

ਗੋਇਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੧੧੧੭ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਸ਼ਵਾਲ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਅਹਮਦ-ਨਗਰ ਪਹੁੰਚਾ, ਅਤੇ ਸਨ ੧੧੧੮ ਹਿਜਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਜ਼ਿਲਕਾਦ ਦੀ ੨੮ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਜੁਮੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੇਹਾਂਤ ਪਾਈ। ਸਨ ੧੧੧੬ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਬਰਾਬਰ ਬੀਮਾਰ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਲਦਾਰ ਦੇ ਵਾਰੀ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਰ ਵਿਚ ਫ਼ਸਾਦ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਢੁਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨੂੰ ਬੀਜਾਪੁਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਕਢਿਆ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ (ਮੁਅੱਜ਼ਮ) ਅੱਗੇ ਹੀ ਕਿਤੇ ਕਾਬਲ ਵਲ ਕਿਸੇ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝਾ ਸੀ। ਬਦਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਪਰ ਫ਼ਿਕਰ ਤਕ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਸਾਰੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਪੁਤਾਂ ਨੂੰ ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਕਆਤ ਲਿਖੇ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਰਹਟਿਆਂ ਦੀ ਸਰਕਸ਼ੀ ਤੇ ਫ਼ਸਾਦ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਅਤੇ ਮੇਵਾੜ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਭੀ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮੋਰਨੇ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸਲਤਨਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਜਿਮੀਦਾਰਾਂ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਕਾਫ਼ਲੇ ਦੇ ਪੀਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਫ਼ੁਰਸਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਸਦੇ ਮੁਕਾਮੀ ਹਾਕਮ ਸਹਜੇ ਹੀ ਨਿਪਟਾ ਸਕਦੇ ਸਨ॥ ਅਤੇ ਇਸ ਮਤਲਬ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਡੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਨ ੧੧੧੬ ਹਿਜਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਹੱਰਮ ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੪ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਨ ੧੧੧੭ ਹਿਜਰੀ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੫ ਸਨੀਚਰ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸਨ ੧੧੧੮ ਹਿਜਰੀ ੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਨ ੧੭੦੬ ਬੁਧਵਾਰ ਨੂੰ॥

ਪਹਿਲੀ ਮੁਹਰਮ ਸਨ ੧੧੨੦, ਫ਼ਰਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੮ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ੧੫ ਮੁਹਰਮ ੨੯ ਫਰਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਜਮੇਰ ਤਰਫ਼ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ ੧੧੧੯ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ੀਕਾਦ ਜਨਵਰੀ ੨੪, ਸਨ ੧੭੦੭ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੈ, ਅਤੇ ੨੪ ਜ਼ੀਕਾਦ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਹੋਈ॥ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜਮੇਰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੮ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਕੋਈ ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਵੰਬਰ ੧੭੦੮ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਦਖਣ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ॥ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਦਸ ਮਾਰਚ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਪਰ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜੇ॥ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ ਮਈ-ਜੂਨ ਸਨ ਸਨ ੧੭੦੫ ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਜੇਠ-ਹਾੜ੍ਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਨੂੰ ਜੁੱਧ ਚਮਕੌਰ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ। ਇਹ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਮਦਮੇ (ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ) ਰਹੇ ਗਏ ਸਨ॥

ਇਹ ਉਸ 'ਪਰਚੀ'/'ਦਰਕੀ' ਜਾਂ 'ਦਰਖਾਸਤ' ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹਾਂ ਜੋ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਲੈ ਕੇ ਗਏ। ਜੈਸਾ ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਤਾ ਮੈ ਲੀਲਾ ਲਿਖੀ ਅਪਾਰਾ। ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਸੋ ਸਾਰ ਬਿਚਾਰਾ॥
ਤਾਕੀ ਤਨਕ ਭਨਕ ਇਮ ਕਹੀ। ਸਰਬ ਕਥਾ ਕੀ ਮਿਤਿ ਨਹੀਂ ਲਹੀ। ੫੭੯॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਸਾਹ ਔਰੰਗ ਕੋ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੋਂ, ਰਾਜਤ ਆਪ ਤੁਹਿ ਪਾਸ ਆਯੋ।
ਕੈਸ ਬੇਕਲ ਸਭ ਲੋਗ ਤੇਰੇ ਭਏ, ਜੰਗ ਕੇ ਜੋਰ ਅੱਸੇ ਬਤਾਯੋ।
ਗਾਇ ਗਰੀਬ ਪਨੇ ਆਨ ਰਨ ਮੈ ਤਨੇ, ਭਏ ਹੈ ਅਨਸਨੇ, ਤਿਤਨ ਆਯੋ।
ਦੇਖਿ ਕੇ ਨੇਤ ਬੀਚਾਰਏ, ਤਾ ਜਗੀ ਸਿਖ, ਤੁਹਿ ਪਾਸਿ ਜਾਤ ਪਠਾਯੋ॥ ੫੮੦॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥ ਸਜਾ ਹੋਇ ਹੈ ਸੀਸ ਪੈ ਜਾਤ ਤੇਰੇ।
ਭਏ ਕਉਲ ਬੇਕਉਲ ਸੋ ਲੋਗ ਤੇਰੇ।
ਲਿਖਾ ਹੈ ਤਰੇ, ਜਾਤ-ਈਮਾਨ ਸੰਗੇ।
ਕਰੋਗੇ ਕਹਾ ਜੀਵ ਦੇਵਤਾ ਸੰਗੇ॥ ੫੮੧॥

ਸੁਖਨ ਮਰਦ ਕੋ, ਜਾਨ ਮੇਂ ਜਾਨ ਰਾਖੈ।
ਸੁਖਨ ਬੇਸੁਖਨ, ਅਉਰ ਕੀ ਅਉਰ ਭਾਖੈ।
ਜਿਨੋ ਜਾਨ ਮੈ ਕਾਮ ਕੋ ਜਾਨ ਕੀਜੈ।
ਕਰੋਗੇ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਛੀਨ ਦੀਜੈ ॥੫੮੨॥
ਕਿ ਅਸਵਾਰ ਹਜਾਰ ਸੌ ਸਾਥ ਆਵੈ।
ਭਜੀ ਫੌਜ ਸੈ ਸਿਖ ਤੰਕਾ ਬਜਾਵੈ॥
ਕਿਤੇਵਾਰ ਓ ਫੌਜਦਾਰੰ ਅਪਾਰੇ।
ਸੁਬੇਦਾਰ ਹੈ ਸਾਹ ਕੇ ਬੀਰ ਸਾਰੇ॥੫੮੩॥
ਬਾ ਫੁਰਮਾਨ ਕੇ ਤਥਾਰ ਕੋ ਤੋੜਿ ਦੀਜੈ।
ਲਿਖਾ ਹਜੂਰ ਜੀ ਹਜੂਰ ਕੋ ਆਪ ਕੀਜੈ।
ਹੁਕਮ ਸਾਹ ਕਾ ਜੋ ਕਭੀ ਹਾਥ ਆਵੈ।
ਤਬੈ ਕੂਚ ਕੈ ਕੈ, ਇਤੀ ਸੈਨ ਭਾਵੈ॥੫੮੪॥"

ਇਹ ਹੈ ਖੁਲਾਸਾ ਮਤਲਬ ਉਸ 'ਦਰਖੀ' ਦਾ, ਜੋ 'ਗੁਰੂ-ਸ਼ੋਭਾ' ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਫਾਰਸੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਡਾਢਾ ਵਖਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰ ਜਾਏ ਗਏ ਅਨਜਾਮਾਂ ਦਾ, ਜਿਸਦੀ ਖਬਰ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੀ ਹੋਵੇ, ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਲੜਾਈ ਦਾ ਸਬਬ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਫੇਰ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਪੜਕੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸਾਰੀ ਕੈਫੀਅਤ ਦਸਨ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। 'ਹੁਕਮ ਸ਼ਾਹ ਕਾ ਜੋ ਕਭੀ ਹਾਥ ਆਵੈ' ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਇਹ ਭੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਦਰਖੀ' ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਭੀ ਲਿਖੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਾਮੀ ਹਾਕਿਮ ਗਲੀ ਭੀ ਮੇਰਾ ਪਿਛਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦੇ, ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। 'ਦਰਖੀ' ਦੀ ਇਹ ਵਿਚ ਦਰਖਾਸਤ ਸੀ [ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ।] ਹਰ ਅਰਜ਼ਦਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦਰਜ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ (grievance), ਅਤੇ ਫੇਰ ਦਰਖ਼ਾਸਤ (prayer)। ਦੂਜੀ ਦਰਖਾਸਤ ਇਸ 'ਦਰਖੀ' ਵਿਚ ਇਹ ਸੀ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ, ਕਿ ਪਰਵਾਨਾ ਰਾਹਦਾਰੀ ਮਿਲੇ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਵਾਰ ਤੇ ਨਕਾਰਾ ਵਗੈਰਾ* ਹੋਣਗੇ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ

* ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੋਪ ਭੀ ਨਾਲ ਸਨ॥

ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਫੁਰਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹਲਕਾਰਾ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਜਾਣ ਲਈ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰਵਾਨੇ ਸਿਧੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਹ ਬੜੀ ਮੁਨਾਸਬ ਦਰਖਾਸਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਹਤਿਆਤ ਸੀ। ਬਗੈਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ, ਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਉਪਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਹਿਬੇ ਭੀੜ ਭੜਕੇ ਜਾਂ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪਾਰ ਉਤਰਨ ਦੇਣੀ* ਸੀ। ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕੂਚ ਦਰ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਓਥੇ ਅਪੜਾਂਗਾ॥ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਈ ~~ਅਕੇਲੇ~~ ਇਕਾਂਕਤ ਮੰਗਣ ਦੀ ਵਜਾਹ ਖਾਸ ਇਹੋ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਚੋਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਨ ਮਾਲ ਦੇ ਅਮਾਨ ਦਾ ਕੌਲ ਦੇ ਕੇ ਬੇਕੌਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪੁਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਹ ਜਿਸਦੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਸਣਗੇ, ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਸਕੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪ ਖ਼ੁਦਾ ਤੋਂ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀਹ ਬਣਾ ਰਖੀ ਸੀ, ਓਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਕੀਹ ਮਿਲਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਸੁਣੋ ਜੋ ਸੇਨਾਪਤਿ ਕੌ ਕਹਿਆ ਹੈ; 'ਦਸਵੀਂ' ਗਾਥ ਸਾਹ ਦੇ ਪਾਸੀ ਉਪਰ ਕਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਸੋ

ਸਵੈਯਾ॥ ਦੇਖਿ ਬਿਚਾਰ ਮਨ ਮਾਹਿ, ਏਤਾ ਕਹਿਓ, ਕਉਨ ਸੰਜੋਗ ਕਰਤਾਰ ਆਵੈ।
ਲਿਖਾ ਕੈ ਦੇਤ ਤਾਕੀਦ, ਦਰਬਾਰ ਮੈਂ ਸਿਖ ਤਤਕਾਲ, ਜਾਤੇ ਸਿਧਾਵੈ॥
ਗੁਰਜ ਬਰਦਾਰ ਸੰਗ ਫੁਰਮਾਨ ਭੇਜਾ, ਤਬੈ ਸਿਖ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਵੈ,
ਜੋੜ ਕਰ, ਬੇਨਤੀ ਜਾਇ ਐਸੇ ਕਰੋ, 'ਹਰੋ ਤਿਹ ਫ਼ਉਰ ਜਗ ਜੀਵ ਆਵੈ॥੫੮੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਗੁਰਜ਼ਦਾਰ ਫੁਰਮਾਨ ਲੈ ਚਲਾ ਸਿਖ ਕੈ ਸੰਗ।
ਵਿਦਾ ਕੀਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗ॥੫੮੬॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥ ਗੁਰਜ਼ਦਾਰ ਸਿਖ ਤਾਂਤੇ ਸਿਧਾਏ।
ਜਿਥੇ ਪੰਥ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਆਏ॥
ਭਲੇ ਪੀਰ ਨੂੰ, ਕੀਹ ਮੈ ਸਾਂਤਿ ਆਈ।
ਹੁਕਮ ਦਾਰੂ ਬੀਹਰਕੈ ਕੈ ਸੁਨਾਈ॥੫੮੭॥

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਿਰ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਕਮਦਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੀ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਨਾਣਿਓਂ ਗਏ।

ਇਹ ਤਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਦਰਖਾਸਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ

Page 338 ਪਰ ਫੁਟਨੋਟ।

* ਜਦ ਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਦ ਉਸਦੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਦੁਰਗਾ ਦਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਪਾਹ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵਿਚ ਦੇਸ ਨੂੰ ਮੁੜੇ। ਅਟੱਕ ਦਰਿਆ ਪਰ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨੇ ਬਗ਼ੈਰ ਪਰਵਾਨਾ ਰਾਹਦਾਰੀ ਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਹੋਣੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਲੜਕੇ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ੋਰੀ ਨਿਕਲ ਆਏ। ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਸਿਧੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਲਿਖ ਭੇਜੀ, ਜਿਸ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।।

'ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਸੁ ਫਿਰ ਕੁਈ'

ਦੇ ਰੂਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।। ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਗਰੋਹ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਫ਼ੈਜ਼ਬਖ਼ਸ਼ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਾਖ ਓ ਜਾਨ ਨੂੰ ਦੁਆਈ ਦੇਸ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀਹ ਪਾਵੇ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਾਰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਕਦਰ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿਖ ਮਜ਼ਹਬ ਬਾਬਤ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਉਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਉਪਰ 'ਅਤਿਕਾਸਮ ਮਾਸਮ ਗੀਰੀ' ਵਿਚੋਂ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ।।

'ਦਰਬੀ' ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਹੱਕ ਖ਼ੂਨ ਕਰਨੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਹ ਗਲ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਕਹਨੀ ਹੋਣੀ ਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਕਸਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ

ਦਿੱਲੋਂ ਹੋਕੇ ਜੰਮਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੇਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹੋਲਕਾਰ ਮੋਤੇ ਪੰਜ ਜਾਨਾਜਦੀ
ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰਵਾਨੇ ਸਿੱਧੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਹ
ਬੜੀ ਮੁਨਾਸਬ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਹਤਿਆਤ ਸੀ। ਬਗੈਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕਿਸੇ
ਹਾਕਿਮ ਨੇ ...
ਸਾਹਿਤ ਭੁ...
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦ...
ਸਈ ਅਕੇ...
ਮੋਤੇ ਨਾਸ...
ਕੂਲਸ ਕਰ...
ਤੋਂ ਇਨਸਾ...
ਤੋਂ ਰਸਤ...
ਇਸ...
ਓਹ ਬਾਦਸ਼ਾ...
ਕਰਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਸੁਣੋ ਜੋ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਵਿਰਾਜ ਨੇ 'ਦਰਬਾਰੀ' ਗਾਥ ਸਾਰ ਦੇ ਪਰੀ
ਓਪਰ ਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਸੋ

ਸਵੈਯਾ॥ ਦੇਖਿ ਬਿਚਾਰ ਮਨ ਮਾਹਿ, ਏਤਾ ਕਹਿਓ, ਕਉਨ ਸੰਜੋਗ ਕਰਤਾਰ ਬਨਾਵੈ।
ਸਿਖਾ ਕੇ ਦੇਤੁ ਤਾਕੀਦ, ਦਰਬਾਰ ਮੈਂ ਸਿਖ ਤਤਕਾਲ, ਜਾਤੇ ਸਿਧਾਵੈ॥
ਗੁਰੂ ਬਜਦਾਰ ਸੰਗ ਫੁਰਮਾਨ ਭੇਜਾ, ਤਬੈ ਸਿਖ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਵੈ,
ਜੋਰ ਕਰ, ਬੇਨਤੀ ਜਾਇ ਐਸੇ ਕਰੋ, 'ਰਹੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਜਹਾ ਜੀਵ ਆਵੈ॥੫੮੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਗੁਰਦਰਬਾਰ ਫੁਰਮਾਨ ਲੈ ਦਸਾ ਸਿਖ ਕੋ ਸੰਗ।
ਬਿਦਾ ਕੀਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗ॥੫੮੬॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥ ਗੁਰੂਦਰਬਾਰ ਸਿਖ ਤਾਂਤੇ ਸਿਧਾਏ।
ਜਿਥੇ ਪੰਥ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਆਏ॥
ਭਲੇ ਪੀਰਨੰ, ਜੀਵ ਮੈ ਸਾਂਤਿ ਆਈ।
ਹੁਕਮ ਦਾਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਕੇ ਕੈ ਸੁਨਾਈ॥੫੮੭॥

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਵਾਪਸ ਹਜ਼ੂਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਕਮਦਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ॥

ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਦਰਖਾਸਤ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਤਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਰਾਹਦਾਰੀ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਦੇ ਕੇ 'ਗੁਰਜ਼ ਬਰਦਾਰ' ਭੀ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਗੁਰਜ਼ ਬਰਦਾਰਾਂ' ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਕੋਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਭੇਜਣ ਜੋਗਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੋ 'ਦਰਕੀ' ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਰਖੇ ਛਿਕੇ ਨਾਸ਼ਾਇਸਤਾ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। 'ਦਰਕੀ' ਜਾਂ 'ਅਰਜ਼ੀ' ਜੇ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਨਮਾਨ ਭਰੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। 'ਗੁਰੂ-ਸੋਭਾ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵਾਂਗੇ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਸਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮਰੱਥ ਦੀ ਭਰ ਲਿਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ, ਉਸਦੀ ~~ਵਡਿਆਈ~~ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਵਡਿਆਈ

'ਉਲਟ ਬਿਆਨ ਸੁ ਕਿਉਂ ਭਈ'

ਦੇ ਤੁਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ॥ ਤਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਗੁਰੂ ਨਾਮਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰਾ ਦਿਆ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਆਤਮ ਉ ਜਾਨ ਨੂੰ ਦਆਰਾਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀ ਪਾਵੇ। ਜੋ ਕਦਰ ਕਰਾ ਮਨਜ਼ਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਦਰਕਬੀ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿਖ ਮਜ਼ਹਬ ਬਾਬਤ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਉਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਸੀਂ 'ਓਹਰ ਅਹਕਾਮੇ ਆਲਮਗੀਰੀ' ਵਿੱਚੋਂ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ॥

'ਦਰਕੀ' ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਹੱਕ ਖ਼ੂਨ ਬਦਲੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਹ ਗਲ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਹੋਣੀ ਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਕਸਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ

ਤਸੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ॥

ਕਵੀ ਸੇਨਾਪਤੀ ਨੇ ਜਿਸ 'ਵਾਰਤੀ' ਦਾ ਖ਼ੁਲਾਸਾ ਮੁਤਰਜਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਰੀਖ਼ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰੀ ਵਿਚ ਉਸ 'ਨਾਮੇ' ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਵੇਰਵਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ, ਜੋ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬੜਾ ਮੁਖ਼ਤਸਰ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਤ ਪੱਤਰ ਦਾ ਮੁਢ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

چون این خبر شورش و جنگهائے کوہستان و دیگر وقائع سنگھان به عالمگیر پادشاه که
در آن روزها به مهم دکن رفته بود - رسید نامه شد + فی الحال ~~[illegible]~~ باحضار گوبند سنگه فرمان
نوشت و او را در حضور طلب داشت + و چون مردمان پادشاهی با نامه نزد گورو گوبند سنگه
رسیدند - ایشان را نواخت - و در جائے نیکو فرود آورد و خدمت نمود و گفت مارا از
پادشاه گریز نیست - ولیکن میخواهم که این نامه را پاسخ بنویسیم + الکاه اگر لابد بحضور طلبید
حاضر آئیم و هر چه فرمایند بعمل آرم + ایلچی قبول کرد و فرود آمد + و گوبند سنگه چون خوانده و شاعر
بود - در عرصه اندک قریب یکهزار و چهار صد بیت فارسی منظم در آورد + و در آن همه
حقیقت و حالات خویشتن و آبائے خود به تفصیل آشکارا نمود - و آن ستمها که به سبب
حاسدان و معاندان بر سر ایشان رفته بود بیان کرد +

ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿਆਨ ਉਸੇ ਵਾਕਿਆਤ ਪਰ ਮੁਨਹਸਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ 'ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ' ਉਹ ਅਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲ ਭੇਜੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕੋਈ 'ਸ਼ਾਹੀ ਹਰਕਾਰਾ', ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਕਿਤੇ ਆਏ ਸਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਲਿਆਏ ਅਤੇ ਫੇਰ ~~[illegible]~~ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰ ਗਏ। ਇਹ ਗਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ੧੪੦੦ ਬੈਤਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕਿਆ ਪਰ ਰਚੀ, ਜਾਂ ਉਸ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਬਾਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨਜ਼ਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ 'ਦਾਸਤਾਨ' ਸਾਰੇ ੧੧੧ ਬੈਤਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਹਕਾਇਤਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩-੫੫ ਦੇ ਕ਼ਰੀਬ ਲਿਖੀਆਂ

ਗਈਆਂ। ਉਪਰ ਅਸੀ ਇਹ ਸਭ ਕਹ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਖਾਸ ਹਕਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਫਾਰਸੀ ਰਚਨਾ ਆਪ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾ ਉਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਤਕ ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹਰਫ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ।

ਫੇਰ ਜੇ ਖ਼ਤ ਪੜ੍ਹ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਸੈਨਾਪਤੀ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਤੋਂ ਦੇਖਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ, ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਪੜਾਂ ਪੜਾਂ ਲਿਖਕੇ, ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਦਸਮੀ' ਦੇ ਅਪੜਨ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 'ਗੁਰਜ਼ਬਰਦਾਰ' ਭੇਜਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਖਦਾ, ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਬੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਅਸੀ ਮੰਨ ਜਾਂਗੇ ਕਿ ਖ਼ਤ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਹਿਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਹੀ ਹੋਈ। ਪਿਛੋਂ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਨੇੜਿਆਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਇਤਲਾਹ ਪੁਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਪਰ ਵੱਡਾ ਸੁਆਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਚੇਚਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਖ਼ਾਸ ਗੁਰਜ਼ਬਰਦਾਰ ਦੇ ਹਥ ਭੇਜਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਐਡੀ ਦੂਰ ਦਖਣ ਵਿਚ ਬੁਲਾਣ ਦੀ ਕਿਉਂ ? ਮਨ ਲੌ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ 'ਵਕਾਇਆ-ਨਵੀਸ' ਦੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਰਾਜੇ ਹਾਰਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਪਾਸ ਮਦਦ ਲਈ ਆਏ। ਜੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਕਢਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਖੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦਿਵਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੋਰਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਜਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਨੇ ਹੀ ਰਿਪੋਰਟ ਭੇਜੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਿਖ ਉਹੋ ਲੋਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਢ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਹ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਾਕੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਸ ਸਜ਼ਾ

ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾਖ਼ਲ-ਦਫ਼ਤਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਹਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ~~[illegible]~~ ਜਾਇਦਾਤ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਤੋੜ ਦਿਓ, ਜਿਸਤੇ ਫੇਰ ਕਦੇ ਸਿਰ ਨਾ ਉਠਾ ਸਕੇ॥ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਤੀਜੀ ਗੱਲ ਬੜੀ ਬੇਸਮਝੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕੋਈ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹਿਕ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਆਪਣੇ ਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰੋਂ। ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ~~[illegible]~~ [illegible] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ॥

ਹੁਣ ਸੁਣੋ ਕਿ 'ਨਾਮੇ' ਵਿਚ (੧੪੦੦ ਬੈਤ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਤੋਂ ਅੱਗੋਂ) ਕੀਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਤ ਦਰਬਾਰੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ:—

"و درآں نامہ نوشتہ بود کہ حضرت عرش آشیانی* (اکبر) جد بزرگوار من رامداس را در نواحی لاہور از موضع دیگر زمین کہ قطع کردہ چک بستہ دادند + از آنجا کہ آئینہ خاطر آں پادشاہ نیکو باز از زنگ دوئی صفا پذیر بود - و نقش تخالف مذہب در آں صورت نمی بست - ہموارہ گروہ فقرا را ہر مذہب کہ باشند نوازش میفرمود + چوں بنائے مذہب بابا نانک کہ مقتدائے ماست محض بر وحدت وجود بود - و بہ ہیچ مذہب تقلید و تقید نداشت - گروہ ہنود ہمیشہ بما طریق محاسدہ و معاندہ می نمودند - چنانچہ بگفتۂ ہنودئے بہ جد من ارجن در لاہور تکلیفات شاقہ رسید - تا آنکہ خود را در دریا بینداخت + و نیز بگفتار نا اہلان و حاسدان افواج شاہی بہ ہرگوبند رو آوردند - و چند بار جنگ واقع شد - بآخر ناچار شدہ شیشۂ دل خود را بہ سنگہائے کوہستان زد + و از میان خویشاں و فرزندان جدائی نمودہ جلا وطن اختیار کرد - و حسودان خاطر سلطانی را بر آں آوردند تا ہر یکے از ما بر مسند فقیری می نشست از وی طلب کرامات مینمودند - تا آنکہ پدرم تیغ بہادر بگفتۂ رام رائے کہ کنیزک زادہ بود حضور طلب داشتہ شد - و او حیلہ نمود صحبت سفر برخود

---

* مسلمان مورخ مغلیہ بادشاہوں کا ذکر کرتے وقت خاص خاص لفظوں کا استعمال کرتے ہیں :- بابر کے لئے فردوس مکانی + ہمایوں = جنت آشیانی + اکبر = عرش آشیانی + جہانگیر = جنت مکانی + شاہجہاں = فردوس آشیانی اورنگزیب = خلد مکانی + بہادر شاہ = خلد منزل وغیرہ یہہ مقررہ فقرے ہیں اور انہیں تبدیلی نہیں کیجا سکتی +

اختیار کرد - و در رنج مسافری روزگار بسر میبرد + چنانچه من در شهر پٹنہ زائیدم - و بجز سختی
و کشاکشی روزگار به مشاهده ما نیامد + چون باز بر پنجاب رسیدیم حاسدان شیوهٔ ناصحیه آغاز نهادند -
و سخنان نا ملائم بگوش شاهی رسانیدند + ناچار پدرم بگریخت - و بکوهستان کهلور پناه برد -
و روزی چند نیاسوده بود که معاندان را باز دل بجوش آمد - و بار خاطر پادشاه برانگیختند -
و سواران بر جنگ تعیین یافتند - پدرم که مرگ را از غایت سخت کاری روزگار آرزو میخواست
بخوشنودی تمام برفت و حیله کرد تا در حضور اقدس جان بداد و کشته آمد + و من خورد سال بودم
از غایت غمهای نزدیک بود که بمیرم - چون بجز خدای عزوجل پناهی نداشتم بدرگاه او ازین رنجها
بنالیدم و از غایت اضطرار خود را از رنگ هندوی بیرون کشیدم و مذهبی که مخالف جمیع مذاهب است
اختیار نمودم - و دل از دنیا برداشتم + و متقی چند بر من گرد آمدند - و راجگان عهد و پیمان
پدر مرا گسیخته به جنگ من رو آوردند + و خدای عزوجل مرا بر ایشان نصرت داد - باز از
روی حق و حسد حاکم سهرند و صوبه دار لاهور بر جنگ من آغالیدند - و من هرچند
پیغام صلح در میان آوردند خیال نکرده مرا محاصره گرفتند + مادر من از تنگی محاصره بجان
آمده دو فرزند خورد سال مرا همراه گرفته از قلعه بگریخت و به سهرند رفت - حاکم آنجا از
غایت ستمگری از خدای شرم و از شما آزرم نیاورده آن دو بچه را در زیر دیوار ریخته کاری
بچینید + و من ناچار شده دو فرزند بزرگ را که همراه داشتم گفتم که با متابعان خود بیرون
روید و جنگ کنید تا کشته شوید - تا من از غم شما برهم + همچنان بظهور رسید - و من تنها
بماندم - و مردانه از قلعه برآمدم تا مرا بیفزا کسی بکشد - اما چون وقت آن نرسیده بود -
هیچکس یارای نیافت و مانند رمه که از پیش شیر بگریزد - گریزیدم + و در پیش من بگریختند +
با هیچکس سلامت برآمدم - و در شهری بشهری می شدم که معاندان پس من نمیگذاشتند +
و بهر منزل و مقام تکلیفات شاقه بمن رسید + آنکه درین جنگل که زمینی بی آب است رسیدم -
و در گوشهٔ پنهان شدم + و متبعین و مریدانم چون خبر سلامتی من شنیدند از هر تنبوله
سر بر آوردند - و متقی چند بر گرد من جمع شدند + و افواج سرکار سهرند از روی عناد
باز به من رو نهادند - و درین سرزمین مرا به محاصره گرفتند و به جنگ پیش آمدند که ناچار
روی فرار نداشتم - با متابعان خود رو بدیشان آوردم و بیک حمله از پیش من بگریختند
و از تشنگی و بی آبی بسیاری بر خاک هلاک افتادند + و بقیه هزیمت را غنیمت شمردند -

واکنون که من همه دودمان و فرزندان خود را در معاملها در باخته ام - و با سختیهای روزگار تنها در ساختم
زندگی دنیا را در نظرم قدری نمانده و مرگ را بآرزوئی میخواهم - و بجز خدای عزوجل از دیگرے
نمیترسم و میدانم که تو نهائی ما برباد نخواهد رفت - و دنیا آنچه بما کرده است بدیگران نیز خواهد
کرد + و از آنجا که ذمه اهل ذمه بر ذمت همت بادشاهان لازم و واجب است - و از ما
امرے که مشعر برخلاف آن باشد بظهور نرسیده - و یقین است که هر چیز که برما رفته به ناحق
رفته - و در روز پیشن بادشاه حقیقی از آن باز خواهد رسید و شما چگونه از عهده جواب
آن برآئید + و من از رسیدن مجتنب نیستم - اما منتظر فرمان دیگرم + "

چون این نامه باتمام رسید - ایلچیان را به تحالیف و ظرائف نواخته رخصت نمود - و
پیچکس را از سنگهان خود همراه ایشان کرد - و نزد بادشاه فرستاد +

ਇਹ ਸਾਰੀ ਦਾਸਤਾਨ ਇਕ ਹੋਸ਼ਿਆਰ, ਤਜਰਬਾ ਕਾਰ, ਸਿਆਣਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ੀ ਸੁਭਾ ਦੀ ਦਾ ਇਨਸ਼ਾ ਹੈ; ਜੋਰਦਾਰ ਤਸਵੀਰ ਉਹਨੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਢੰਗ ਨਿਬਾਹਿਆ ਹੈ। ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਹੀ ਆਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸੁਆਲਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਸੂਰਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜੋ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਪਰ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਪੈਦਾ ~~ਕਰ ਸਕੇ~~ ਕਰੇ। ਬਾਕਾਇਦਾ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ [illegible] ਭੀ ਲਿਖਾਈਓਂ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਈ ਗਲ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਇਖ਼ਲਾਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇ। ਆਖ਼ਿਰ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਲਿਖੀ ਭੀ ਕਿਸੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਦੀ 'ਦਾਸਤਾਨ' ਜੋ ਉਸਦੇ ਦੇਣੇ ਜਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੀ ਬੈਠ ਪਈ ਸੀ ਪਹੁੰਚੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੰਨੀਏ ਕਿ ਇਹ ਅਸਲੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ, ਤਦ ਅਸੀਂ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾ ਹੋਵਾਂਗੇ।

ਇਹ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 'ਨਾਮਾ' ਮੁਹੱਬਤਸਾਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਉਸੇ 'ਫ਼ਕੀਰੀ' ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਕਦੀ ਸੇਨਾਪਤੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਵਾਨ ਮੁਨਸ਼
ਜੀ, ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ
ਗਿਆ ਸੀ। ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਾਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ
ਦੇ ਅਗੇ ਜਵਾਬਦਿਹੀ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ
ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਵਲ ਦੁਆਇਆ ਹੈ, ਓਹ ਸਿਤਾਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ 'ਦਾਸਤਾਨ'
ਜੋਂ ਮਰਸੀਏ ਦੇ ਦੋ ਤਿਨ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਸ ਕਿ ਇਹ ਖ਼ੂਨ
ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਫਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੁਰਾ
ਨਿਕਲੇਗਾ, ਠੀਕ ਬਣਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਸਾਰਾ ਇਹ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਸ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਭੀ ਕੀਤੀ। ਮੁਗ਼ਲੀਆ
ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਵਿਚ, ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖ਼ਾਸਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ॥

'ਨਾਮੇ' ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੁਝ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ
ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਮੁਲਾਕਾਤ ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਮੰਗੀ ਜਾ ਸਕਦੀ
ਸੀ ਅਤੇ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਵੀ ਇੱਕ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ
ਨਾਹੱਕ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ, ਜੋ
ਗਲ ਕਿ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਸੀ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ,
ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਜਿਸਤਰਾਂ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਿਆ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼
ਮਨਸਬੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਗਲਤ ਕ੍ਰਿਵੇਂ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਇਸ
ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਪੂਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੈਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਰਖ਼ਾਸਤ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰੋ ਕਢਿਆਂ ਗਿਆ,
ਕਿਉਂਕਿ ਓਸ ਸਰ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੋ ਵਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ
ਤਾਂ ਓਹ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ॥ ਫੇਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਕੀ ਉਸਦੇ ਹੋ ਸਕਦੀ
ਸੀ, ਜਦ ਦਖਣ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਦੂਜਾ ਫ਼ਰਮਾਨ [illegible] ਆਵੇ, ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਮੁਵੱਰਖ ਦੇ ਮਨ ਆਈ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਇਆ;
ਜੋ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੁਲਕ ਮਿਲੇ ਪਰ
ਜੇ ਲੜਾਈ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਸਮਝ ਕਿ ਹੋ ਗਈ; ਭਾਵੇਂ ਨਵਾਬ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ

ਫ਼ਰਮਾਨ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸਮਝਿਆ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ। ਖੜਪੜ, ਅਗੋਂ ਜਦੀ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਖਣ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਰੇ ਸੀ।

ਸਾਖੀ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਏਲਚੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ।

پس ہرگاہ کہ ایں نامہ بہ عالمگیر بادشاہ رسید - برخواند + دانست کہ ایشاں فقیراں بودند
وآں سنگھاں را بحضور طلب داشتہ بدید و مکالمہ نمود + واز صورت تماشائے وسخنہائے ایشاں
عجبہ داشت - وانعام فرمود و بہ نیکوئی باز گردانید + و بہ گوبند سنگھ ہم بہ نیز فرستاد و نامہ
مشتمل بر استمالت و تلطفات بنوشت + و در رسیدن حضور وعدہائے نیکو کرد + و بہ
امرائے ایں حدود درباب عدم مزاحمت او فرمان صدور یافت + چوں آں سنگھاں
باز آمدند نوشتہ بادشاہ با خود بیاوردند - و حکایاتے کہ در حضور بعیان آمدہ بودند عیان
نمودند + گوبند سنگھ شاد ~~[illegible]~~ شدہ از سطوت سلطانی ایمن گشت - و عزم رفتن دکن
جزم نمودہ بداں دیار رو آورد - و تا حال در راہ بود کہ بادشاہ مسافر براہ عدم گردید

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨਾਲ ਦੀ ਮੇਲ ਕੀਤੇ ~~[illegible]~~, ਏਹੋ [illegible] ਹੋਇਆ ਜੀ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਖਣ ਵਲ ਟੁਰਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਖ਼ਤ ਲੈ ਗਏ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਅਤੇ ਕੋਈ ਦਰ ਜਵਾਬ ਨ ਆਇਆ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ, ਬਿਨਾ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੇ ਦੇ, ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੀ ਸਿਧੂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਥਾਣੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੀ ਹੋਏ, ਜੈਂਦੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਖਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅਹਮਦਨਗਰ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਪਿਆ ਹੈ, ਨਵੇ ਬਰਸ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਉਮਰ ਸੀ ਅਤੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ॥

ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਦਖਣ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਾਹ ਮਖ਼ਾਹ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮਹਫ਼ੂਜ਼ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਜਾਈਂ ਮੌਤੇ ਮਰਨਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਬੈਠੇ ਓਹ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ ਆਪ ਓਹਨਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛਡੀ॥ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਓਮੀਦ ਸੀ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਕਾਜ਼ੀ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਇਹੋ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰ ਦਿਤੇ 'ਨਾਮੇ' ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਤੋਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ॥

ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਦੁਰਗਾਹ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ, ਇਸ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਦਖਣ ਕੀ ਬਾਤ ਚਲਾਈ। ਤਬ ਸੁਣਿ ਕਰਿ ਭਰਮੀ ਬਹੁਤ ਲੁਕਾਈ।
ਸਭ ਸਿੰਘ ਬੈਠਿ ਉਪਾਵਾ ਕਰੇ । ਤਉ ਅਰਦਾਸ ਨ ਕੋਊ ਕਰੈ॥
ਅਰਦਾਸ ਕਰੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਦੀਵਾਨ । "ਕਾਹੇ ਕਉਨ ਕੋ ਚਲਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ?

ਭਟ ਦੀਪਹੁ ਫਿਰਿ ਨਾਉ ਨ ਲੀਜੈ। ਦਯਾਲ ਪੁਰਖ! ਦਯਾ ਇਹ ਕੀਜੈ।
ਜੇਤਾਂ ਕਹਾਂ ਸਭ ਛਉਰ ਤੁਮਾਰੀ। ਇਹਰ ਸੁਣਿਆ ਕਰਹੁ ਸਮਾਰੀ॥" ੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਦੀਪਹੁ ਦਸਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸਕਲ ਰਹੀ ਕਰ ਜੋੜਿ।
ਜਿਹ ਕਾਰਜ ਆਪਹੁ ਤਜਓ, ਸੋ ਕਾਜ ਨਿਬਾਹਣ ਤੋੜਿ॥ ੮॥

ਚੌਪਈ॥ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਰਦਾਸਿ ਕੀਤੀ ਪੁਰਬਾਰੀ। (Chamberlain) "ਜੀ! ਆਗੇ ਸਤੁ ਮਹਾ ਬਲਿਆਸੀ।
(Householders) ਅਤਿ ਪਾਖੰਡੀ ਬੇਦ ਬਿਕਾਰੀ। ਜਾਕੀ ਦੁਸ਼ਟ ਮੰਡਲੀ ਸਾਰੀ।
ਜਿਸ ਵੇਦ ਵੇਹੂਰੇ ਸਕਲ ਗਿਰਾਏ। ਤਰ ਤੀਰਥ ਕਉ ਦੰਡ ਲਗਾਏ।
ਤਰੇ ਸੁਖ ਜਾਗਤ ਕੋ ਨਾਹੀ। ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਸਭ ਦੇਖਿ ਡਰਾਹੀ।
ਤਾਕੇ ਮਨਮੁਖ ਦਸਤਿ ਗੁਬਿੰਦਾ। ਇਹੁ ਤਰਕ ਕਰਤਿ ਬਹੁ ਨਿੰਦਾ॥"

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:-

"ਕਿਆ ਇਹੁ ਕਿਆ ਤਰਕ ਕਰਾਹੀ। ਜਾਕਉ ਖਬਰ ਹਰਿ ਕੀ ਕਛੁ ਨਾਹੀ।
ਤੁਮ ਕਾਹੇ ਭ੍ਰਮਓ ਅਤਿ ਭਾਰੀ। ਹਮ ਜਾ ਇਸਿ ਕੋ ਆਪਨੁ ਸਾਰੀ॥
ਸੋ ਅਤਿ ਕਹਾ ਕਰਉ ਰੇ ਭਾਈ। ਹਰੀ ਖਾਲਸੇ ਸਿਉ ਬਣਿ ਆਈ॥" ੯॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਖਾਲਸਾ ਸਕਲ ਬੁਲਾਇਆ, ਸਭ ਘੋੜੇ ਹਸਵਾਰ।
"ਰਖਹੁ ਹਮ ਕਉ ਜਾਇਕੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਹੋਹੁ ਤਈਆਰ" ॥ ੧੦॥

ਚੌਪਈ॥ ਸਾਹਿਬ ਖਾਲਸੇ ਕੀਤੀ ਤਯਾਰੀ। ਸ਼ਹਿ ਕਉ ਨਮਿ ਗਇਆ ਘਰ ਬਾਰੀ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਨਗਾਰਾ ਕੀਨਾ। ਆਗੇ ਲਾਇ ਖਾਲਸਾ ਲੀਨਾ॥
ਜਿਤਕ ਦੁਸ਼ਟ ਪਡੇ ਪੜਿ ਗਏ। - - ———— - - ॥
ਆਪੋ ਅਪਨੀ ਭਾਖਿਆ ਬੋਲਹਿ। ਦੇਖ ਮਹਾ ਅਨਰਥ ਜੀ ਤੋਲਹਿ॥ ੧੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਜਾਕਾ ਰਾਖਾ ਆਪ ਹੈ, ਤਾ ਕਉ ਭਉ ਕਿਛੁ ਨਾਹਿ।
ਸਾਹਿਬ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰ, ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ ਜਹਿ ਤਹਿ ਜਾਹਿ॥ ੧੨॥

ਚੌਪਈ॥ ਕਹਿਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਜਨ ਭਾਰੀ। ਤਬ ਭਈ, ਭਰਕਤ ਪ੍ਰਵਣੀ ਸਾਰੀ॥
ਲਾਗੁ ਨੀਸਾਣੁ ਧੁਜਾ ਫਹਿਰਾਵਤਿ॥
ਗਾਜੈ ਨਉਬਤਿ ਅਰੁ ਕਰਨਾਈ॥
ਆਗੈ ਘੋੜਨ ਪਾਛੈ ਠਉਲਾ। ਖੇਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੌਤਕ ਮਉਲਾ॥

ਜਬ ਹੋਇ ਸੁਆਰ ਤਬ ਧਉਂਸਾ ਬਾਜੈ। ਥਰ ਹਰ ਕੰਪਹਿ ਭੂਪਤਿ ਸਾਜੇ॥੧੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜਿਸ ਪਗ ਜਗ ਸਭ ਉਧਰੀ।
ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਬਿਦਾਰਨ ਕਉ ਪ੍ਰਭੂ ਦਯਹ ਹ੍ਰਿਦਯਿ ਧਰੀ॥੧੪॥

ਚੌਪਈ॥ ਜਬ ਨਿਰਦੱਯ ਹੋਇ ਦਯਹ ਕਉ ਧਾਇਓ।
ਸਭ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਬਿਨਾਸ ਕਉ ਸਾਜ ਬਨਾਇਓ॥੧੫॥

'ਗੁਰੂ-ਸੇਵਾ' ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਦੋਹਰਾ॥ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦਰਸਨ ਕਿਯਾ, ਜਾਗੀ ਬਹੁਤ ਅਪਾਰ।
ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਓ, ਸਭੈ ਹੋਹੁ ਤਯਾਰ॥

ਸੋਰਠਾ॥ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕੇ ਸਾਥ, ਦਿਸ ਦਰਸਨ ਕੇ ਕੂਚ ਹੈ।
ਸਭੈ ਹੋਹੁ ਤਯੀਆਰ, ਪ੍ਰਭ ਇਮ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇਕੈ॥੬੦੧॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਭਏ ਤਯਾਰ ਹਥਿਆਰ ਧਾਰਿ ਕੈ ਸਭੇ, ਸਿੰਘ ਤਿਹ ਠਉਰ ਜੁਰਨ ਬੇਗ ਸਾਰੇ।
ਏਕ ਸੇ ਏਕ ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਾ, ਸਰਸ ਦਾਂਕ ਦੁਇ ਤੀਨ ਆਛੂੰ ਡਰਾਰੇ।
ਦੇਖਿ ਕਰਤਾਰ ਤਿਹ ਓਰ ਐਸੇ ਕਹਿਓ, ਅਨੀਕ ਜੁਆਨ ਹੈ ਦਿਸਟ ਆਏ॥
ਅਸੂ ਚੇਤਾ ਸਰਸ ਸਾਜਿ ਸੀਗਾਰਕੇ ਬੇਗ ਜੋ ਆਵ, ਐਸੇ ਬਤਾਏ॥੬੦੪॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਅਰਦਾਸ ਕੀਨੀ ਅਰਦਾਸੀਏ ਅਰਜ ਸੁਨੀਐ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਿ।
ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਬਾਣੀ ਸਰਸ, ਭਲੇ ਅਸਵ ਤਈਆਰ॥੬੦੫॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਤਾਹਿ ਸਮੇ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਇਸਨਾਨ ਕੀਓ, ਕਸਕੈ ਹਥਿਆਰ ਸੰਵਾਰੇ।
ਲੈ ਤਿਨਕੇ ਇਸਨਾਨ ਕੀਓ ਆਪ ਅਨੇਕਨ ਪੰਚ ਸੁਧਾਰੇ॥੬੦੬॥

ਦੋਹਰਾ। ਤੇਸਕਨੀ ਤਾਜੀ ਸਭੇ ਸਸਤ੍ਰ ਸਭੈ ਕਰ ਲੀਨ।
ਆਗੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਧਰੇ, ਪਹਰ ਤਬੈ ਸਬ ਲੀਨ॥੬੦੭॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਿਕੈ ਸਬ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਸੋਂ, ਬਰਨੋ ਹਥਿਆਰ, ਕਹੋ ਸਬ ਹੀ।
ਕਰਿ ਸੋ ਤਰਵਾਰ, ਬਨੀ ਜਮਧਰ, ਆਛੀ ਚੰਪ ਛਾਜ, ਛਬੈ ਜਬ ਹੀ।
ਇਸ ਦਾਰਨ ਬਾਨ, ਕਮਾਨ ਸਜੈ, ਕਰਸੈ ਬਰਛਾ ਕਹੋ ਕਿਨਸੈ ਹੀ।
ਸਬ ਭੂਖਨ ਚਾਰ ਕਹੋ ਕਿਨ ਸੈ, ਕਹਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਬੈ ਤਬ ਹੀ॥੬੦੮॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਕਹਿਕੈ ਭਏ ਸੁਆਰ। ਭਲੇ ਦੇਰ ਤਿਹ ਹੋਰ ਸੈ, ਫਤੇ ਦਈ ਕਰਤਾਰ॥੬੧੦॥

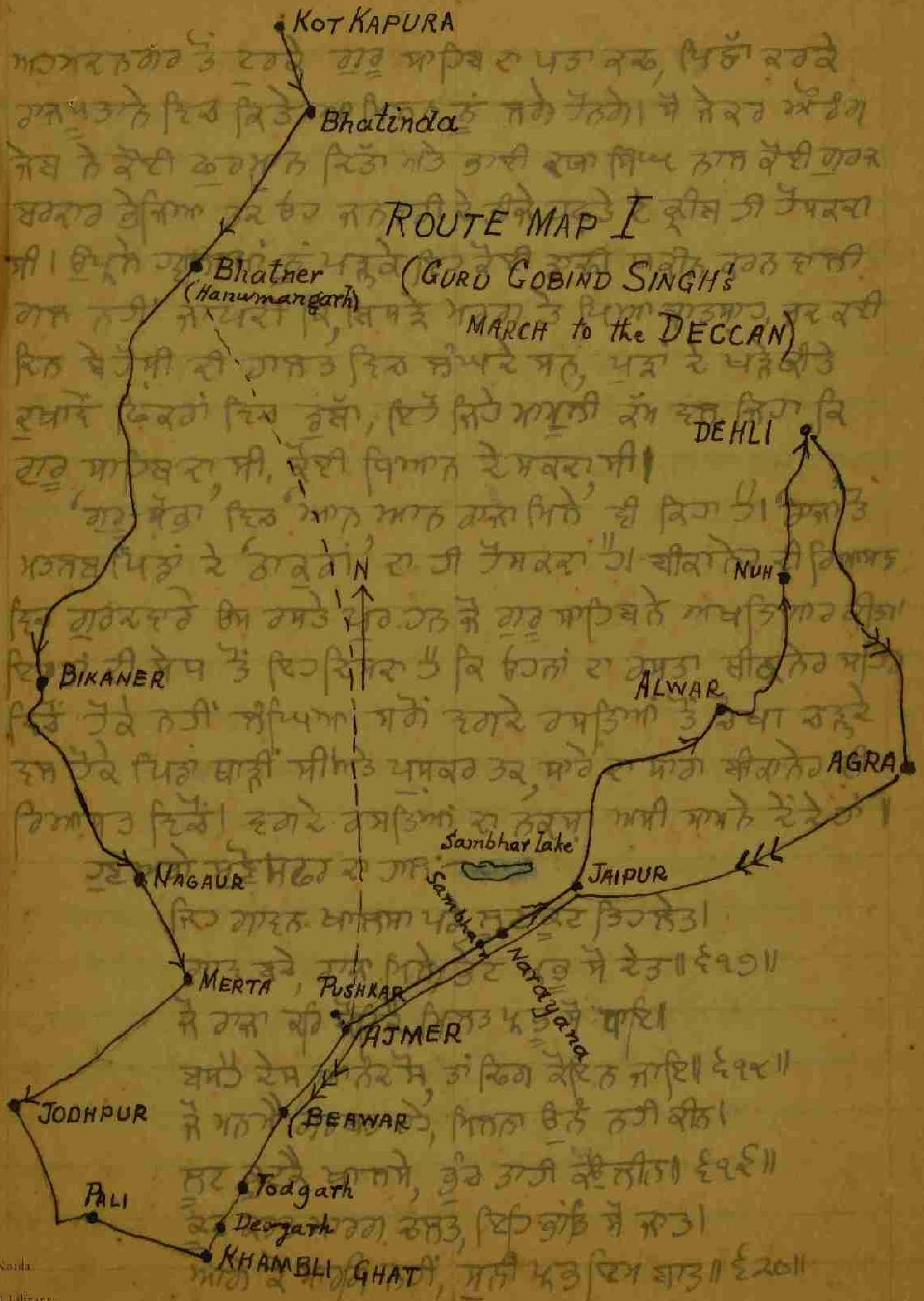
ਦੋਹਰਾ॥ ਬਹੁਤ ਦਿਵਸ ਬੀਤਿਉ ਤਹਾ, ਪ੍ਰਗਟ ਕਹੌ ਬੀਚਾਰ।
ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਇਤ ਤੇ ਚਲਿਉ, ਉਤ ਤੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ॥ ੫੬੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਕਰਤ ਕੂਚ ਆਏ ਤਹਾ ਰਾਜਪੂਤਨ ਕੇ ਦੇਸ।
ਆਨ ਆਨ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ, ਜੋਧਾ ਬਡੇ ਨਰੇਸ॥ ੬੧੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਤਹੀ ਦਿਸਾ ਮਿਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਜਾਇ।
'ਗੁਰਦਾਸ' ਦਿਤੀ ਗਏ ਦੁਹਿ ਉਸ ਗਹਿ ਨ ਜਾਇ॥ ੬੧੪॥

ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅਹਮਦ ਨਗਰ ਤੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਟੁਰ ਪਏ ਸਨ, ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਧਰੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਹਨ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲੇ, ਅਤੇ ਮੁਅਜ਼ਮ ਬਹਾਦਰ ਜੋ ਪਰਚਨੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਦਿ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣੋ ਇਨਕਾਰ ~~ਕੀਤਾ~~ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਦਿਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕਿਹੜੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਆਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਕੇ ਮਿਲੇ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹਾਲ ਮਿਲਾਕੇ ਮਾਲੂਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਹੱਦ ਲੰਘ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੀ ਹਦ ਅੰਦਰ ਸਨ॥

ਕੁਝ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਭੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਖਬਰਾਂ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹਲਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਥ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਅਖਿਬਾਰਾਤ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਈਦ-ਉਲ-ਜ਼ੁਹਾ ਦਾ ਖੁਤਬਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ੧੭ ਜ਼ਿਲ-ਹੱਜ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਅਰਥਾਤ ੧੨ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ। ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਸੇ, ਸ਼ਾਹੀ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਜਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਚਿਠੀ ਪਤ੍ਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਰਗ ਦੀ ਖਬਰ [illegible] ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲੀ, ਇਤਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਹੀ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

KOT KAPURA
Bhatinda
ROUTE MAP I
(GURU GOBIND SINGH's
MARCH to the DECCAN)
Bhatner
(Hanumangarh)
DEHLI
N
NUH
BIKANER
ALWAR
AGRA
Sambhar Lake
JAIPUR
NAGAUR
Sambhar
Narayana
MERTA
PUSHKAR
AJMER
JODHPUR
BEAWAR
Todgarh
PALI
Deogarh
KHAMBLI GHAT

ROUTE MAP-I

(Guru Gobind Singh's
March to the Deccan)

Kot Kapura

Bhatinda

Bhatner (Hanumangarh)

Bikaner

Nagaur

Merta

Jodhpur

Pali

Khambli Ghat

Deogarh

Todgarh

Beawar

Ajmer

Pushkar

Sambhar lake

Jaipur

Agra

Alwar

Nuh

Dehli

ਅਤਅਰਨਗਰ ਤੋਂ ਟੁਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰ, ਪਿਛੋਂ ਕਰਕੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਆ ਮਿਲਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਸੋ ਜੇ ਕਰ ਔਰੰਗ ਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕੋਈ ਫੁਰਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੁਫਤ ਗੁਫਤਾਰ ਭੇਜਿਆ ਤਦ ਓਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹਫਤੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਤਕੇ ਇਹ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ਼ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਜੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿ, ਸ਼ਿਖਰ ਸਰਗ ਤੇ ਪਿਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਜਦ ਕਈ ਦਿਨ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਸਨ, ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਕੀਤੇ ਦੁਖਾਂਦੇ ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਵਲ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ, ਸੀ, ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ।

'ਗੁਰੂ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ 'ਆਨ ਆਨ ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ' ਹੀ ਲਿਖਾ ਹੈ। 'ਰਾਜਿਆਂ' ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 'ਠਾਕੁਰਾਂ' ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਉਸ ਰਸਤੇ ਪੁਰ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਹੋਕੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਸਗੋਂ ਵਗਦੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭਾ ਰਹਿੰਦੇ ਦੂਰ ਹੋਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਬਾਹਰੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਤਕ, ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ। ਵਗਦੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਅਸੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਹੁਣ ਅਗੇ ਸੁਹੇਸ਼ਫਰ ਦਾ ਹਾਲ:—

ਇਹ ਗਾਇਨ ਖਾਲਸਾ ਪਰੇ, ਜੁਟ ਕੂਟ ਤਿਹ ਲੇਤ।
ਗਾਂਵ ਬਸੇ, ਰਾਜਾ ਮਿਲੇ, ਭੇਟ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਦੇਤ॥ ੬੧੭॥
ਜੋ ਰਾਜਾ ਕਰ ਜੋਰਿਕੈ, ਮਿਲਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਧਾਇ।
ਬਸਤੇ ਦੇਸ ਆਨੰਦ ਸੋ, ਤਾਂ ਕਿਹ ਕੋਇ ਨ ਜਾਇ॥ ੬੧੮॥
ਜੋ ਸਨਮੈ ਗਰਬਤ ਰਹੇ, ਮਿਲਨਾ ਉਨੈ ਨਹੀ ਕੀਨ।
ਲੂਟ ਕੂਟਕੈ ਖਾਲਸੇ, ਭੂੰਹ ਤਾਹੀ ਕਰਿ ਲੀਨ॥ ੬੧੯॥
ਕੂਚ ਕਰਤ ਮਾਰਗ ਚਲਤ, ਇਕ ਗਾਂਓ ਸੋ ਜਾਤ।
ਆਗੇ ਕੋ ਮਾਰਗ ਨਹੀਂ, ਸੁਨੀ ਪ੍ਰਭ ਇਸ ਬਾਤ॥ ੬੨੦॥

ਚੌਪਈ॥ ਦੂਤ ਜਿਸ ਛੋਰ ਅਵਰ ਜਿਸ ਧਾਏ। ਕੂਚ ਕਰਤ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਆਏ॥
ਸ੍ਰੀ ਧਾਰੀ ਕੇ ਪਾਰ ਸਿਧਾਰੇ। ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਬਾਤ ਕਹੀ ਇਕ ਆਨੇ॥੬੨੧॥
ਔਰੰਗ ਸਾਹ ਗਮਨ ਕਰਿ ਗਯੋ। ਜਗ ਤੇ ਬਿਦਾ ਤੁਰਤ ਇਹ ਭਯੋ॥
ਛੋਰੇ ਗਏ ਸਭ ਮੁਲਕ ਖਜਾਨਾ। ਰਾਜ ਸਹਿਤ ਬਲ ਕਛੁ ਨ ਬਸਾਨਾ॥੬੨੨॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਸੁਨ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤਬੈ, ਜੋ ਖੋਜਨ ਕੇ ਹੇਤ।
ਭੂਤ ਅਨੇਕਨ ਦੇਖੀਅਹਿ ਜਾ ਸੁਕ ਤਨੀ ਜੰਗ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਰਗ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਨ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਲਈ ਜੋ ਜੰਗ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਅਵੱਸ਼ਕ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਰਪਾਰਾਮ ਕੁਲਾਲ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

ਦੋਹਰਾ॥ ਆਪਣਾ ਪਹਿਰਾ ਭੁਗਤਿਆ, ਔਰੰਗਸ਼ਾਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ।
ਛੋੜਿ ਸਿਧਾਣਾ ਦੁਨੀ ਨੂੰ, ਦੀਨ ਪੁਕਾਰਤਾ ਜਾਹ॥੨੨॥
ਦੋਵੇਂ ਪੁਤ੍ਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ, ਦੋਵੇਂ ਜੋਧ ਦਰੀਆਮ।
ਦੋਵੇਂ ਆਇ ਪਹੁੰਚਿ ਕੇ, ਦਿਲੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ॥੨੩॥
ਦੋਵੇਂ ਦਾਵਿਸ ਰਾਜ ਦੇ, ਚੜ੍ਹੇ ਕਟਕਾਂ ਧਾਇ।
ਦੋਵੇਂ ਛੁਟਕੇ ਰਾਹ ਤੇ, ਕੈਰਕ ਪਹੁਤੇ ਆਇ॥

ਚੌਪਈ॥ ਇਕ ਚੜ੍ਹ ਦਖੱਨ ਵੱਲੋਂ ਧਾਇਓ। ਦੂਜਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੋਂ ਆਇਓ॥
ਸ਼ਤ੍ਰ ਆਪ ਕੋ ਜੋਰ ਬਿਠਾਯਾ। ਗੁਰੂ ਕੋ ਬਿਰਦ ਇਹ ਕਹਿ ਤਮਾਸ਼ਾ॥
ਆਪਸ ਮਹਿ ਆਪੇ ਪਰਿਜਾਤੀ। ਸੈਤ ਅਕੋਲ ਰਹੇ ਬਿਗਸਾਤੀ॥
ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਿਆ ਕਲਾ ਸਜਾਈ। ਜੁਧ ਕਰਤ ਮਿਲ ਦੋਵੈਂ ਭਾਈ॥੨੪॥

ਪਉੜੀਆਂ॥ ਦੂਜਾਂ ਤੜਕੀ ਭਾਰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ॥ ਪਾਰਤੀ ਰੂਪ ਕਰਾਇ ਜੁ ਨਾਰਦ ਚਲਿਆ॥
ਤੇਗਾਂ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਵਹਾਏ ਜੋਰਤੇ॥ ਸਾਧੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਜਨੇਂਦੇ ਮਕਰ ਦੀ॥
ਸਠੀ ਇਹ ਅਢਾਰ ਜੁ ਜੋਰੂ ਦੁਨੀਆ॥ ਸੋ ਦਾਨ ਚੌਂਸੀ ਗਾਰ ਜਿਸੈ ਪੁਰ ਲਿਖਿਆ॥
ਜਿਸ ਤੇ ਸਿਰ ਨਿਗਾਹ ਫਤੂੰ ਹੁ ਤਿਸੇ ਦੀ॥ ਜਿਸਦੀ ਆਪ ਸਹਾਇ ਸੋ ਜੋਸੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ॥
ਤਾਂ ਰਹਿਸੀ ਕੌਣ ਅਗਾਂਹ ਜਾਂ ਵਰਸੀ ਤਖਤ ਤੇ।

Various Readings

ਬੰਦ ਦਿਲੀ ਦੇ ਰਾਹ, ਨਾ ਖਬਰਾਂ ਪਹੀਆਂ॥
ਦੇਨੁ ਪੂਨੁ ਹੋਇ ਜਾਹਿ, ਸਭ ਪਰਨਾਈਆਂ॥
ਦੁਨੀਆਂ ਬਣਤੇ ਦਾਹ, ਜੁਲੈਂਦੀ ਜਗਤ ਨੂੰ॥
ਇਕਨਾ ਭਿਤ ਠ ਰਾਹੁ ਜੁ ਦੁਸ਼ਮਨ ਅਰਿ ਗਇਆ॥
ਇਕਨਾ ਉਠੋ ਸਾਹਿ ਕਾਹਿ ਕਿਆ ਹੋਵਸੀ॥
ਇਕ ਗਏ ਦੇ ਬੇਪਰਵਾਹ, ਜੁ ਤਾਕਤ ਰਖਦੇ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਅਥਾਹ ਗਾਜੇ ਜਿਸਦੇ॥ ੨੫॥

ਕਵੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਅਗੇ 'ਸਾਹਿਤ ਕਬਤ' ਦੀ ਬਾਗਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਏਸਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵਿਧਾਤਾ ਦੀ ਕਰਨੀ ਜਾਣਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਇਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਕਿ ਵੈਰੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਮਰ ਮਰ ਗਏ ਹਨ॥ ਸੇਨਾਪਤਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜਾਰੀ ਰਖਕੇ ਅਗੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੁਸਕਰ ਤੀਰਥ ਹੋਕੇ ਮਤਸਨ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾਪ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ, ਅਜਮੇਰ, ਚਿਤੌੜੀ, ਜੂਨ ਉਦੇ ਦਿਲੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੇਤਕ ਥਾਪ ਦਾਨਾ ਮਕਾਨ ਦੇਖਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚੌਪਈ॥ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਪੰਥ ਅਉਰ ਬਿਤਾਏ। ਫਿਰ ਮੁਕਾਮ ਕਰਤ ਤਹ ਆਏ॥
ਬਿਰਛ ਏਕ ਦੀਰਘ ਅਤਿ ਘਨਾ। ਸੁੰਦਰ ਸਰ, ਸਰੂਪ ਤਿਹ ਬਨਾ॥ ੬੨੪॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਅਧਿਕ ਠਉਰ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ, ਹੋਇ ਸੁ ਤਹਾਂ ਨ ਧਾਮ॥
ਉਤਰ ਗਏ ਤਾਹੀ ਤਸੇ, ਕੀਨੇ ਤਹਾਂ ਮੁਕਾਮ॥ ੬੨੫॥
ਕੀਨਕ ਭੂਮ ਦੇਖਨ ਨਮਿਤ, ਗਏ ਪੰਥ ਤਿਹ ਠਉਰ।
ਆਨ ਪਹਰੇ ਤਹਿ ਦਿਸ ਨਿਕਟ ਸਹਿਰ ਬਘੌਰ*॥ ੬੨੬॥
ਚੌਪਈ॥ ਸਹਿਰ ਬਘੌਰ ਆਪ ਜੋ ਆਏ। ਲੋਗ ਤਾਕੇ ਅਤਿ ਡਰ ਪਾਏ।
ਤਿਨਹੂ ਕਰੀ ਜੁਧ ਕੀ ਸਾਜਾ। ਕਸਨੂ ਜੁਰਿ ਲੋਗਏ ਧਾਜਾ॥ ੬੨੭॥

---

* ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਅਤੇ ਕੇਕੜੀ ਤਸੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬਾ ਬਘੇਰ ਦੇਓਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਬੇਰੀ ਨੂਰ ਤੇ 'ਦਾਤਗੜ੍ਹ' ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਟੋਡ Tod ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਕਿ 'ਰਾਜਸਥਾਨ' ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਅਤਿ ਅਪਾਰ† ਜਿਨ ਫੌਜ ਨਿਹਾਰੀ। ਸੁਰ ਬੀਰ ਰੂਪ ਨਿਤਕਾਰੀ॥
ਕਰਿ ਧਿਆਨ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਆਏ। ਇਨਕੇ ਭੇਦ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਪਾਏ॥ ੬੩੨॥

ਪਤਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇਕ ਬਾਗੀ (ਨਾਈ) ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀ ਕਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਏਸ ਦੇਸ ਆਏ ਹੋ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਜਿਸਨੇ ਆਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ:-

ਕੀਰਤ ਨ੍ਰਿਪ ਨਉਰ ਤਿਹ ਭੂਲੋ। ਦੇਖਨ ਤਹਿ ਆਪ ਪ੍ਰਭੁ ਆਯੋ॥
ਤੁਮ ਮਨਮੈ ਕਛੁ ਸੋਚ ਨਾ ਆਨੋ। ਹਮਰੀ ਬਾਤ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਨੋ॥ ੬੩੩॥

ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸਾਂਤ ਆਈ। ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਡੇਰੇ ਕਿਤੇ ਲੋਰਥੇ ਜਾ ਲਗੀਏ।

ਨਗਰੀ ਪਾਸ ਨੀਰ ਤਹਾ ਘਨਾ। ਬਾਗ ਅਜਾਇਬ ਅਤਭੁਤ ਬਨਾ॥
ਤਿਹ ਢਿਗ ਡੇਰਾ ਕੀਨੋ ਬਿਸਰਾਮਾ। ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਤਿਹ ਨਾਮਾ॥ ੬੩੫॥
ਤਾਕੋ ਲੋਗ ਮਿਲਨ ਕੋ ਆਏ। ਤਿਨਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਫੁਰਮਾਏ॥
ਤਿਨਕੇ ਸੰਗਿ ਤਹਾਂ ਜੋ ਗਏ। ਕੀਰਤ ਨ੍ਰਿਪ ਭੀਸ ਸੋ ਭਏ॥ ੬੩੬॥
'ਬਜਰੰਗਦਾਸ' ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ ਲਏ। ਔਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਨ ਗਏ॥
ਜਿਨਕੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਫੁਰਮਾਏ। ਤੇਈ ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਲੈ ਧਾਏ॥ ੬੩੭॥
ਰੋਸ ਦੇਖ [illegible] ਉਨੈ ਚਲਿ ਆਏ। ਦੇਖੀ ਨ੍ਰਿਪ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ॥
ਦੇ ਕੌ ਸਿੰਘ ਸਾਥ ਜੋ ਆਨੇ। ਠਉਰ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਪ੍ਰਭ ਬਾਨੇ॥ ੬੩੮॥
ਸਿੰਘਨ ਠਉਰ ਬਾਟਿ ਇਮ ਦਈ। ਆਪਿ ਬਾਟਿ ਭੋਜਨ ਕੀਨਈ॥

ਨ੍ਰਿਪ ਸੰਗ ਮਿਲਾਪ (ਬਾਘੌਰ)॥

ਕਿਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਤਾਨੇ। ਉਠਿ ਨ੍ਰਿਪ ਬਾਗਨ ਦੇ ਥਾਨੇ॥ ੬੩੯॥

---

† ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿਨ ਕੁ ਸੌ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਬਾਰ ਬਰਦਾਰੀ ਦੇ ਉਠ ਸਨ॥

ਮਾਲੀ ਭਾਜਿ ਗੁਰੂ ਪੈ ਆਏ। ਸਗਰੇ ਰੂਖ ਬਾਗ ਕੇ ਖਾਏ॥
ਭੋਜਨ ਹੇਤ ਊਠ ਜੇ ਆਏ। ਤੋਰਿ ਤੋਰਿ ਸਭ ਹੀ ਉਨ ਖਾਏ॥੬੪੦॥
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਮਨ ਅਤਿ ਰਿਸਿਆਏ। ਕੋਪ ਭਰੇ ਅਤਿ ਹੀ ਗਰਬਾਏ॥
ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਮੋ ਕਛੁ ਨਾਹ ਬਖਾਨੀ। ਮਨ ਮੈ ਰਾਖਿ ਬਾਤ ਇਮ ਠਾਨੀ॥੬੪੧॥
ਸਿਖ ਏਕ ਕਿਸੀ ਕਾਜ ਸਿਧਾਯੋ। ਤਿਨ ਕੇ ਦੇਸ ਮਾਹਿ ਦ੍ਰੁਤ ਆਯੋ॥
੭੦. ੩੩ ਤਨਕ ਮਨਕ ਤਿਨ ਸੋ ਭਈ ਰਾਰਾ। ਨ੍ਰਿਪ ਭਯੋ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਗਿ ਭਾਰਾ॥੬੪੨॥
ਕੋਪ ਸਿਖ ਭਗਵਤੀ ਨਿਕਾਰੀ। ਕੇਤਕ ਦੂਤ ਹਨੇ ਬਲਕਾਰੀ॥
ਨ੍ਰਿਪ ਹੇਤ ਸਭ ਸਿਖ ਨਿਹਾਰੇ। ਮਾਰਿ ਮਾਰਿ ਸੁਧਰੂ ਉਨੇ ਲਲਕਾਰੇ॥੬੪੩॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਬੈਠੇ ਸਿਖ ਪਹਾਰ ਪੈ ਦੇਖਿਓ ਨ੍ਰਿਪ ਨਿਹਾਰ।*
ਦਈ ਪਲੀਤੀ ਤਿਨੋ ਨੇ ਭੇਜਿ ਗਏ ਲੋਗ ਪਹਾਰ॥੬੪੪॥
ਕੋਪ ਭਯੋ ਮਨ ਮੈ ਤਬੈ, ਨਿਕਸੇ ਸੂਰ ਰਿਸਾਇ।
ਗਏ ਮੰਡਨ ਜੋਧਾ ਘਨੇ, ਨਿਮਖ ਲਿਜਸ ਨਹੀ ਜਾਇ॥੬੪੫॥

ਸਰਹਾਲੇ ਕਪੜੇ ਦੇ ਬਾਰਕਾਂ ਉਤੇ ਰਲ੍ਹਕੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾਨ ਲਗੇ, ਖੂਬ ਜੁਧ ਮਚਿਆ।
ਐਸੀ ਭਾਂਤਿ ਸੂਰ ਤਹ ਪਰੇ। ਦੋਇ ਰਾਤ ਅਰੁ ਦੋਇ ਦਿਨ ਲਰੇ॥੬੪੬॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਜਬ ਤੀਸਰ ਦਿਨ ਆਇਓ, ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਕਹੀ ਸੁਨਾਇ।
ਧਰਮ ਸਿਖ ਤੁਮ ਜੋ ਕਰੋ, ਦੋਨੁ ਦਰੇਗਾ ਜਾਇ॥੬੫੦॥
ਧਰਮ ਸਿਖ ਪਾਯੋ ਤਬੈ, ਛੱਡੇ ਸਿਖ ਲਲਕਾਰ॥
ਦਾਦਾਨੇ ਠੁਕੇ ਸਬੈ ਕਰਤ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ॥੬੫੧॥

ਸਵੈਯਾ॥
ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਜਜਕਾਰ ਸਿਖਾਨ ਕੀ, ਗਰਜ ਕੈ ਸੂਰ ਅੱਗੇ ਸਿਧਾਏ।
ਆਨ ਕਿਵਾਰ ਤਿਨ ਲੀਨ ਗਜ਼ੂ ਕੀ ਜਈ, ਕੀਓ ਘਮਸਾਨ ਕੇਤਾਨ ਘਾਏ॥
ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਹਥਿਆਰ ਭਾਰੀ ਭਏ, ਸੂਰ ਪੈ ਸੂਰ ਗਿਰ ਭੂਮ ਆਏ।
ਹੋੜਿਕੈ ਪੌਰ ਕੀ ਤਉਰ ਅੱਗੇ ਗਏ, ਸਿਖ ਚਲਨ ਪਉਰ ਕੀ ਠੌਰ ਆਏ॥੬੫੨॥

---

* ਇਹ ਵਿਆਨ ਕਿਸੇ ਨ੍ਰਿਪ ਇਕ ਸਾਸਕ ਸਿਖ ਦਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ॥ We need not discuss the morality of this Jadha

ਦੋਹਰਾ॥ ਦਰਵਾਨੇ ਆਏ ਤਬੈ, ਸਿਖ ਸਬੈ ਬੁਲਵਾਇ।
ਮਸਲਿਤ ਕੈ ਐਸੇ ਕੀਓ, ਦੀਨੀ ਆਗ ਲਗਾਇ॥੬੫੩॥

ਸੋਰਠਾ॥ ਜਲਬਲ ਭਏ ਅੰਗਾਰ, ਦਰਵਾਜਾ ਟੂਟੇ ਤਬੈ।
ਸਿਖ ਸਬੈ ਇਕ ਸਾਰ, ਅੰਦਰਿ ਕੋ ਧਾਏ ਜਬੈ॥੬੫੪॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਤੋਰਿ ਕੈ ਪਉਰ ਜਬੈ ਸਿਖ ਆਗੇ ਗਏ, ਸਾਮੁਹੇ ਸੁ ਲਸ਼ਕਰ ਆਏ।
ਬਾਂਕੇ ਤੁਰਕਾਨ ਲਸ਼ਕਰ ਐਸੇ ਖਰੇ, ਜਾਨ ਦਰੀਆਉ ਜੇ ਉਮਡਿ ਆਏ॥
ਸੂਰ ਅਰ ਸਿਖ ਮਿਲਿ ਜੁਧ ਐਸੋ ਭਇਓ, ਜੋਰ ਸੁਹਾਗ ਜੈਸੇ ਬਜਾਏ॥
ਛੋਰ ਪੈ ਛੋਰ, ਅਰ ਓਟ ਕਰਤਾਰ ਕੀ, ਸਾਰ ਕੀ ਬਾਰ ਮੈ ਸਿਖ ਧਾਏ॥੬੫੫॥

ਚੌਪਈ॥ ਏਕ ਸਿਖ ਪਤ ਪੈ ਚਲ ਆਯੋ। ਅਸ ਤਾਕਿ ਤਾ ਤੇਗ ਬਜਾਯੋ॥੬੫੬॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਏਕ ਸਿਖ ਪਤ ਸੋਂ ਕਹਿਓ ਤਾ ਤੇ ਅਧਿਕ ਪਜਾਰ।
ਤੋਪ ਜਾਇ ਤਾਪੈ ਚਲੇ, ਭਾਜੇ ਭਰਮ ਗਵਾਰ॥੬੬੨
'ਜਬਰ-ਜੰਗ'* ਪਤ ਨੇ, ਲਈ ਤਾ ਅਸਥਾਨ ਚਲਾਇ।
ਕੇਤਕ [illegible] ਛੋਟਨ ਕੋ ਚਲੇ, ਦੀਨੇ ਦੂਤ ਭਗਾਇ॥੬੬੩॥

ਚੌਪਈ॥ ਪੀਛੈ ਪਉਰ ਪਰ ਸਿਖ ਜੋ ਧਾਏ। ਜੋ ਕਛੁ ਗਾਥ ਲਗਾ ਸੋ ਲਿਆਏ॥
ਪਤ ਸੋਂ ਆਨਿ ਕਹੀ ਇਸ ਬਾਤਾ। ਗੜ੍ਹ ਦੇਖਉ ਚਲਿ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤਾ॥੬੬੪॥
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ਪਤ ਅਧਿਕ ਰਿਸਾਏ। ਤਾਹਿ ਧਮੈ ਮਨ ਮੈ ਇਮ ਆਇਓ॥
ਅਦਰ ਬਿਚਾਰ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਕੀਨਾ। ਭਏ ਸੁਆਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਦੀਨਾ॥੬੬੫॥
ਕੂਚ ਕੀਏ ਧਾਇਬ ਚਲਿ ਆਏ। ਪਰੀ ਬਹੀਰ ਸਿਖ ਸਭ ਧਾਏ॥
ਖਬਰ ਕੂਚ ਕੀ ਉਨ ਸੁਨ ਪਾਈ। ਦਉਰੀ ਫੌਜ ਫੇਰਿ ਚਲਿ ਆਏ॥੬੬੬॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਸਿਖ ਪਹਾਰੀ ਮੈ ਰਹੈ ਆਈ ਫੌਜ ਅਪਾਰ।
ਜੁਧ ਭਏ ਜੁਝੇ ਤਿਤੇ ਧਾਇਲ ਭਏ ਅਪਾਰ॥੬੬੭॥

ˣ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ, ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਨੇ।

* 'ਜਬਰ-ਜੰਗ,' ਏਕ ਤੋਪ ਦਾ ਨਾਮ ਥਾ, ਜੋ ਕਈ ਵਾਰ ਚਲਾਈ ਗਈ॥

ਜੁਧ ਕਰਤ ਜੋਧਾ ਸਬੈ, ਰਹਿ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਠਾਢੇ ਭਏ, ਭੁਜਾ ਪਸਾਰੇ ਆਨ॥੬੬੮॥
ਦੁਇ ਹਜਾਰ ਜੋਧਾ ਬਲੀ, ਭਏ ਸੁਰਥਾਨ ਆਨ।
ਗਹਿ ਕਮਾਨ ਸਰ ਸਾਧਿਓ, ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ॥੬੬੯॥
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਐਸੇ ਕਹਿਓ, ਧਰਮਸਿੰਘ ਢਿਗ ਆਇ।
ਏਕ ਗਏ ਹਨਿਤੋ ਅਬੈ, ਦੂਸਰ ਪੈ ਤੁਮ ਜਾਇ॥੬੭੦॥

੩. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੁਜੰਗ ਓਸ ਗਏ ਦਾ ਸਿਰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਜਾ ਕਟਿਆ। ਦੂਜਾ ਗਏ ਗੁਸੈਂ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਵਲ ਵਧਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ,

ਆਪ ਸੰਭਾਰ ਸਰ, ਸਾਧ ਤਾਹੀ ਸਮੈ, ਐਂਚਕੇ ਤੀਰ, ਐਸੇ ਚਲਾਯੋ।
ਤੋਰ ਹੀਆਰੋ ਪਾਰ ਪੈਸੇ ਭੁਯੋਂ ਜਾਤ੍ਰਕੈ ਗਹਿ ਸੁਰਗੈ ਸਿਧਾਯੋ।
ਭੁਜਕੇ ਢਉਕ ਬਾਘੌਰ ਕੇ ~~ਆਇ ਜਏ ਸਿਰਦਾਰ।~~ ਢਹੀ ਗਈ
ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਡੰਕਾ ਬਜਾਯੋ॥੬੭੨॥

ਦੋਹਰਾ।
ਭਜੀ ਢਉਕ ਬਾਘੌਰ ਕੇ, ਸਹਿ ਜਏ ਸਿਰਦਾਰ।
ਕੂਚ ਨਗਾਰਾਵਾਰ ਕੇ, ਕਰਿ ਦੀਨੋ ਕਰਤਾਰ॥੬੭੩॥

[ਇਤਿ ਗੁਰ ਸੋਭਾ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਧਿਆਇ ਫ ਤਉਪਦਾ॥]

ਹੁਣ ਬਾਘੌਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੀ ਨਹੀਂ, ਹੋਰੀ ਹੋਰੀ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੋ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਸਨ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਅਜਮੇਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਕੋਈ ਸਾਠ ਕੁ ਮੀਲ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ 'ਪੁਸ਼ਕਰ ਰਾਜ' ਸੀ, ਜਿਥੇ 'ਬ੍ਰਹਮਾ' ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਾ ਮੁਖ ਜਾਂ ਦੂਵਾਰ ਹੈ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਗੋਲ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਇਕ ਡੂੰਘਾ, ਕੋਈ ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਸੌ ਗਜ਼ ਚੌੜਾਣ ਦਾ ਤਲਾ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੋਈ ਡੂੰਘਿਆਈ ਨਹੀਂ, ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜ ਛੇ ਫੁਟ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਏਥੇ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਦੀ ਸਾਖੀ ੫੧ (੭) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਚੌਪਈ॥ ਪੁਸਕਰ ਤੀਰਥ ਸਤਿਗੁਰ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਪਾਂਡ ਸਿਖ ਜਹਾਂ ਨਏ॥
ਤਹਾਂ ਦਾਨ ਲੇਤਨ ਦਿਲ ਦੀਆ। ਪੁਛੀ ਜਾਤ, ਖਾਲਸਾ ਕੀਆ॥੨੪॥
ਪੁਨ ਲੋਗਨ ਅਚਰਜ ਤਹਾਂ ਮਾਨਾ। ਪੀਰ ਪਹਾਰ ਗਏ ਪ੍ਰਭ ਜਾਨਾ॥

ਪਾਂਡਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਖੁਆਜਾ ਮੁਈਨੁਦੀਨ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਸਜਾਦਾ ਨਸ਼ੀਨ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਜਾਤਾ॥ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਇਕ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ। ਤਾਰੀਖੀ ਗਲ ਕੇਵਲ ਏਤਨੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਥੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਕਾਰਰਵਾਈ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਾਨ ਦਖਣਾ ਦਿਤੀ॥

ਅਜਮੇਰੋਂ ਚਲਕੇ 'ਸਾਂਭਰ' ਹੁੰਦੇ ਜੈਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਂਭਰ ਤੋਂ ੪ ਕੋਹ ਤੇ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰੋਂ ਵੀਹ ਕੋਹ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਨਰਾਇਣਾ' ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿਥੇ ਦਾਦੂਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਡਾ ਅਖਾੜਾ ਹੈ। ਨਰਾਇਣਾ ਤੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਉਪਰ 'ਭੈਰਾਣਾ' ਪਰਬਤ ਹੈ, ਜਿਥੇ 'ਦਾਦੂ ਜੀ' ਸਮਾਏ ਸਨ। 'ਨਰਾਇਣਾ' ਵਿਚ ਫਗਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਪਖ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਾਵਣ-ਅਸੂੰ ਦਿਨੀ ਆਏ ਸਨ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਪਰ ਨਰਾਇਣਾ ਹੋਣ। ਜਦ ਦਾਦੂ-ਦੁਆਰੇ ਗਏ ਤਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਮਾਨ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਤੇ ਦਾਦੂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਦੇਖਹੁ ਜਾਂਦੇ ਗੁਰੂ ਗਏ ਦਾਦੂ-ਦੁਆਰੇ ਸੰਬੂਹ।
ਧਰੇ ਕਮਾਨ ਜੁਹਾਰ ਮੈਂ ਸਿਖ ਬਿਸਮਾਏ ਰੂਹ॥
ਦੇਖੇ ਹਸੇ ਤਬ ਖਾਲਸੇ ਪੂਛਾ ਇਹ ਬਿਰਤੰਤ।
ਸਿਖ ਸਿਆਣੇ ਦਰਸਨ ਕੇ ਸਾਥ ਪੂਛਤੇ ਸੰਤ॥
ਤੁਮਰਾ ਕਹਿਣ ਸਿਖ ਕੌ, ਮੜੀ ਮਸਾਨ ਨ ਮਾਨ।
ਆਪ ਭੁਲਨ ਤੌ ਭੂਲ ਪੜੇ, ਇਹ ਅਚੰਭਾ ਜਾਨ॥
ਤਬ ਬੋਲੇ ਪ੍ਰਭ ਦਯਾਲ ਜੀ ਹਮ ਤਨਖਾਹੀ ਹੋਤ।
ਗੁਰ ਖਾਲਸਾ ਸੋਈ ਗੁਰੂ, ਇਹ ਬਾਣੀ ਸੰਕੇਤ॥

ਪਾਂਚ ਸੈ ਕੀ ਭੇਟ ਦੇ ਫਤੇ ਜੀ ਕੀ ਕੁਖਾਨ।
ਜਸ ਤੂੰ ਕੋ ਦੇਇ ਨਹਿ, ਤਿਸਕੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਨ॥ ੪੭॥

ਦਾਦੂ 'ਰਜਾਕ' ਦਾ ਮਤ ਪੂਰਨ ਅਹਿੰਸਾ ਵਾਦੀ ਹੈ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਜਦ ਖਾਲਸੀ-ਆਨਾ ਢੰਗ ਵੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਸਹਿਤ ਕਦੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਤ ਸੁਣ ਭੀ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਦ ਦਾਦੂ ਦਾ ਇਕ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁਣਾਨ ਦਿਤੀ:-

ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ਦੂਰ ਕਰ ਬਿਨ ਦਾਦੇ ਦਿਨ ਕਟ।
ਕੇਤੇ ਸੌਦਾ ਕਰ ਗਏ, ਇਸ ਪਨਸਾਰੀ ਕੀ ਹਟ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਦਾਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਜੋਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਰਾਖੀ ਦੇਣੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਹੁਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਤੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਕੁਟ ਸਾਰ, ਜੋ ਬੁਰਾ ਕਰੇ ਉਸਨੂੰ ਉਖਾੜ ਸੁਟ॥ ਮਹੰਤ ਨੇ ਫੇਰ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹਿਆ:

ਦਾਦੂ ਸਭਾ ਬਿਚਾਰਕੇ, ਫੂਕ ਫੂਕ ਪਗ ਧਰ।
ਜੋ ਕੋ ਮਾਰੇ ਈਂਟ ਢੀਮ, ਸਿਰ ਲੀਜਾਂ ਕਰ ਤ੍ਰੋਜ॥

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ:-

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬਿਚਾਰਕੇ --------।
ਜੋ ਕੋਇ ਮਾਰੇ ਈਂਟ ਢੀਮ, ਪਕੜ ਕਿਉ ਚਲਾਇ॥

ਦਿਲੀ ਆਪਣੇ।

ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਅਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਚੌਪਈ॥ ਦਿਲੀ ਨਿਕਟਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਏ। ਸੰਗਤ ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਸੁਖ ਪਾਏ॥
ਅਧਿਕ ਹੁਲਾਸ ਜੀਅ ਮੈਂ ਆਨੇ। ਸਰਬ ਆਗਿਆ ਜੌਨ ਸਿਧਾਨੇ। ੬੬੩॥
ਗਾਡੀ ਰਥ ਲੇਤਨ ਸੰਗ ਧਾਏ। ਘੋੜਨ ਪੈ ਚੜ੍ਹ ਅਧਿਕ ਸਿਧਾਏ॥
ਧਾਏ ਦਿਸਾਨਿਨ ਲੇਤਨ ਤਾਨੇ। ਪੀ ਪੀ ਨੈਨ-ਧਾਨੇ* ਕੇ ਪਿਆਲੇ॥ ੬੬੪।

---

* ਨਸਾਂ ਪੀਕੇ, ਕ੍ਰਿਸਨਾਸ ਅਖਾਂ ਲਾਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਸੁਨ ਬਤ ਬੂਝ ਕਰ ਭਾਈਨੀ, ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਨਿਰਧਾਰਿ।
ਅਹਿੰਦਰ ਭਜੇ, ਪ੍ਰਭੁ ਪੇਖਿਓ, ਸਿਖਨ ਸਤਿਗੁਰ ਆਇ॥ ੯੯॥
ਅੜਿੱਲ॥ ਸਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਇ ਕੈ। ਕੌਤਕ ਕਰੇ ਅਪਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਇ ਕੈ।
ਜਮਨਾ ਕੇ ਤਟ ਪਾਰ ਜਹਾਂ ਡੇਰਾ ਕੀਓ। ਜੀ ਕੀਨੋ ਸਿਮਰਿ ਉਧਾਰ ਦਾਸ ਅਪਨੇ ਦੀਓ॥੧੦੦॥

ਅਪਨਾ ਡੇਰਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੋਤੀ ਬਾਗ (ਹੁਣ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮੋਤੀ ਬਾਗ) ਸੀ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਜਮੁਨਾ ਤੋਂ ਉਰਾਰ ਹੀ ਸਫ਼ਦਰ ਜੰਗ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲਿਦੇ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਮੋਤੀ ਹੀ ਝੜਿਆ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਜੋ ਜੀਨਾ ਸਾਰੂ ਦੱਸੈਂਦਾ ਤਜਾਰ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਕੰਮ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਓਹ ਸੀ ਰਿਕਾਬਗੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਨਾਇਆ, ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਵਿਚ॥ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੮੫ ਵਿਚ (ਸਨ ਈਸਵੀ ੧੭੨੮) ਢਾਕੇ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਮਸੀਤ ਬਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਸੰਮਤ ੧੮੨੪ (ਸਨ ਈ. ੧੭੬੭) ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਨਾਇਆ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਜਥਾ ੫੦੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੀ।

'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਆਸ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਬਸੇ ਦਰਸਨ ਆਵੇ ਤੀਨ। ਸੇਵਕ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਰਹੇ ਸਗਲ ਬੁਲਾਈ ਲੀਨ।
ਤਬ ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤੁਮ ਸੇਵੋ ਹਰਿ ਸਾਤ।
ਜਨਕ ਧਾਰਿ ਪ੍ਰਗਟ ਰਹਾ, ਤੀਜਾ ਸਾਹਸਨ ਨੇਮ
ਦੱਖਣ ਠੱਲੇ ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਸੋ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਯਾ ਇਹੁ।
ਚਲੇ ਸਾਹਿਬ ਦੱਖਣ ਦਿਸਾ ਬਹੁਤ ਦੀਆ ਤਬ ਮਾਨ।
ਆਇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਕ ਕੀਆ ਮਾਤਾ ਦੇਲੋਂ ਮਾਨ।
ਸੁਨੀ ਕਥਾ, ਸਭ ਸੰਗ ਨਹਿ, ਸਿਖਨ ਕਹੀ ਜਾਹਿ।
ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਈ ਹਮੈਂ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦਵਿਖੈ ਸਾਥ॥

ਜਿਸਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਸਿਧੇ ਦਿੱਲੀ ਆਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ

ਸਿਖ ਹਾਜ਼ੀ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹਨ। ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ, ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ॥

"ਮਜ਼ਕੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ"।

ਉਪਰ ਅਸਾਂ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੭੦੭ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਖ਼ਬਰ ਈਦ-ਉਲ-ਜੁਹਾ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ॥ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਿਮ (ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ) ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ੧੭ ਜ਼ਿਲ-ਹੱਜ (੨੨ ਮਾਰਚ) ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਖ਼ਿਰ ਮੁਹੱਰਮ-ਉਲ-ਹਰਾਮ ਸਨ ੧੧੧੯ (ਮੁਤਾਬਿਕ ੨੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੦੭) ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਾ। ਮੁਨਇਮ ਖਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ, ਫ਼ਕੀਰ ਖਾਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਰਹਿੰਦ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਇਜ਼ੁੱਦੀਨ ਠਠ (ਸਿੰਧ) ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਿੰਧ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ, ਅਜ਼ੀਜ਼ੁੱਦੀਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਸਭ ਇਸਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਫ਼ਰ-ਉਲ-ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਅਰਥਾਤ ੨੨ ਮਈ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਤਕ ਉਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਅਕਬਰਾਬਾਦ ਮਤਲਬ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚਣ ਤਕ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ।

ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹਿ ਰਜਬ ਸਨ ੧੧੧੯ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਆਲਿਮ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਲੂਸ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ, ਅਰਥਾਤ ੧੭ ~~ਸਤੰਬਰ~~ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ~~ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ~~ ਦਰਅਸਲ ਉਸਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਗਰੇ ਜਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦੇਣ ਉਥੇ ਅਪੜੇ ਸਨ। ਜੋ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ~~ਸਤੰਬਰ~~ ਸ਼ੁਰੂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੭ ~~ਦੇ ਅਖੀਰ~~ ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਸਤਵੀਂ ਮਾਹਿ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸਨ ੧੧੧੯ ਨੂੰ, (ਮੁਤਾਬਿਕ ੨੪ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸਰਕੋਬੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਦੀ ਸਰਕੂਬੀ ਦੇ

ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਅਜਮੇਰ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਨਾਲ ਗਏ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਵਾਰ ਕੂਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਓਸਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਜਾਕਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਰਹਦੇ ਸਨ। ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸਤ ਅਠ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੀ, ਤਦ ਓਹ ਸ਼ੁਰੂ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਅਜਮੇਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ॥

ਤੀਜੇ ਮਈ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਕਤੂਬਰ ਤਕ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਬੀਤੇ, ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਦਿੱਲੀ ਅਪੜਨ ਤਕ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਤੁਰਕੇ ਅਖੀਰ ਜੂਨ ਵਿਚ ਧੌਲਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ, ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਧ ਤਕ ਆਗਰੇ ਅਪੜੇ ਹੋਏ, ਤਦ ਸਮਝੋ ਜੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਮਈ, ਜੂਨ, ਜੁਲਾਈ ਅਗਸਤ ਦੇ ਓਹ ਦਿੱਲੀ ਰਹੇ ਅਰਥਾਤ ਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਬਰਸਾਤ। ਸਤੰਬਰ ੧੭੦੭ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਭੁਗਤਾ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਿਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸੁ, ਓਹ ਬਰਸਾਤ ਦੀਆਂ ਛੁਟਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਰੀਆਂ ਸਨ॥

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ (ਜਾਂ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਅੱਵਲ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਦੇਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਅਸੀਂ ਮੁਨਤਖਿਬ-ਉਲ-ਲੁਬਾਬ ਵਿਚੋਂ ਲਿਖਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਵਾਸਤਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਤਾਰੀਖ ਨਾਲ ਦਿਸਦੇ ਹੈ।

(جیسا کہ اوپر لکھا گیا ہے بادشاہ اورنگزیب کے مرنے کی خبر احمد آباد میں عید الضحیٰ تک عام لوگوں کو معلوم نہ ہوئی تھی) شہرت واقعہ بر زبانہا جاری گردیدہ بود - بعید گاہ رفتہ خطبہ بنام نامی اورنگزیب خواندند + [بہادر شاہ کی اپنی ذاتی جاگیر صوبہ لاہور میں تھی + اس جاگیر کی دیوانی اور صوبہ لاہور کی صوبہ داری منعم خاں کے متعلق تھی - جسکو اورنگزیب نے چند برس پہلے جب بہادر شاہ کو کابل کی طرف کسی مہم پر بھیجا - اسی مطلب کے لئے تعینات کیا تھا] منعم خاں از راہ فدویت کہ در خدمت شاہ داشت در فکر سرانجام مہیا ساختن بار بردار و اسباب سفر افتادہ قطار ہائے شتر و گاو ہائے توپ کشی و دیگر مایحتاج فوجی جنگ سلطانی کہ بروقت بکار آیند - در پرگنات مابین راہ لاہور و پشاور بمنصوبہ و تدبیرے کہ شہرت نیابد موجود ساختہ گوش بر آواز تغیر وضع روزگار بوقلمون مے بود + تا آنکہ

بیست وہفتم ذی الحجہ خبر واقعۂ بادشاہ بہ پیشاور رسید - و بہادر شاہ ہماں روز لشکر کوچ افتاد -
و روز دوئیم آں کہ عرضداشت منعم خاں نیز مشتمل بر مبارکباد سلطنت - والتماس زود برآمدن از
نیلاب گذشت + حکم پیشخانہ برآوردن فرمودند + و روز دیگر بلا توقف خود بدولت برآمدند + و ہمہ
امرائے متعینہ رکاب رفاقت نمودند + - - - - احکام برائے طلب امیران و شاہزادگان خود و دیگر
جمعے کہ گمان فدویت و ہوا خواہی بر آنہا داشتند صادر فرمودند + و کوچ بکوچ طے منزل مے نمودند -
تا آنکہ نزدیک لاہور رسیدند + و منعم خاں کہ بمجرد رسیدن خبر واقع بادشاہ لشکر نگہداشت سپاہ -
و سر انجام توپخانہ - و فراہم آوردن خزانہ افتادہ بود - با چہار پنج ہزار سوار بر آمدہ دو منزلی لاہور
ᵡمحلۂ سپاہ و توپخانہ بوجہ با فرد موجودہ ساختن چہل لاکھ روپیہ ملازمت نمود + و تسلیمات سلطنت
بجا آورد + شاہ عالم فرمودند کہ بشما ہم وزارت مبارکباد + حاصل کلام اواخر محرم الحرام ۱۱۱۹ھ
نواح دارالسلطنت لاہور شرف نزول فرمودند +

در آں منزل مبارک کہ در سلخ محرم و غرہ صفر المظفر از عدم رویئت اختلاف بود مقام نمودہ
بزدن سکہ و خواندن خطبہ بنام نامی خود حکم فرمودند + [منعم خاں جو ڈیڑھ ہزاری منصب
رکھتا تھا اسکو چار ہزاری منصب دیکر خطاب خانِ زماں کا دیا اور امیدوار عطائے وزارت
کیا +] مبلغ چہل لاکھ روپیہ از خزانہ لاہور گرفتہ کوچ فرمودند + بعد رسیدن سرہند بیست و
ہشت لاکھ روپیہ وزیر خاں کہ منصبدار سرہند بود از زر بادشاہی پیشکش نمود + [یاد رہے
کہ یہی وزیر خاں اور منعم خاں ہیں جنکی لڑائی گورو صاحب کی شکائت بادشاہ کے پاس ہے +] - و آخر صفر المظفر
مجرائی دار الخلافت شاہجہان آباد مضرب خیام ظفر انجام فرمودند + (ادھر بہادر شاہ کے لڑکے محمد عظیم
نے بنگالہ سے بڑھکر آگرہ میں داخل ہو کر باپ کو خبر دی + محمد عظیم بنگالہ سے نو کروڑ اور بعض کہتے ہیں کہ
گیارہ کروڑ روپیہ ساتھ لایا تھا +)

(دوسری طرف سے شاہزادہ محمد اعظم دسویں ذی الحجہ کو جلوس کرکے پچاس ہزار سوار لیکر آگرہ
کی طرف بڑھا تھا - شاہ عالم نے بموجب وصیت اورنگزیب چار صوبہ دکن اور احمد آباد کے سوائے
دو اور صوبے بھائیوں کو دینے اور لڑائی سے باز آنیکے لکھا + مگر محمد اعظم کو اپنی بہادری پر غرور تھا -
مگر خزانہ پاس نہ تھا اور سخت زبان تھا جس سے فوج بگڑتی گئی +) ہیجدہم ربیع الاول مطابق بیست ونہم

ᵡ یہیں سے لفظ ہولا محلہ کا بنا ہے +

خورداد سنه یکهزار و یکصد و نوزده که زمین و آسمان از تابش آفتاب کورهٔ حدادی شده بود - در میدان جاجو که بفاصلهٔ هفت هشت کروه اکبرآباد است فوجها را باهم اتفاق مقابله افتاد + محمد اعظم کشته شد - تاریخ واقعه محمد اعظم یافته اند - کی(؟) محمد اعظم (۹ جون ۱۷۰۷ع)

در سلخ ماه رجب ۱۱۱۹ھ (۱۷ اکتوبر ۱۷۰۷ع) در سواد مستقرالخلافت اکبرآباد جشن جلوس بکمال زینت و فیض بخشی انعقاد یافت +

بہادر شاہ بادشاہ کی عمر اس وقت باسٹھ (؟) برس کے قریب تھی + شاہجہان کے وقت سید شاہ میر کو راجوری کے راجا نے ایک لڑکی نکاح میں دی تھی - اسکی اولاد راجا کے پاس ہی پرورش پاتی رہی + وہ عورت اور اسکی اولاد مسلمان تھے + اس عورت کی لڑکی سے شاہجہان نے شاہزادہ اورنگزیب کی شادی کردی تھی ۱۶۴۲ع کے قریب اور اسکے بطن سے بہادر شاہ ۱۶۴۳ع کے قریب پیدا ہوا تھا +

ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਚੌਪਈ॥ ਅਹਮਦਨਗਰ ਅਗਥ ਇਕ ਥਾਨਾ। ਨਉਰੰਗਸਾਹ ਤਹਾਂ ਠਹਰਾਨਾ॥
ਤੇਰਾ ਮਾਸ ਤਹਾ ਭ੍ਰਮ ਰਹਿਓ। ਪਾਯੋ ਕਾਲ, ਕਾਲ-ਬਸ ਭਯੋ॥ ੬੭੬॥
ਸਾਹਨਸਾਹ ਧਾਮ ਪਰਹਰੀ। ਭਾਰੀ ਬਾਤ ਅਧਿਕ ਬਿਧ ਭਈ।
ਅਧਿਕ ਠਉਰ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਸੁਨਾਨੀ। ਗਾਵਤ ਚਿਰਾਕੀ ਸਬਹਨ ਜਾਨੀ॥ ੬੭੭॥
ਸੁਨਿ ਖਬਰ ਆਜ਼ਮ ਚਲਿ ਆਯੋ। ਸਭ ਜਸਕਰ ਉਨ ਮਾਨ ਬਢਾਯੋ।
ਸੀਸ ਆਪਨੇ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਨਾ। ਫੇਰ ਦਿਸ ਦਛਨ ਮੈਂ ਆਨਾ॥ ੬੭੮॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਤਬ ਆਜ਼ਮ ਹੌਂਠੇ ਤਖਤ ਮਨ ਮੈ ਹਰਖ ਬਢਾਇ।
ਕਰ ਦਾਯਾਂ ਪੰਜਾਬ ਕੀ ਚਲਿਓ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ॥ ੬੭੯॥
ਚੌਪਈ॥ ਤਾਕੀ ਖਬਰ ਸਾਹਿ ਸੁਨਿ ਪਾਈ। ਕੂਚ ਕੀਓ ਕਛੁ ਬਿਲਮ ਨ ਲਾਈ॥
ਦਿਲੀ ਨਿਕਟਿ ਆਪ ਜਬ ਆਯੋ। ਲਿਖਾ ਕੀਉ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸ ਪਠਾਇਓ॥ ੬੮੧॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਕਰਿ ਜੋਰੇ ਐਸੇ ਕਹਿਓ ਨਿਮਖ ਬਿਲਮ ਨਹੀਂ ਲਾਇ।
ਇਹ ਸਮਤਾਨ ਜੰਗ ਮੈਂ, ਤੁਮ ਪ੍ਰਭ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ॥ ੬੮੨॥
ਚੌਪਈ॥ ਤੇਰੀ ਬਾਤ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਸੁਨਿ ਪਾਈ। ਲਿਖਿਓ ਦਿਲਾਸਾ ਤਾਹਿ ਪਠਾਈ॥
ਸੰਕਾ ਨੇਕ ਕੀਜੈ ਨਹੀਂ ਆਛੋ। ਨਿਹਚੈ ਰਾਜ ਸਾਪਨਾ ਜਾਨੋ॥ ੬੮੩॥

ਤਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹ ਸਨ ਆਈ। ਕਹਿ ਤਿਨ ਕੇ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋ ਜਿਹ ਜਾਈ॥
ਅਬ ਜਾਜਉ ਨ੍ਰਿਪ ਸਭਾਵੋ। ਆਗਮ ਸਾਗਰ ਜਾਤ ਨ ਪਾਵੋ॥੬੪॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਸੁਕਰ ਕੀਓ ਦਰਗਾਹ ਮੈ ਨ੍ਰਿਪ ਛਤੇ ਜਬ ਕੀਨ।
ਛਤ੍ਰ ਸੀਸ ਆਪਨੇ ਤਬੈ ਧਰਿ ਬਹਾਦਰ ਚੀਨ॥੬੫॥

ਚੌਪਈ॥
ਸਾਹ ਬਹਾਦਰ ਛਤ੍ਰ ਝੁਲਾਨਾ। ਫੇਰੀ ਦੇਸ ਦੇਸ ਮੈਂ ਆਨਾ॥
ਕੀਏ ਮੁਕਾਮ ਆਗਰੇ ਜਾਈ। ਰਹੇ ਮਾਸ ਬਰਸਾਤ ਬਿਤਾਈ॥੬੬॥

[ਇਤੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ਸਹਜ਼ਾਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਪਾਵਣੇ ਅਧਿਆਇ।]

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅਖੀਰ ਦਿਨੀ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਬਾਈਸ ਕੁ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠਿਆ। ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਦਦ ਲੋੜੀਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਆਦ ਤੇ ਕਿਲੀ ਚੋਰੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਤਅਸਵਾਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਦਿਸੀਓਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸੇ, 'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਮੁਤਾਬਕ ਖ਼ਾਲੀ ਅਸੀਸ ਦੇ ਭੇਜੀ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੁਰਮਾਨ ਦੀ ਇਹ ਇਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਾਜਉ ਦੀ ਲੜਾਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਆਗਰਾ ਜਾਣ ਤਕ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਦੀ ਮਦਦ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਨਤੀਜਾ ਕਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕਿਆ ਪੁਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਦਦ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਇਹ ਗਲਤ ਗਲ ਹੈ॥ ਜਾਜਉ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ॥

ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ।

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਢਿਗ ਆਗਰੇ, ਕਰਤ ਤਾਹਿ ਦਿਦਾਰ।
ਸਾਹਜਹਾਨਾਬਾਦ ਮੈਂ, ਆਇ ਪਹੁਚਿਓ ਕਰਤਾਰ॥

ਚੌਪਈ॥ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਤਿਹ ਠਉਰ ਬਿਤਾਏ। ਫੇਰ ਕੂਚ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਏ।
ਮਜਲ ਮਜਲ ਆਏ ਤਿਹ ਥਾਨਾ। ਮਥਰਾ ਨਗਰ ਪ੍ਰਭੁ ਮਨਿ ਭਾਨਾ॥ ੭੦੧॥
ਦੇਖ ਠਉਰ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਗਸਾਏ। ਸੁਜਨ ਹੁਤੁ ਪਾਸ ਫੁਰਮਾਏ॥
ਤਬ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਿਸਨ ਕਾ ਆਨਾ। ਕੇਤਕ ਕੀਓ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕੇ ਗਾਨਾ॥ ੭੦੨॥
ਮਥਰਾ ਦੇਖ ਪ੍ਰਭੂ ਜਬ ਆਏ। ਪੁਨਿ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਆਪ ਸਿਧਾਏ॥
ਦੇਖੀ ਕੁੰਜ ਗਲੀ ਸਭ ਠਉਰਾ। ਦੇਖੀ ਫਾਹਦ ਅਧਿਕ ਵਿਚ ਔਰਾ॥ ੭੦੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਆਪ ਆਨ ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਅਰੁ ਸਿ ਸਦਾਨ ਮੰਗਾਇ।
ਰਾਸ ਕੀਓ ਮੈਦਾਨ ਮੈ, ਸੰਤਨ ਕੁੰਨਤ ਧਾਇ॥ ੭੦੪॥
ਆਪਸ ਮੈ ਸਭ ਨਾਰਸਤ, ਕਿਸਨਤ ਅਤਿ ਖੁਨਸਾਇ।
ਕਉਤਕ ਤਿਨਕੇ ਅਧਿਕ ਬਿਧਿ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਇ॥ ੭੦੫॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਲੀਲਾ ਕਰੀ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਮੈ ਆਇ।
ਗਉਨ ਕੀਓ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਤਬੈ ਚਲੇ ਆਗਰੇ ਧਾਇ॥ ੭੦੬॥

ਚੌਪਈ॥ ~~ਬਾਗ ਏਕ ਦੇਖਿਓ ਤਹਾਂ ਉਤ੍ਰ ਕੀਓ ਬਿਸਰਾਮ~~
ਕੂਚ ਕੀਓ ਤਾਤੇ ਉਠਿ ਧਾਏ। ਪੰਥ ਚਲਤ ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਜਾਏ।
ਕੋਸ ਚਾਰ ਆਗਰ ਜਬੈ ਰਹਾ। ਕੌਮੁਕਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਇਸ ਕਹਾ॥ ੭੦੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਗ* ਏਕ ਦੇਖਿਓ ਤਹਾਂ ਉਤ੍ਰ ਕੀਓ ਬਿਸਰਾਮ।
ਕੋਸ ਦੋਇ ਤਾਤੇ ਰਹੇ ਸਾਹਸਾਹ ਕੇ ਧਾਮ॥ ੭੦੮॥

---

* 'ਬਾਗ' ਜੋਕੀ ਏਸ ਮਤਲਬ ਨਹੀ ਜਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਕੋਈ ਸਾਧ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਆਕੇ ਉਤਰਨ ਤੇ ਸੁਖ ਪਾਨ।

ਖਾਨ-ਖਾਨਾਨ ਸੁਨਕੈ ਤਬੈ, ਦੀਨੋ ਜੋਗ ਪਠਾਇ।
ਤਿਨੋ ਕਹੀ ਕਰਿ ਜੋਰਿਕੈ, ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੈ ਆਇ॥ ੭੦੯॥

ਚੌਪਈ॥ ਆਇਕ ਭੂੰਤ ਪ੍ਰਭ ਢਿਗ ਸੁਧਾਰੀ। ਸੁਰ ਬੀਰ ਜੋਧਾ ਨਿਰਭਾਰੀ॥
ਲੈਕੇ ਸੰਗਿ ਆਪਿ ਪ੍ਰਭ ਧਾਯੋ। ਲਸਕਰ ਬਾਤਸਾਹ ਦੇ ਆਯੋ॥ ੭੧੦॥
ਡੇਰਾ ਬਾਗ ਅਜਬ ਇਕ ਥਾਨ। ਬੈਠੇ ਤਹਾ ਖਾਨ-ਹੇ-ਖਾਨਾਂ॥
ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ ਤਹ ਪਹਿ ਆਏ। ਤਿਸਹਿ ਆਨਕੈ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ॥ ੭੧੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਦਰਸ ਦੇਖ ਅੈਸੋ ਕਹਿਓ, ਬਹੁਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮ ਕੀਨ।
ਅਪਨੋ ਹੀ ਮੁਹਿ ਜਾਨਕੈ, ਦਰਸ ਆਪਨੋ ਦੀਨ। ੭੧੨॥

ਚੌਪਈ॥ ਹਮ ਕਦਮ ਕੋ ਹਾਥ ਲਗਾਏ। ਬਾਪੀ ਦਈ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਗਸਾਏ।
ਤਬ ਤਿਨ ਅਪਨੋ ਹਾਸ ਦਿਖਾਯੋ। ਮਹਾ ਕਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਫੁਰਮਾਯੋ॥ ੭੧੩॥
ਅਦਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾ ਕੀਨਾ। ਤਾਹੀਂ ਸਮੇਂ ਬਿਦਾ ਕਰ ਦੀਨਾ॥
ਹਮ ਜੋਰ ਇਹ ਭੂੰਤ ਬਤਾਏ। ਉਨ੍ਹ ਪਾਸ ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਮ ਜਾਇ॥ ੭੧੪॥

• ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਾ ਜੇਹਦੇਗਾ ਤਾਂ ਦਿਲ੍ਹੀ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਖਾਨਖਾਨਾਂ (ਜਿਥੋਂ ਮਤਲਬ ਖਾਨੇ-ਜ਼ਮਾਂ ਮੁਨਇਮ ਖਾਂ, ਸਾਬਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨਵਾਬ ਗੰਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਡੇਰੇ ਲਗਾਨ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ। ਜਦ ਖਾਨ ਖਾਨਾਨ ਨੇ ਇਕ ਢਨੇਆਰੇ ਬਦੋਰ ਇਕਾਂਤ ਨੇੜੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਖੜੇ ਕਰ ਜਾਏ ਹਨ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ, ਅਤੇ ਪੁਛਾ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਫੌਰਨ ਫੁਜਾਨੀ ਉਠ ਜਾਓ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਫਤੂੰ ਖਾਂਹੀਂ ਜਬੇ ਮੌਂ ਵਿਚ ਉਸ 'ਬਾਗ' ਵਿਚੋਂ ਉਠਕੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਰਾਤ ਬੇਆਰਾਮੀ ਵਿਚ ਕੱਟੀ॥ ਅਤੇ [illegible] ਹੋਰ ਡੇਰੇ ਜਾ ਜਾਏ॥

ਇਸ ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਨੂੰ, ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਿਖ ਆਪਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਆਪਨੇ ਪਰੰਪਰ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਿਦਾ ਭਏ ਤਾਹੀ ਸਮੈ, ਚਲਿ ਆਏ ਨਿਜ ਥਾਨ।
ਠਉਰ ਏਕ ਦੇਖੀ ਤਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕਰੀ ਗੁਜ਼ਰਾਨ॥ ੭੧੫॥

ਐਂਹ ਕਹੇ ਬਚਨੋਂ ਅਬੈ, ਬਹਰ ਨ ਐਸੋ ਦਾਉ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਆਏ ਦੀਜੰ, ਆਨ ਕਰੋ ਛਿੜਕਾਉ॥ ੭੧੬॥
ਰੈਨਿ ਗਈ ਬਾਸਰ ਭਯੋ, ਭਏ ਆਪ ਅਸਵਾਰ।
ਬਾਗ ਏਕ ਨਿਰਖਿਓ ਜਬੈ ਡੇਰਾ ਕੀਓ ਵਿਚਾਰ॥ ੭੧੭॥
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਤਹੀ ਜਾਏ, ਕੀਓ ਬਾਗ ਮੈ ਵਾਸ।
ਠਉਰ ਬਾਂਟ ਸਭ ਕੋ ਦਈ, ਕੀਓ ਤਹਾ ਬਿਸਰਾਮ॥ ੭੧੮॥

ਕੇਤਕ ਦਿਨ ਬੀਤਤ ਭਏ, ਜਾਇ ਸ਼ਾਹਿ ਇਮ ਕੀਨ।
ਪ੍ਰਭ ਆਏ ਕਾਰਨ ਕਵਨ, ਅਬੇ ਦਰਸਨ ਦੀਨ॥ ੭੧੯॥
ਕਹਿ ਭੇਜੀ ਪ੍ਰਭ ਸੋ ਤਬੈ, ਦਯਾ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰ।
ਦਰਸ ਦਿਖਾਵੋ ਆਪਨਾ ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰ॥ ੭੨੦॥
ਸੁਰ ਸਿਖ ਪ੍ਰਭ ਨਿਕਟ ਬੁਲਾਏ। ਹੋਹੁ ਤਿਆਰ ਤਬੈ ਫੁਰਮਾਏ।
ਤੁਰਤ ਦਈ ਐਸ ਪ੍ਰਭ ਧਾਏ। ਡੇਰਨ ਬਾਦਸਾਹ ਕੇ ਆਏ॥ ੭੨੧॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਆਨ ਸਾਹ ਕੇ ਪਾਸ ਪੈ ਸੁਰ ਖਰੇ ਤਹਾ ਕੀਨ।
ਆਪ ਧਾਇ ਅੰਦਰਿ ਗਏ ਸਿਖ ਸੰਗ ਇਕ ਲੀਨ। ੭੨੨।
ਖਾਸ ਡੇਵਢੀ ਆਨਕੈ ਤਹਾਂ ਸਿਖ ਖਲਵਾਇ।
ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਗਏ ਅਪਨੋ ਰੂਪ ਬਨਾਇ॥ ੭੨੩॥

ਚੌਪਈ॥
ਚੌਹੀ ਕਯਾਨ ਧਮਰੁ ਧਰ ਧਾਰੇ। ਕਲਗੀ ਛਬਿ ਸੁ ਅਪਰ ਅਪਾਰੇ।
ਨਰਕਤ ਚਲਤ ਤੁਰਾ ਚਲਿ ਆਏ। ਸਾਹ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਮ ਜਾਏ॥ ੭੨੪॥
ਸਾਹ ਆਪ ਤਿਹ ਓਰ ਨਿਹਾਰਾ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਭਯੋ ਮਤਵਾਰਾ।
ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਤੇ ਅਧਿਕ ਬਿਕਾਨਾ। ਕਦਨ ਦੇਖਿ ਜਿਉ ਭਵਰ ਨਕਾਨਾ॥ ੭੨੫॥
ਧੰਨ ਧੰਨ ਪ੍ਰਭ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ। ਨਿਰਬਲ ਕੀਨੋ ਗਰਬ ਹਮਾਰਾ।
ਦਯਾ ਧਾਰ ਹਮਰੇ ਘਰਿ ਆਏ। ਤਖਤ ਬਖਤ ਤਾਕੇ ਪ੍ਰਭ ਧਾਏ॥ ੭੨੬॥

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਕੁਰਾ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ, ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ, ਇਕ ਕਵੀ ਲਿਖ

ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਈ ਦੀ ਸਰਫਰਾਜ਼॥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ। ਰਸਮ ਦਸਤੂਰ ਉਸ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਇਕ 'ਅਮੀਰ' ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਮੁਤਾਬਕ 'ਸਿਰੋਪਾਉ' ਅਤੇ 'ਇਨਾਮ' ਦਿੱਤਾ। ਇਨਾਮ ਵਿਚ ਜੋ 'ਧੁਗਧੁਗੀ' ਜਾਂ ਜੜਾਊ ਕੈਂਠਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਉਸਦੀ ਕੀਮਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਠ ਹਜ਼ਾਰ ਅੰਕੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਹ 'ਪੇਸ਼ਕਸ਼' ਜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਗੁਜ਼ਰਾਨੀ, ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ॥

ਕਲਗੀ ਔਰ ਧੁਗਧੁਗੀ ਆਹੀ। ਖਿਲਅਤ ਏਕ, ਸ਼ਾਹ ਮਨਮਾਹੀ॥
ਸਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਭੇਟ ਚਢਾਈ। ਖੁਸ਼ੀ ਕਰੋ ਤੁਮ ਸੋ ਬਨ ਆਈ॥੭੨੩॥
ਤੱਹਿ ਸਮੈ ਪ੍ਰਭ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯੋ। ਅੰਤਰ ਸਾਹਿ ਪੈ ਸਿਧ ਭੁਗਾਯੋ।
ਬਾਧਕ ਤਾਹਿ ਪਾਸ ਉਤਰਾਏ। ਬਿਦਾ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਡੇਰੇ ਆਏ॥੭੨੪॥
ਕਹਤ ਆਨੰਦ ਕੋਸ ਪ੍ਰਭ ਪਾਹੀ। ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਬਨੀ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਸਨਮਾਨ ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ੪੦) ਇਨਾਮ ਇਕਰਾਮ ਦਿਤੇ, ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਅਪੜਨੇ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮ-ਨਾਮੇ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ੪੦) ਉਸ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਮੰਗ ਭੇਜੇ ਹਨ॥ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗਈਆਂ, ਕਿਉਂਜੋ ਦੋ ਨਕਲਾਂ ਇਸਦੀਆਂ ਮੇਰੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ* ਜਾਂ ਚਿਠੀ ਸਾਈਂ ਬਖਸ਼ੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਦੇਖੀ, ਜਿਸਦਾ ਫੋਟੋ ਸਾਮਣੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਕ ਨਕਲ ਮੰਗਟ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਿਚ ਦੇਖੀ। 'ਫੋਟੋ' ਮੰਗਟ ਭਾਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਈ ਦੇ ਛਾਪੀ ਹੋਣ ਪਰ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਿਖੀ ਤਰਜ਼ੀ ਸੰਗਤ ਦੇਖੋ

* ਸ. ਗੰਡਾਸਿੰਘ ਜੀ ਵਕੀਲ ਨੇ ਇਹ 'ਪੰਜ ਦਰਿਆ' ਰਸਾਲੇ ~~ਵਿਚ~~ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੦ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

... ਅਰਥਾਤ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਫੋਟੋ:-

ਤੇ ੨੩੩ ਤੁਰੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ੧੬ ਵੀਂ ॥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰਦਿਆਂ ਸੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਕੋਬੀ ਵਾਸਤੇ।

ਜਿਸ ਦੇ [illegible] ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ [illegible] ਆਇਆ।

ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਿਸ ਦਾ ਬਲਾਕ ਅਗੇ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਪ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਆਗਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੋਂ ਧਉਲ (ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ
?) ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ੧ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਦੇ ਪਹਿਲੇ
ਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਬਤਾ ਦਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਣ
ੋ ਜਾਏ।

' ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਨੂੰ 'ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ' ਨਾਮੀ ਪੱਤਰ
ਮਹੀਨੇ ਗੁਜਰ ਗਏ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਹੀ ਮੁੜੇ, ਜੋ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ
ਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਪੁਜੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਪ ਗੱਲ ਬਾਤ
ਈ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਹ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ
ਸਨ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਜ਼ਬਾਨੀ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਗਲ ਤੈ
ਰ ਲਈ ਜਾਏ। ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਕਿ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਦਰ ਕਸਬਹ ਕਾਂਗੜ ਕੁਨਦ
ਵਜ਼ਾਂਪਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਹਮ ਸ਼ਵਦ

ਜੇ ਉਹ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ) ਕਾਂਗੜ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੈ ਆਵੇ, (ਤਾਂ) ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ
ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਜਾਏ। ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਅਗਰਚਿਹ ਬਿਆਯਦ ਬਫ਼ਰਮਾਨੇ ਮਨ
ਹਜ਼ੂਰਤ ਬਿਆਯਮ ਹਮਹ ਜਾਨੋ ਤਨ

ਕਮ* ਆ ਜਾਵੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾਨ ਤੇ ਤਨ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ।
ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪੁਜੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ
ਦਹ ੧੧੧੮ ਹਿਜਰੀ, ੨੪ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ
ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਾ-
) ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਰੱਸਾ-ਖਿਚੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਤਖ਼ਤ ਦਾ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਸ਼ੇਅਰ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸ਼ਹਨ ਸ਼ਾਹ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕਈਆਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ

* ਸ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਹਲੀ ਨੇ ਇਹ 'ਪੰਜ ਦਰਿਆ' ਰਸਾਲੇ ~~ਵਿਚ~~ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੦ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਹੁੰਡੀ ਸੌਦਾਗਰੀ। ਅਜਮੇਰ ਫਤੇ ਦਾ ਇਹ ਹੈ:—

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਸ੍ਰਬਤਿ ਸੰਗਤਿ ਧਉਲ ਕੀ ਤੁਸੀ ਮੇਰਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਰਖੈਗਾ
ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮੁ ਸਵਰੈਗਾ ਸ੍ਰਬ ਸੁਖ ਨਾਲ ਪਾਤਸਾਹ
ਪਾਸਿ ਆਏ ਸਿਰੋਪਾਉ ਅਰੁ ਸਠਿ ਹਜਾਰ ਕੀ ਧੁਖਧੁਖੀ ਜੜ
ਾਉ ਇਨਾਮੁ ਹੋਈ ਹੋਰ ਭੀ ਕੰਮੁ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਰਦਾ ਸਭੁ ਹੋਤੇ ਹੈ ਅ
ਸੀ ਭੀ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾ ਨੋ ਆਵਤੇ ਹਾਂ ਸ੍ਰਬਤਿ ਸੰਗਤਿ ਖਾਲਸੇ ਕੋ
ਮੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਆਪਸ ਮੋ ਮੇਲੁ ਕਰਣਾ ਜਬਿ ਅਸੀ ਕਹਲੂਰ
ਆਵਤੇ ਤਬਿ ਸ੍ਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਹਥੀਆਰ ਬੰਨ੍ਹਿ ਕੈ ਹਜੂਰ ਆ
ਵਣਾ ਜੋ ਆਵੈਗਾ ਸੋ ਨਿਹਾਲੁ ਹੋਵੈਗਾ ੨) ਧੁਇ ਹੋਰ ਸੋਨਾ ਤਿਸ
ਕੇ ਰੁਪਯੇ ੫੦) ਅਸਾ ਜਾਣਾਤਾ ਨੇ ਸਕੋਖ ਮਾਣੀ ਬਖਸੇ ਹੈਨਿ
ਤਿਸਾ ਹੁਕਮੁ ਦੇਖਦਿਆ ਹੁੰਡੀ ਕਰਾਇ ਭੇਜਣੀ ਸੋਦਣੇ ਨੇ ਤੁਰਤੁ
ਭੇਜਣਾ ਜੋ ਸੋਦਣਾ ਢਿਲ ਕਰੈ ਤਾ ਸੰਗਤਿ ਇਤੋ ਕਢਿ ਦੇਣਾ ਸੋ
ਸੋ ਹੁੰਡੀ ਕਰਾਇ ਭੇਜਣੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਮਿਤੀ ਕਾਤਕੇ ੧ ਸਾ)

ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਗਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਸ ਚਿਠੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੀ ਜੋ 'ਪ੍ਰਥਮ ਕਾਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪' ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਮਾਰਚ ੨੬·੬੯ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਤਾਰੀਖ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਹੈ ਤਦ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤਕ ਸਾਰੇ ੧੮੬ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੨੬ ਮਾਰਚ ਤੋਂ ੧੮੬ ਦਿਨ ਗਿਣਕੇ ਪਹਿਲੀ ਅਕਤੂਬਰ ਤੇ ਅਪੜਦੇ ਹਾਂ। ਅਤੇ ਜੇ 'ਮਿਤੀ ਕਾਤਕੇ ੧' ਚੰਦਰੀ ਤਿਥ ਹੈ, ਤਦ ਚੇਤ੍ਰ ਦੀ ਪਹਿਲ ਤਿਥ ਸਨ ੧੭੦੭ ਮਾਰਚ ੨੨·੨੮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਸੋ ਕਾਤਕੇ ੧ ਤਕ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਮਾਰਚ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ੨੩੩ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ੧੯ ਵੀਂ॥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ ਵਲ ਕੂਚ ਕਰਿਆ ਸੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਕੋਬੀ ਵਾਸਤੇ।

'ਸੋ ਕਾਤਕੇ ੧' ਪਰਵਿਸ਼ਟਾ ਅਰਥਾਤ ਸੂਰਜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਤਾਰੀਖ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਤਿਥੀ ਪਹਿਲੀ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ; ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਥ ਦੀ ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ, ਪਹਿਲੇ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। Read A here

ਦੂਜੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਭੀ 'ਕਹਲੂਰ ਆਦਿਕ ਦੀ ਬੜੀ ਖਿਚ ਲਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ~~[illegible]~~ ਅਰਜ਼ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਜਾਣ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਸੀ। 'ਹੋਰ ਭੀ ਕਸ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਦਕਾ ਸਭ ਹੋਤੇ ਹੈ' ਇਹਨਾਂ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕਢਿਆ ਜਾਣਾ ਭੀ ਗਲਤ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਹੱਕ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਭੀ ਮੰਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ॥

'ਅਸੀਂ ਭੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਆਂਵਦੇ ਹਾਂ', 'ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਹਲੂਰ ਆਂਵਦੇ, ਤਦ ਸੂਬਤ ਖਾਲਸੇ ਹਥਿਆਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਵਣਾ' ਤੋਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਸ ਮੋੜਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਦਰਖਾਸਤ ਤੇ ਗੌਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਉਮੀਦ ਦਿਵਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਕੇ (ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਹੀ) ਵਾਪਸ ਅਨੰਦਪੁਰ ਅਪੜਨ ਦੀ ਬੜੇ ਉਤਾਵਲੇ ਮਨ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਸੂਬਤ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਆਪਸ ਮੇਂ ਮੇਲ ਕਰਣਾ, ਇਹ ਵਾਕ ਉਸ ਖਿਆਲ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸਾਂ ਉਪਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਖਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਜਾਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਪੁਰ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਸਖਤ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਅਤੇ 'ਸਿਰੋਪਾਓ ਅਤੇ ਇਨਾਮ' ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਜਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਏਸ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਦਰੁਸਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਲਾਹ ਠੀਕ ਸੀ।

'ਸੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸਿ ਆਏ' ਦੇ ਅਰਥ ਇਹੋ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪਾਈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਅਪੜੇ

ਇਹ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇ ਹੋਏ ਫਿਕਰੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਪੁਰ, ਜੋ ਦਰਅਸਲ ਨਾਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇ ਤੌਰ ਸੀ, ਲਿਖਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ॥ ਦੂਜਾ ਅਰਬੀ ਦਾ ਨੁਸਖਾ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਤਿੱਖਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ:

ਨਹੀਂ ਹੈ ਫਤੇ ਸਿਵਾਇ ਅਲੀ ਦੇ,
ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਲਵਾਰ ਸਿਵਾਇ 'ਜ਼ੁਲਫਕਾਰ' ਦੇ॥

(ਜ਼ੁਲਫਿਕਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦਾ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ - ਪਾਦੁਨਾਵਲੀ ਦੇਖਣਾ)। ਇਹ ਫਿਕਰਾ ਭੀ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਪੁਰ ਲਿਖਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫਾਰਸੀ ਸਿਆਰ ਅਤੇ ਇਕ ਫਾਰਸੀ ਫਿਕਰੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅਤੇ ਇਮਾਮਾਂ ਦੇ ਹੋਣੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਫਾਰਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ੀਆ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਸ਼ੌਕੀਆ ਤੌਰ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇ ਬਣਵਾਈ॥ ਜੇ ਕੋਈ ਤਲਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਸੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਹਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣ ਲਗਾ। ਅਤੇ ਜੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਲਈ ਦਰਅਸਲ ਵਾਸਤੇ) ਤਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ॥

ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹਥੀ ਲੋਈ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ, ਐਵੇਂ ਇਕ ਅਫਸਾਨਾ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ॥

Continued ਸੰਗਰੂਰ

C- Read on Page 372

ਫੁਟਨੋਟ।

ਗਿਆਨੀ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਰਸ਼ਨ' ਦੇ ਸਫ਼ੇ ੬੦ ਉਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਭੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦਸਤੇ ਸਮੇਤ ਚਾਰ ਫੁਟ ਤਿੰਨ ਇੰਚ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਤਿੰਨ ਪੌਣ ਇੰਚ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨੋਕ ਦੇ ਕਰੀਬ, ਦੋ ਨੋਕ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਤਾ ਸ਼ੇਰ ਦਹਾਨਾ ਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਪਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

نصر من الله و فتح قریب

محیط علم را کنه بر امیر المومنین حیدر

امام الجن والانس و وصی المصطفی حقا

لا اله الا الله محمد رسول الله

ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹੈ:

لا فتح الا علی لا سیف الا ذوالفقار

بسم الله الرحمن الرحیم

تحفہ است علی فاطمہ حسن و حسین

[ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਸਫ਼ਾ ੩੦੧

ਇਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ, ਅਲੀ, ਫਾਤਿਮਾ, ਹਸਨ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਨਾਮ ਜ਼ਰੂਰ ਆਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕਢਣਾ ਕਿ ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਹਥ ਦੀ ਹੈ, ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੋਹਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਸਿਰ ਪੂਰ ਦੀ ਆਦਤ, ਅਤੇ ਕਲਮਾ ਤੌਹੀਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

P.T.O.

ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋ ਹਥਿਆਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੇਸ਼ਕਬਜ਼। ਇਹਨਾਂ ਪਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਬਾਰਤਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

(੧) ਤਲਵਾਰ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ایں تلوار گورو گوبند سنگھ کی کمر کی ہے - علاقہ صورت

سندر میں محمد یار سے

(੨) ਪੇਸ਼ਕਬਜ਼ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ

سمت ۱۷۵۲

سکہ زد بہ ہر دو عالم وفضل سچی شاہ گوبند سنگھ ذد

شاہ جہان تیغ پناہ

ਤਲਵਾਰ ਪਰ ਦੀ ਇਬਾਰਤ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮੁਹੰਮਦ ਯਾਰ ਨੇ ਸੂਰਤ ਬੰਦਰ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਤਦ 'ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਰ ਦੀ ਹੈ' ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰ ਤਲਵਾਰ ਵਗੈਰਾ ਉਤੇ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ

ਦੂਜੀ ਪੇਸ਼ਕਬਜ਼ ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਅਤੇ ਨਾਮ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। 'ਸਿੰਘ' ਸਾਪ (ਅਗਸਤ ੧੯੫੮
ਵਿਚ ਛਪੇ ਹਨ, ਹਰ ੧੭ ਪੰਨੇ ਵਿਚ। ਇਹ ਇਬਾਰਤ
ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੋਈ
ਸਿੱਕਾ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਇਬਾਰਤ
ਦਾ ਗਲਤ ਹੈ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਕੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ
ਜੋੜਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੁਖੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

P.T.O.

ਗਏ।

A
ਤਾਰੀਖ ਬਹਾਦਰੀ (?) ਵਿਚ ਏਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ੪ ਜਮਾਦੀ-
ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ਹਿਜਰੀ ੧੧੧੯ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜੋ ੨੪ ਜੁਲਾਈ
ਸੰਨ ੧੭੦੭ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੂਸਰੀ ਅਗਸਤ ਸਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਪੁਜਾ ਸੀ ਤੇ
ਬਾਕੀ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨ ਓਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਗਰੇ ਹੋਈ ਸੀ॥

...ਤ ਸੀ ਜੋ
...ਕਿਸ ਕਿਓ
...ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ
...ਂ ਜਾਪਦਿਆ
...ਤੇ ਸਾਇਦ

ਸਰਾਸਾਰ' ਦਾ ਅਧਿਕ ਸੰਕਤ ਹੈ। ਦਰਤੇ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਦਿਨ ਕੁੜੀਆਂ
ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਭੀ ਰਾਹੀਆਂ ਤੋਂ 'ਸਾਹੋ ਸਾਹੀ' ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਏਥੇ ਇਸਦਾ
ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਉਸ 'ਬਖਸ਼ੀਸ਼', 'ਟਿਪ Tip' ਜਾਂ ਇਨਾਮ ਵਲ ਹੈ, ਜੋ ਵਡੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ
ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਪਿਆਦੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ
ਵਾਰ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਮੁਲਾਕਾਤੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਾ ਅੜ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਸਰਾਸਰ ਸਾਹੀ' ਦੇ
ਅਰਥ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਠਿਆਈ' ਜਾਂ 'ਸ਼ਰਬਤ ਸ਼ੀਰੇ' ਲਈ, ਜਾਂ 'ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ'
ਲਈ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਮੌਕਿਆ ਪੁਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ
ਜਾਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ੭੦) ਇਨਾਮ ਦੇਣੇ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ॥

B – Read on page 373
ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਜੋ ਅੱਖਰ ਤੇ ਅੰਕੜੇ ਹਨ, ਓਹ ਹੁੰਡੀ ਕਰਨ
ਵਾਲੇ ਸੇਠ ਦੀ ਵਹੀਆਂ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਹਨ। ਵਿਚ ਤੇ ਇਹ
ਲਿਖਿਆ ਹੈ ੨)) ਰੁਪਏ ਸੋਨੇ ਦੇ ਤੋਲੇ ਸੋਨਾ ੪੩
ਸੋ ਮੁਹਰ ਦੇ ਤੋਲੇ ਦਾ ੪੩) ਰੁਪਏ ਸੀ, ਰਕਮ ਨਹੀਂ॥

...ਕੇ ਇਨਾਮ
...ਪਤਾ ਲਗਾ
...ਪ੍ਰਗਟ
...ਇਨਾਮ
...ਬਖਸ਼ਾਨੀਆਂ
...ਕੁਝ ਜ਼ਿੰਮੇ-

-ਵਾਰੀਆਂ ਭੀ ਅਕੇਲਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਦੀ ਮਦਦ ਉਸਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਗਈ।
ਸੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਮੁੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ

... ॥ 'ਸਿੱਖ' ਅਖਬਾਰ ੧੯੫੮

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿੱਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੱਦੋਂ ਵਧੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

P.T.O.

ਗਏ।
'ਜੋ ਮੋਹਰਾਂ ਫਿਸ ਕਰੇ' ਦੀ ਸਮਝ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਮੋਹਰਾਂ ਤਾਂ ਓਹੋ ਸੀ ਜੋ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੰਗਤ ਤਕ ਪੁਚਾਨ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹ ਮੁਹਰੀ ਚਾਰੀ ਫਿਸ ਕਿਓ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ 'ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਕਢਦੇਨ' ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ। 'ਜਮਾਤ ਨੇ' ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਾ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ ਦੋ ਅਖਰ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ 'ਮਹਜਬ ਸਾਹੀ' ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ 'ਮਹੋਸਾਹੀ' ਦੀ ਅਸ਼ੁਧ ਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਰਤੋਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਦਿਨ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਭੀ ਗਾਹੀਆਂ ਤੋਂ 'ਮਾਹੋ ਸਾਹੀ' ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਏਥੇ ਇਸਦਾ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਉਸ 'ਬਖਸ਼ੀਸ਼', 'ਟਿਪ' ਜਾਂ ਇਨਾਮ ਵਲ ਹੈ, ਜੋ ਵਡੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਪਿਆਦੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ (ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ) ਮੁਲਾਕਾਤੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤਕ ਨਾ ਅਪੜਦੇ ਹਨ। 'ਮਹਜਬ ਸਾਹੀ' ਦੇ ਅਰਥ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਠਿਆਈ' ਜਾਂ 'ਸਰਬਤ ਸੀਰੋ' ਵਾਲੀ, ਜਾਂ 'ਮੂੰਹ ਮਿਠਾ ਕਰਨ' ਵਾਲੀ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਜਾਂ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਨੂੰ ੪੦) ਇਨਾਮ ਦੇਣੇ ਕੋਈ ਵਡੀ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ।
'੨) ਟਕੇ ਤੋਲੇ ਸੋਨਾ ਜਿਸਦੇ ਰੁਪਏ ੪੦)' ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਨਾਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟਕੇ ਤੋਲੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਇਹ ਭੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਸੋਨਾ ਓਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ੨੦) ਤੋਲਾ ਸੀ।   Read B here

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਪੁਰ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਭਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਉਮੀਦ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰੋਪਾਉ ਤੇ ਇਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ, ਅਤੇ ਸਭ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਲ ਬਣ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। 'ਸਿਰੋਪਾਉ' ਅਤੇ 'ਇਨਾਮ' ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਮੇ-ਵਾਰੀਆਂ ਭੀ ਅਚੇਤ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਦਦ ਉਸਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਗਈ। ਸੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਮੁੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ

ਤੁਰਕੇ ਦਖਨ ਜਾਣਾ ਪਿਆ॥ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਕਿਹੇ ਨਾਲ ਸਨ? ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨਾਲ; ਤਿੰਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਕਿੱਨਾ ਕੁ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਸੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ; ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਸਦਾ ਕੋਈ ਮੁਅੱਰਖ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ॥ ਜੋ ਕੁਝ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀਤਾ ਉਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਗੇ ਆਵੇਗਾ॥

ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ~~[illegible]~~ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਮੁੜੇ, ਸਗੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਦਖਨ-ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤਕ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ 'ਕਾਮਬਖ਼ਸ਼' ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਭੀ ਪੁਤ੍ਰ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਤ੍ਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਜੋਧਪੁਰੀਆਂ ਤੇ ਉਦੇਪੁਰੀਆਂ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਪਰ ਬਾਪ ਦੇ ਬਰਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਨ ੧੬੭੬ ਵਿਚ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ 'ਅਕਬਰ' ਨਾਮ ਦਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣ ਲਈ ਫ਼ਾਰਸ ਭੱਜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸਨ ੧੭੦੪ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੁਹੰਮਦ ਆਜ਼ਮ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬੇਦਾਰਬਖ਼ਸ਼ ਜਾਜੋ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸੋ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਲਈ ਹੁਣ 'ਕਾਮਬਖ਼ਸ਼' ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਮਤਲਬ ਲਈ, ਉਹ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ, ਦਖਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ॥

'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਅਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਚੌਪਈ॥ ਏਤਕ ਆਸ ਅਵਰ ਕ੍ਰਿਸ ਭਏ। ਅਨੇਕ ਕਾਲ ਸੋ ਦਿਲਸ ਧਿਰਤ ਏ॥
ਦੇਸ ਦੇਸ ਤੇ ਸੰਗਤ ਆਵੈ। ਦਰਸਨ ਅਗਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਪਾਵੈ॥ ੧੩੪॥

ਚੌਪਈ॥ ਕਛੂ ਦੇਰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਕੀ ਆਈ। ਭਾਰਤ ਸਾਹ ਅਵਰ ਦਿਸ ਧਾਈ॥
ਰਾਜਪੂਤਨ ਪੈ ਅਤਿ ਘਨ ਗਾਏ। ਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਉਤੈ ਸਿਧਾਏ॥ ੧੩੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਬਾਗ ਛੋਡਿ ਫਤੇ ਜੀ ਤਬੈ, ਗਉਨ ਤਹਾਤੇ ਕੀਨ।
ਔਤਬਾਰਪੁਰ ਆਨਕੈ, ਧਾਮ ਤਹਾਂ ਪਰ ਕੀਨ॥ ੧੩੬॥

ਚੌਪਈ॥ ਅਲਪ ਦਿਵਸ ਕਛੁ ਤਹਾ ਬਿਤਾਏ। ਸਾਹਿਬ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ* ਆਏ॥
ਅਧਿਕ ਭਯੋ ਬਿਧਿ ਅਨਿਕ ਅਪਾਰਾ। ਰਛਾ ਕਰੀ ਪੂਰਨ ਕਰਤਾਰਾ॥ ੧੩੭॥
ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹ ਗਾਏ। ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਬਾਜਨ ਬਜਵਾਏ॥
ਧਾਵਤ ਜਾਚਕ ਆਨ ਅਪਾਰਾ। ਦੀਏ ਦਾਨ ਅਨਿਕ ਬਿਸਤਾਰਾ॥ ੧੩੮॥
ਅਧਿਕ ਬਧਾਈ ਅਨਦਿਨ ਗਾਵਤ। ਸਰਬ ਅਧਿਕ ਸੁਖ ਸਭ ਪਾਵਤ॥
ਕੇਤਕ ਦਿਵਸਨ ਅਵਰ ਬਿਤਾਯੋ। ਕੀਨੋ ਕੂਚ ਸਾਹ ਪੈ ਧਾਯੋ॥ ੧੪੦॥

[ਇਤਿ ਗੁਰ-ਸੋਭਾ, ਮੁਲਾਕਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਧਿਆਇ॥]

ਅਸੀ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਅਜਮੇਰ ਵਲ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਫ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਸਕਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਠਹਿਰਨਾਂ ਦਾ ਕਿਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ॥

ਸੈਨਾਪਤੀ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਉ ਤੇ 'ਸਾਹਿਬ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਆ ਮਿਲਨਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸਦਾ ਮਤਲਬ 'ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ' ਤੋਂ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸਦਾ ਅਪਾਰ ਵਿਖੇਪ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਸ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ, ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਦਸ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ 'ਸਾਹਿਬ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਸੀ ਜੋ ਅਸੀ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਾ ਪੁਤ ਸੀ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ॥

ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵੈਰ ਰਖਣ ਨੂੰ

ਖਾਫੀਖਾਂ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਅਤੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਰਵਾਨ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਬਾਬਤ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

بقصد تنبیه و تادیب راجپوتیه سمت اودیپور و جودهپور رایت ظفر آیات برداشتند + راجه اجیت سنگه پسر جسونت سنگه باغوای درگا داس از آوان عهد حضرت خلد مکان (اورنگزیب) مادهٔ فساد بود و اداهای ناخوش ازو می سرزد + درین ایام بعد از ~~[illegible]~~ واقع ناگزیر بادشاه از سر نو طریقه نافرمانی و سرکشی در ایذا رسانیدن مسلمین از منع گاوکشی و بانگ صلوة و برانداختن بعضی مساجد که بعد شکستن بتخانها در عهد خلد مکان بنا گذاشته شده بود- و تعمیر و احداث معبدخانهای خود شروع نموده + و به پشت گرمی و مدد فوج رانای اودیپور و رفاقت راجه جی سنگه که باهم نسبت دامادی دارند هر مرتبه بادهٔ ناکامی گردیده بود که قبل از فتح و بعد از جلوس از سعادت ملازمت محروم و بی نصیب ماند + لهذا بهفتم شعبان سنه مذکور (۱۷ اکتوبر ۱۷۰۷ع بروز جمعه) متوجه گوشمال آنجماعهٔ بدسگال گردیدند - براه ~~[illegible]~~ انبیر (جیپور) وطن جیسنگه مرحله پیمای آن طرف گشتند +

و مابین اجمیر و چیتور که مضرب خیام گردید ماه رمضان المبارک رسید (۱۵ نومبر سے ۱۵ دسمبر تک) حکم مقامات فرموده افواج پسر فوجی شاهزاده محمد عظیم - و دیگر امرائی برای غارت بلاد آن کفر آباد تعیین نمودند + راجه اجیت سنگه و دیگر راجگان اطاعت بصد خفت قبول کردند + و تضرع و اطاع تمام پیغام دادند که خان زمان (یعنی منعم خان) و قاضی القضات قاضی خان بجودهپور درآمده بتعمیر مساجد و ~~منصوب نمودن ارباب عدالت و تعیین نمودن حکام~~ تخریب بتخانها و اجرای احکام شرعی از بانگ و صلوة و کشتن گاؤ و منصوب نمودن ارباب عدالت و تعیین نمودن حکام جزیه بپردازند + و قلم عفو بر جریدهٔ ما کشند + و التماس آنها در عالم خطابخشی بدرجهٔ قبول درآمد + و در جودهپور و دیگر امصار امام و موذن مقرر شدند - و اجیت سنگه و جی سنگه و درگاداس آمده اطاعت قبول کردند +

/ ਜਦ ਨਰਬਦਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਡੇਰਾ ਪਿਆ ਸੀ ਤਦ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤਸਿੰਘ ਜੋਧਪੁਰੀਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜੈਸਿੰਘ ਸਵਾਈ ਜੈਪੁਰੀਆ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤੰਬੂ ਉਥੇ ਲਗੇ ਛਡਕੇ, ਲਸ਼ਕਰ ਤੋਂ ਭੱਜਕੇ ਜੋਧਪੁਰ ਆ ਵੜੇ ਅਤੇ ਜੋ ਮਸਜਿਦਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਣਵਾਈਆਂ ਸਨ ਢਾ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਮਾਮ ਤੇ ਮੁਅੱਜ਼ਿਨ [ਤੇ ਜਜ਼ੀਆ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਹਾਕਿਮ] ਮਾਰਕੇ ਕਢ ਦਿਤੇ। ਮੰਦਰ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਢਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਫੇਰ ਬਣਾ ਲਏ॥

ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਠੌਰ ਹਾਕਮੀ ਨਾਜ਼ਿਮ ਸੂਬਾ ਕਾਬਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਜਦ ਸਨ ੧੬੭੮ ਵਿਚ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਦ ਉਸਦੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਬਚੇ ਠਾਕਰ ਦੁਰਗਾ ਦਾਸ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮੁੜੇ। ਅਟਕ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨੇ ਪਰਵਾਨਾ ਰਾਹਦਾਰੀ ਮੰਗਿਆ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿਥੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਦੋ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਚੇ ਅੱਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਛਡਕੇ ਇਹ ਚੋਰੀ ਜੋਧਪੁਰ ਭੱਜ ਆਏ, ਅਤੇ ਰਾਠੌਰਾਂ ਨੇ ਦੁਰਗਾ ਦਾਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹੇਠਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਛੋਟਾ ਬਚਾ ਸੀ। ਦੁਰਗਾ ਦਾਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪਾਕੇ ਹੁਣ ਪਕਾ ਹਿੰਦੂ ਤੀਹਾਂ ਪੈਂਤੀਆਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ।

ਜੈਸਿੰਘ ਸਵਾਈ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੜਪੋਤਾ ਸੀ ਵਡਾ ਲਾਇਕ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਖ਼ਸ ਸੀ। ਸਨ ੧੧੧੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ (ਸਨ ੧੬੯੯ ਈਸਵੀ) ਛੋਟੇ ਉਮਰੇ ਪਰ ਨੌਕਰ ਹੋਇਆ ਤਰੱਕੀ ਪਾਕੇ ਸਨ ੧੧੩੫ (ਸਨ ੧੭੨੩ ਈਸਵੀ) ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਕਬਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮਾਲਵਾ ਹੋਇਆ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਉਸਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤੁਅੱਸਬ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪਰ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭੀ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰੀਏ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਏਸੇ ਜੈਸਿੰਘ ਨੇ ਜੈਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਨਾਰਸ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤ ਸੌਂਪੁਰ ਵਿਚ ਕਜੌੜਿਆਂ ਦੇ ਜੈਤ ਮੰਡ ਦੇਸੇ ਦੇ ਬਣਵਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੬ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੪੩ ਨੂੰ ਤਨਾਹਾ ਕੀਤਾ॥

+ اور جے سنگھ سوائی بھی ساتھ تھا

ہیجدہم ماہ ذی الحجہ کہ آغاز سال جلوس مقرر فرمودہ بودند جشن آغاز سال دوئم منعقد گردید + (مطابق دوم مارچ ۱۷۰۸ء) - و اواخر ذی الحجہ (۱۱ ماہ مارچ) رایات توجہ طرف اجمیر برافراشتند + اور وسط جولائی تک یہاں قیام رہا + جب دکن کی طرف کوچ کیا تب راجہ اجیت سنگھ + جسوقت کیمپ اجمیر اور چتوڑ کے درمیان تھا - اسوقت کا لکھا ایک حکم نامہ گورو صاحب کا جو پٹنہ کی سنگت کے نام بھیجا گیا - وہ ابتک تخت پٹنہ صاحب کے گوردوارہ میں موجود ہے وہاں سے کچھ اشیائے جو وہاں اچھی بنتی تھیں منگوائی ہیں کسی امیر کو تحفہ دینے کیلئے اور غالباً اسکی فرمائش پر + اور یہہ امیر منعم خان - خانِ زمان - وزیر اعظم بہادر شاہ ہو سکتا ہے + اس امیر نے نعمت کلاونت سے اُسکے صوبیدار ملتان مقرر ہونیکے وقت ~~[illegible]~~ ایک ہزار ستار guitar مشق بطور نذرانہ خود طلب کئے تھے* + گورو صاحب نے جس چیز کے لئے پٹنہ لکھا تھا - وہ بھی اسیطرح کی مسخرانہ فرمائش تھی اور حقیقت میں گورو صاحب کی کھلی اڑائی گئی تھی + یہہ حکم نامہ پٹنہ سنگت کے نام موسومہ پھاگن سمت ۱۷۶۴ لکھا ہے مطابق فروری ۱۷۰۸ء + ~~یہیں برس نہیں ہوئی~~ - گیارہ جنوری ۱۷۰۹ء کو حیدرآباد کی جنگ ہوئی جسمیں کام بخش گرفتار ہو گیا + وہاں پر گورو صاحب موجود تھے اور بعد ازاں ناندیڑ واپس آئے ہیں + یہیں پرس نہیں یہ چیزیں کئی ماہ تک نہیں بھیجیں + اور اسلئے ایک اور حکم نامہ یاددہانی کے لئے ۱۰ کارتک سمت ۱۷۶۵ کو لکھا گیا مطابق ۸ اکتوبر ۱۷۰۸ء + یہہ حکم نامے ہم نیچے چلکر دینگے - فی الحال خافی خان کے بیان کو جاری رکھتے ہیں +

اوائل جمادی الاول در سواد ورا سر در برہانپور مضرب خیام واقع شد (مطابق ۱۵ جولائی ۱۷۰۸ء) - از آنجا کوچ نمودہ از راہ ملکاپور و ناندیڑ طے مسافت نمودند - [برہانپور سے سوم جمادی

---

*In 1712 Jahandarshah is said to have appointed the dancer Niamat to be governor of Multan; the Wazir demanded in mockery a nazrana of 1000 guitars, and Emperor cancelled the appointment. (Irvine in J.A.S.B 1896 p. 167). The story is somewhat differently told in Khafi Khan (Ell. vii-432)

الثانی سنہ ۱۱۲۰ھ کو چلے مطابق ۹ اگست ۱۷۰۸ء]۔

دہم ذی القعدہ سن بعد جلوس لفاصلہ سہ کروہی حیدرآباد مضرب خیام فوج بہادر شاہی گردیدہ و روز دیگر جنگ واقع شد و محمد کام بخش گرفتار شد + مطابق ۱۱ جنوری ۱۷۰۹ء + گویا پانچ ماہ راستہ میں لگ گئے ہونگے یہ ہنور سے چلکر اور ۱۱ اکتوبر ۱۷۰۸ء نصف راہ طے کرلی ہوگی + یعنی ابھی گورو صاحب ناندیڑ نہ پہنچے تھے +) - و مسود اوراق (یعنی خافی خاں) دریں جوب گاہ موجود بود + بعد ازاں کہ محمد کام بخش را با ہر دو پسر کہ ہمہ را زخمہائے کاری رسیدہ بود - نیز دخلہ منزل آوردہ نزدیک خیمہ محل فرود آوردند - از حضور جراحان فرنگ و یونانی برائے علاج زخمہائے آنہا تعین فرمودند + محمد کام بخش بعلاج مانع آمد - و شوربائے کہ برائے غذا او فرستند نخورد + وقت شب بادشاہ خود بدیدن و عیادت برادر رفت + ---- بسماجت و ابرام تمام دو سہ چمچہ شوربہ خوراندہ شاہ عالم با دیدہ پرنم برخاست + بعد القضائے سہ چہار پہر محمد کام بخش و یک پسر باسم فیروز مند ودیعت حیات نمودہ + لاش ہر دو را بروضہ ہمایوں بادشاہ روانہ شاہجہان آباد نمودند +

واکثرے بیشترے یادداشت بتعین سزاولان شدید مہر بر در امت الحبیب ہر دو محل بادشاہ و دیگر مقربان حضور بدستخط منعم خاں بدون کاوش تحقیق بانجام میرسید + اما بار تفاوت تمام در اجرائے کار خلاف ضابطہ میرسید + دستخط بادشاہ را اعتبار نماند + نیز بمتصدیان مے فرمودند کہ مارا بجز قبول اختیار نماند - مطلب خلق چارہ نیست + و مقلد دستخط باہم بہم رسیدہ + شما در آنچہ بہتر میدانید بعمل آرید - گویندہ اکثر این شعر مرزا صائب ورد زبان داشت + بیت

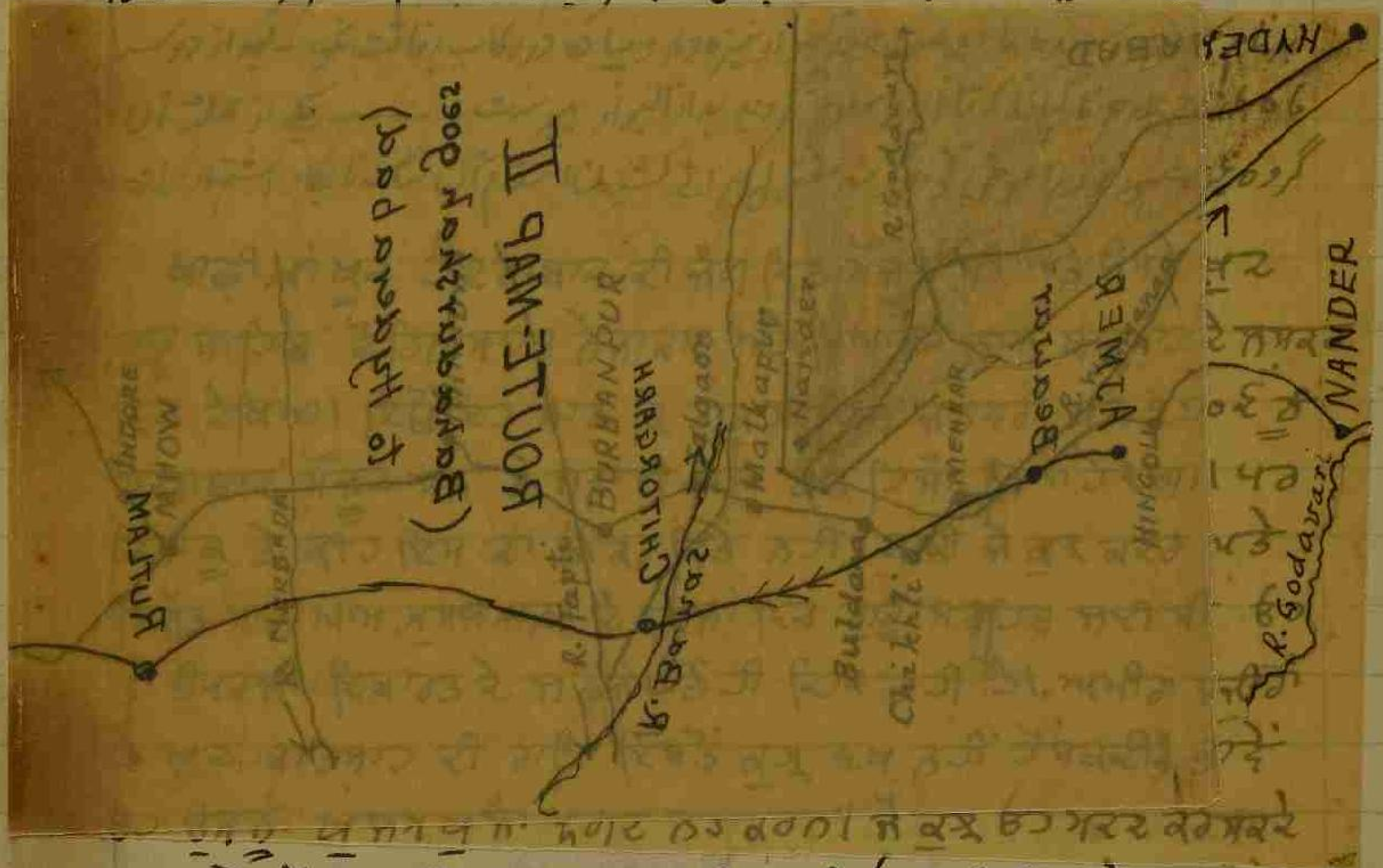
ہر کہ اینجا دست رد بر سینہ سائل زند - حاجب جنت گذارد چوب پیشش روز بار

ہر چند در سخاوت و ہمت و وسعت خلق و عیب پوشی خلق و خطا بخشی چنین بادشاہ در زمان ماضی از روئے تواریخ خصوص در تیموریہ کمتر بنظر در آمد - اما آنکہ بے عیب ذات پاک حق واقع شدہ - در کار و بار سلطنت و خبر گرفتن ملک و بندوبست امور لابدی چناں مستغنی و بیخبر واقع شدہ بود کہ صاحبان طبعان شوخ طبع تاریخ جلوس او را "شہ بے خبر" یافتہ اند + و شبہا اکثر بہ بیداری بسر بردہ تا دو پہر روز در آرام و خوابگاہ میگذراندند +

بایں سبب در سفر روز کوچ بقدری زیادہ خلق اللہ میگزشت - و خلق در او بسی مشغول شکایت
واستغاثہ مے کردند +

اگے جا کر خافی خان لکھتا ہے کہ :-

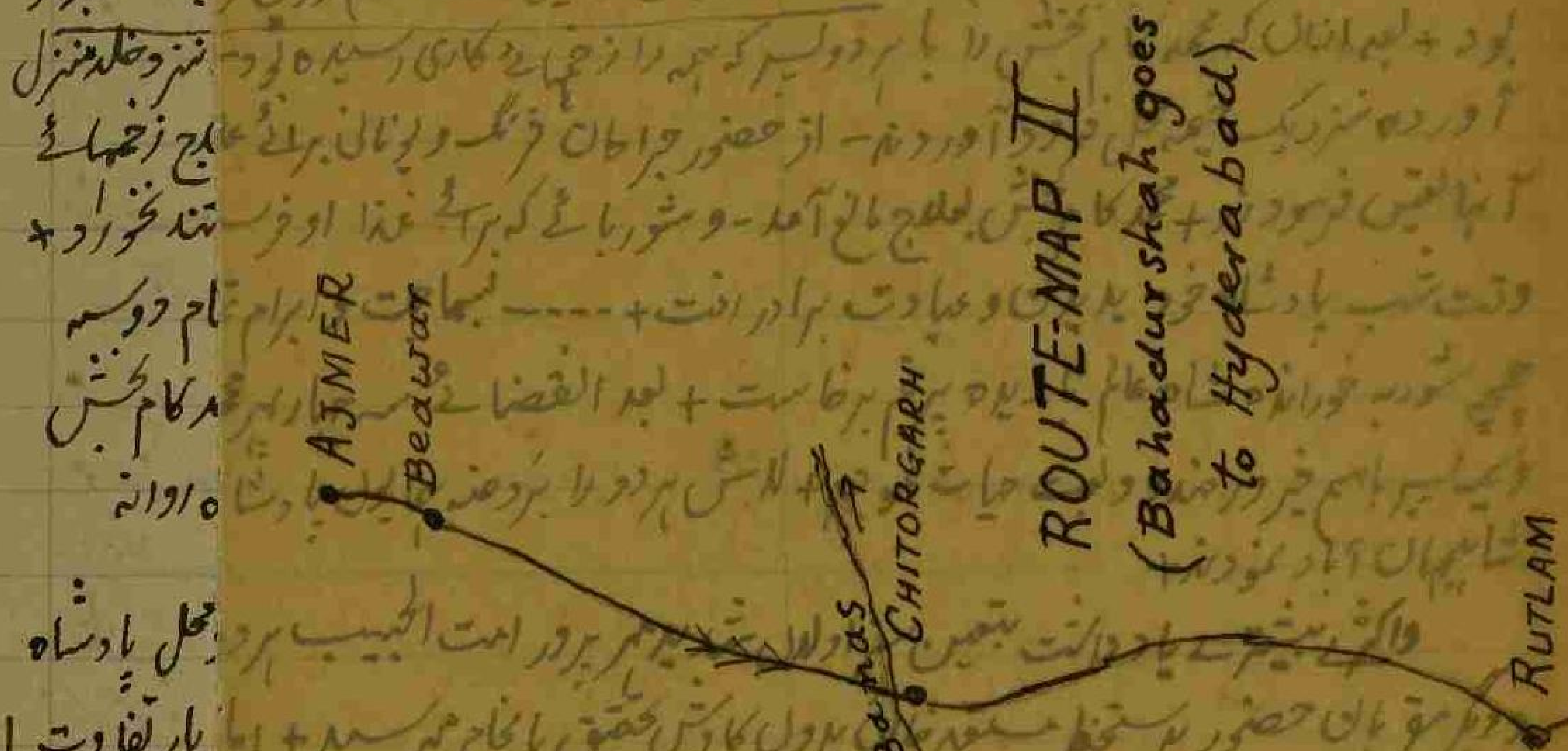
در ایامے کہ بہادر شاہ بادشاہ متوجہ حیدر آباد گردیدند - گوبند نام از سر گروہان آن قوم

ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹਦੀ ਕਦਰ ਪਾਈ ਗਈ, ਉਹ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨਾਂ
ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ॥ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਜਦ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ
ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਨਾ ਰਹਿਆ, ਤਦ ਕਮ ਕਾਜ ਸਾਰਾ ਬੇਗਮਾਂ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ
ਉਤੇ ਛੱਡਕੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਦਿਨ, ਅਤੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਰਾਤ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ
ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਚ ਕੀਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਏਨਾਂ ਚਿਰ ਤੇਜ਼ ਤਬਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ
ਉਸਦੇ ਜਲੂਸੇ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ 'ਸ਼ਾਹ ਬੇ ਖ਼ਬਰ' ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਕਢੀ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਅਮੀਰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤਾ ਸਿਧਾ ਕਰ ਛਡਦੇ ਸਨ।
ਜਿਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਏਥੇ ਤੁਰ ਆਏ ਸਨ, ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ
ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਮੁਤਸਦੀਆਂ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ

الثانی سنہ ۱۱۲۰ھ کو جلے مطابق ۹ اگست ۱۷۰۸ع]-

دہم ذی القعدہ سن بعد جلوس بفاصلہ سہ کروہی حیدرآباد حضرت خیام فوج بہادر شاہی
گردیدہ و روز دیگر جنگ واقع شد و محمد کام بخش گرفتار شد + مطابق ۱۱ جنوری ۱۷۰۹ع +
گویا پانچ ماہ راستہ میں لگ گئے ہیں بیوراسے چلکر اور ۱۱ اکتوبر ۱۷۰۸ع نصف راہ طے کرلی ہوگی + یعنی ابھی

...گاہ موجود
...نیز و خلد منزل
...علاج زخمہائے
...ستند نخوراد +
...تمام دو سہ
...محمد کام بخش
...روانہ
...محل پادشاہ
...بار تفاوت
...محمدیان
...با ہم بہم رسیدہ +

شما در آنچہ بہتر میدانید بعمل آرید - گویند اکثر این شعر مرزا صائب ورد زبان داشت + بیت
ہر کہ اینجا دست رد بر سینۂ سائل زند - حاجب جنت گذارد چوب بر پشتش روز بار
ہر چند در سخاوت و ہمت و وسعت خلق و عیب پوشی خلق و خطا بخشی چنین پادشاہ در
زمان ماضی از روئے تواریخ خصوص در تیموریہ کمتر بنظر در آمد - اما آنکہ بے عیب ذات پاک حق
واقع شدہ - در کار و بار سلطنت و خبرگرفتن ملک و بندوبست امور لابدی چنان مستغنی و بیخبر
واقع شدہ بود کہ صاحب طبعان شوخ طبع تاریخ جلوس اورا
شہ بے خبر
یافتہ اند + و شبہا اکثر بہ بیداری بسر بردہ تا دو پہر روز در آرام و خوابگاہ میگذرانیدند +

باین سبب در سفر روز کوچ بقدری زیاده خلق الله میگذشت - وخلق در ادسنی مشغل شکایت واستغاثه می کردند +

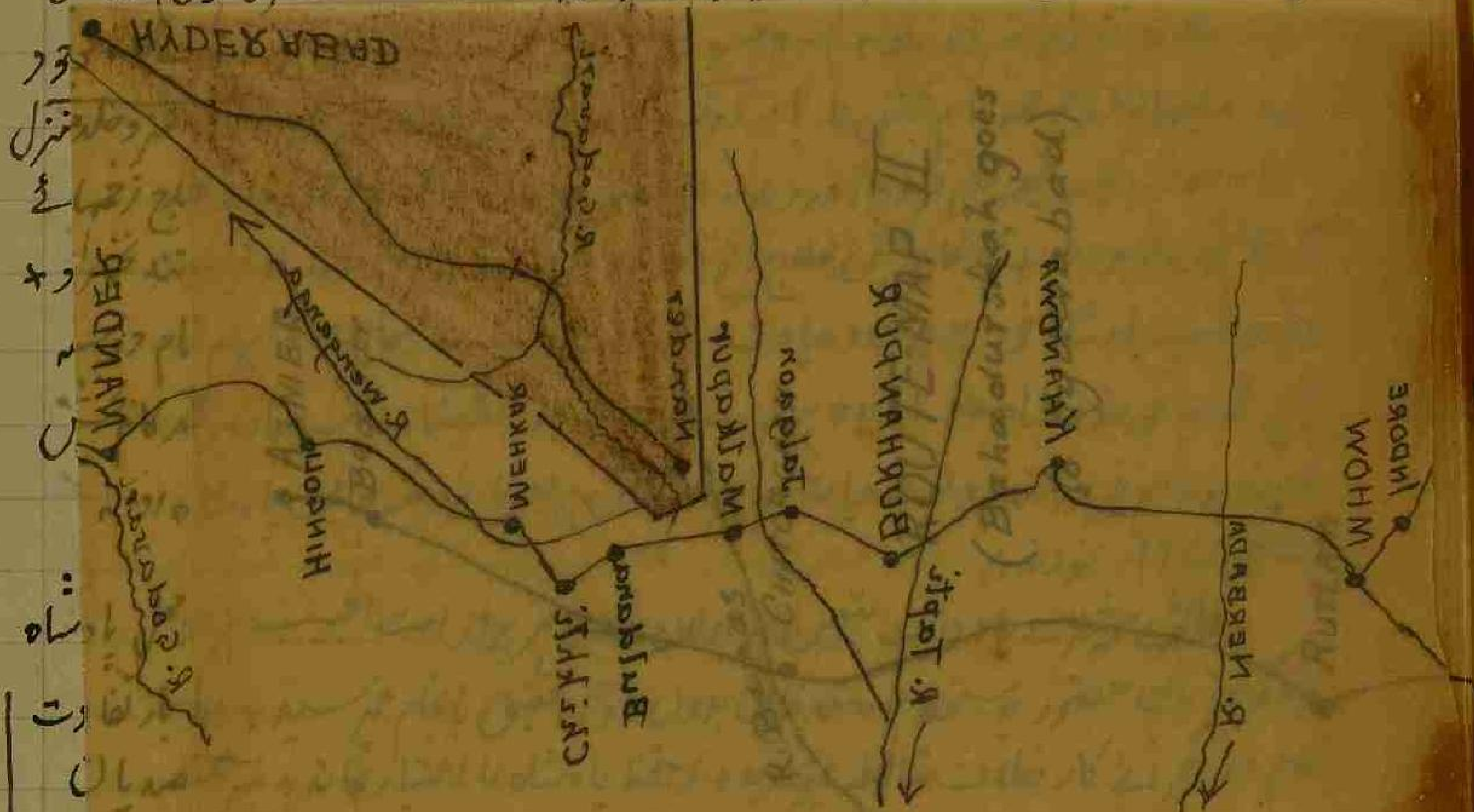
آگے جا کر خافی خان لکھتا ہے کہ :-

در ایامے کہ بہادر شاہ بادشاہ متوجہ حیدرآباد گردیدند - گویند نام از سر گروہان آن قوم

NANDER ABAD
R. Godavari
NANDER
INDORE
MHOW
R. NERBADA
KHANDWA
R. Tapti
BURHANPUR
Jalgaon
Malkapur
Nander
Buldana
Chikhli
MEHKAR
R. Wenganga
HINGOLI
R. Godavari
NANDER

ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਪਾਈ ਗਈ, ਓਹ ਭੀ ਉਪਰ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ॥ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਜਦ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਕੋਈ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਨਾ ਰਹਿਗਿਆ, ਤਦ ਕੰਮ ਕਾਜ ਸਾਰਾ ਬੇਗਮਾਂ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਵਗ਼ੈਰਾ ਉਤੇ ਛੱਡਕੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਦਿਨ, ਅਤੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਰਾਤ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਦਨਾਂਦਿਨ ਤੇਜ਼ ਤਬਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਜਲੂਸੇ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ 'ਸ਼ਾਹ ਬੇ ਖ਼ਬਰ' ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੀ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਅਮੀਰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹਦਾ ਸਿਧਾ ਕਰ ਛਡਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਏਡੀ ਦੂਰ ਆਏ ਸਨ, ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹ ਇਹਨਾਂ ਮੁਤਸਦੀਆਂ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਜੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ

الثانی سنہ ۱۱۲۰ھ کو چلے مطابق ۹ اگست ۱۷۰۸ء]۔
دہم ذی القعدہ سن بعد جلوس بفاصلہ سہ کروہی حیدرآباد مضرب خیام فوج بہادر شاہی
گردیدہ و روز دیگر جنگ واقع شد و محمد کام بخش گرفتار شد + مطابق ۱۱ جنوری ۱۷۰۹ء)
گویا پانچ ماہ راستہ میں لگ گئے ہیں برہانپور سے چلکر اور ۱۱ اکتوبر ۱۷۰۸ء نصف راہ طے کر لی ہوگی + یعنی ابھی

شما در آنچہ بہتر میدانید بعمل آرید - گویند اکثر این شعر مرزا صائب ورد زبان داشت + بیت
ہرکہ اینجا دست رد بر سینۂ سائل زند - حاجب جنت گزارد چوب بہشتش او زبار
ہر چند در سخاوت و ہمت و وسعت خلق و عیب پوشی خلق و خطا بخشی چنین بادشاہ در
زمان ماضی از اوئے تواریخ خصوص در تیموریہ کمتر بنظر در آمد - اما آنکہ بے عیب ذات پاک حق
واقع شدہ - در کار و بار سلطنت و خبر گرفتن ملک و بندوبست امور لاپروائی چنان مستغنی و بیخبر
واقع شدہ بود کہ صاحبان طبعان شوخ طبع تاریخ جلوس اورا
شاہ بے خبر
یافتہ اند + و شبہا اکثر بہ بیداری بسر بردہ تا دو پہر روز در آرام و خوابگاہ میگذرانند +

باین سبب در سفر روز کوچ تصدیع زیادہ خلق اللہ میگذشت - و خلق در دادرسی مشغول شکایت واستغاثہ مے کردند +

آگے جاکر خافی خان لکھتا ہے کہ :-

درایامے کہ بہادرشاہ بادشاہ متوجہ حیدرآباد گردیدند - گوبند نام از سرگروہان آن قوم بدنام بحضور رسیدہ با دو سہ صد سوار نیزہ دار و پیادہ در رکاب رفاقت نمود - بعد از دو سہ ماہ از زخم جمدھر ناگہانی کہ قاتل او معلوم نگردید بدار البوار پیوست + ---- یکے از جملۂ آن گروہ غیر مشہور خود را عوض گورو گوبند مقتول برائے کشیدن انتقام آن سگ نابکار اشتہار دادہ +

ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਖ਼ੁਦ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਿਨ ਸਵਾਰ ਨੇਜ਼ਾਦਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਕਿਸਾ ਕੂ ਤੇ ਕੋਈ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ। ਬਾਕੀ ਜੋ ਕੁਝ ਕਦਰ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਸਨ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਸੀ ਓਹ ਤਾਂ ਉਪਰਲੀ ਇਬਾਰਤ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਤੇ ਖ਼ੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਇ ਇਸਤੋਂ ਕੁਝ ਵਖ ਨਹੀਂ ਹੋਸਕਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਉਸਨੂੰ ਖੁਲਮ ਖੁੱਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਕਰਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਓਹ ਅਦਬ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਪਾਈ ਗਈ, ਓਹ ਭੀ ਉਪਰ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ॥ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਜਦ ਤਖਤ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਨਾ ਰਹਿਗਿਆ, ਤਦ ਕੰਮ ਕਾਜ ਸਾਰਾ ਬੇਗਮਾਂ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਛੱਡਕੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਦਿਨ, ਅਤੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਰਾਤ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋਰਿਹਾ ਹੈ; ਚਲਾਕ ਤੇਜ਼ ਤਬਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਜਲੂਸੇ ਤਖਤ ਦੀ ਤਾਰੀਖ 'ਸ਼ਾਹ ਬੇ ਖਬਰ' ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੀ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਅਮੀਰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਲਟਾ ਸਿਧਾ ਕਰ ਛਡਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਏਡੀ ਦੂਰ ਆਏ ਸਨ, ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਓਹ ਇਹਨਾਂ ਮੁਤਅਸਬੀਆਂ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ

ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਉਹੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਕਢਕੇ, ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਘੇਰਕੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਇਕ ਸੰਘਣੇ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਰਜ਼ਦਾਸ਼ਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਵਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ 'ਅਰਜ਼ਦਾਸ਼ਤ' ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਈ ਦੇਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੇਜ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਅਰਜ਼ਾਂ ~~ਤੇ~~ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ, ਤੇਰਾਂ ਚੌਦਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਦਿਵਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਤਦ ਜੋ ਜਵਾਬ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮਪੁਰ ਉਧਰੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਹੈ॥ ਜਿਹਾ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਅਤੇ ਨੰਦੇੜ ਪਹੁੰਚਕੇ ਉਥੇ ਟਿਕ ਗਏ॥

ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਖਣ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ, ਉਹ ਇਕ ਢੰਗ ਸੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਦਾ। ਨੰਦੇੜ ਵਿਚ ਜਿਸ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਕਾਮਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਮਦਦਗਾਰ ਇਕ ਬਾਗ਼ੀ ਸਰਦਾਰ ਦੀ, ਜੋ ਲੜਾਈ ਵਿਚ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਉਂ ਜਾਪੇ ਕਿ ਇਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਏਸ ਹਦ ਤਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ॥

ਅਖੀਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ~~ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮~~ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਾਬਾਦੋਂ ਮੁੜਿਆ ~~ਅਤੇ ਜਦ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਨੰਦੇੜ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ~~ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ; ਗੋਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ॥

ਉਪਰ ਅਸਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਜਦ ਅਜਮੇਰ ਅਤੇ ਚਿਤੌੜ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਡੇਰੇ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨੰਦੇੜੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ, ਜਦ ਬੜੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ

1- Hubbubs ✓
2 Spittoons ✓
3- Mouth pieces ✓
4 Trays
5 ਕਿਸਮਾਂ - Bowls
Basin
~~Bodies~~

5 Water Jars goblet
Stew [illegible]
Pipe [illegible]
large - grand, gros
big   pot
ventre de ...
[illegible] - ribbed
Partage
{ [illegible] { divisions { Sections
coupe
ਜਾਲੀਦਾਰ - netted
réseau, glacis

ਪਹਿਆਂ
ਆਬਖੋਰੇ - cup = tasse, coupe

Hubbub — (houb-boube) tumulte
mouthpiece — embouchure
Spittoon — crachoir   Pipe = tuyau
Bowls — cuilleron
Tray — Plateau (grand) gros
Boiler — ~~Boiler~~ Marmite
ਕਿਸਮਾਂ bol, bassin.

s et deux
huit cuillerons
bartage
ਕੇ

380

ਅਤੇ ਇ

ਕਰਕੇ, ਅ

ਲਖੀ ਜੈ

ਅਨ੍ਰਰਾਮ

ਦੇਕੇ ਪਹਿ

ਨੂੰ ਕਰਕ

ਦਿਤ ਕਿਸ

ਸੀ, ਉਹ ਪ

ਉਥੇ ਇਕ ਰ

ਹਕੀਕ

ਕਰਨ ਦੇ

ਜਾਣੇ ਦਿ

ਦੇ ਮਦਦ

ਅਗ੍ਰਿਆ

ਦੇਸ ਹਰ

~~ਸਤਅਬ~~

~~ਸਾਹਿਬ ਕ~~

ਕਿ ਬਾਬਾ

ਦੇ ਅਗੀਠੇ

ਉਪਰ

ਕਿਨੀਂ ਤੋ

ਉਦੇਪੁਰ ਅ

ਪਹਿਲੀ ਦ

ਅਤੇ ਬਾ

Photo of Hukamnama

Photo of ਪਰਮਾਨਸ

ਣੀ
ਿਨਕਾਰ
ਤੇ ਬਰਗਾਮੁਟ
ਨਾਂ ਨੇ
ਮ ਨਾਈਆਂ
ਅਤੇ

ਗਿਰ
ਨਮ
s et deux
uit cuiller-
-ons
ਨੇ ਤਰ੍ਹਾ
bartage
ਾਂ ਦੇ
ਜ
ਰ

ਖਬਰਾ

Ribbed — ~~mount~~ muni de cotes
a cotes

Two — deux
Four — quatre
Eight — huit
One — une

Of / Some { du / de la / des.

and — et

ਸੀ ਫ਼ਿਰੂਰਮਾਨ ਦੇ ਦਖਣ ਪਾਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਜਲਦੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਜਾਣੋ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਓਥੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਜਗੀਤ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ॥ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੋਟੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਹ ਹੈ:—

ੴ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਪਰਹੋਕੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ· ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ
ਸਵਰੈਗਾ huit tumultes et quatre, crachoires et deux paraguis
et quatre embouchures et deux plateaux gros et huit cuiller-ons
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਪਰਕਾਰ ਸਫੈਦ ਪਸ਼ਮਦੇ ਬਿਛੌਰ ਨਵਾ ਰਹੇ ਤਾਰ
ਦਾ ਤਾਗਜ਼ੀ ਬੈਰਗ ਦੇ ਕੋਈ tumulte a côtes du partage
de le réseau lacis ਸਭ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤਕਾਂ ਦੇ
ਸਭ ਬਾਸਨ ਰਹੇ ਸੁੰਦਰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜਦੇ ਹੋ·
ਇਸ ਨਾਲੀ ਕਰਹੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਹੋਣਗੇ ਨਿਹਾਲ
ਹੋਇ ਬਾਹੁੜੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਿਤੀ ਫਗੱਣ ਸਮਤ ੧੭੬੪
ਸਤਰਾਂ ੧੨ ਹ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਪਰਹੋ ਕੀ
੫) ਰੁਪਏ ਸੇਵਲੇ ਨੇ ਦੇਣੇ।

ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਪੂਰ ਸੂਚਨਾ:

ਹੁਕਮ ਪ: [illegible] ੧੦ ਰੁਪਏ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਬ ਕਾ
ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦਾਸੀ ਪਟਨੇ ਦੇ:

ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਸਨ॥

ਦੂਜਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜੋ ਨੰਦੇੜ ਦੇ ਕੋਲੋਂ, ਜਾਂ ਅਗਲੇ ਪੜਾਓ ਤੋਂ ਜਿਥੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਓਥੋਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਪਟਣੇ ਕੀ
ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਰਖੈਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ
ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਰੇਗਾ। ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਜੋ ਫਰਮਾਇਸ਼
[illegible] ਕੀ ਸੋ ਤਰਹ ਤਰਹ ਦੇ ਰੰਗ ਰੰਗ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਕਾ ਦਾ
cuilleron bol et tasse tumultes
ਜੀਕੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਨ ਸੰਗਤ ਜੀ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦੇ
ਹੀ ਦੇ ਦੇਣੇ ਜੋ ਸਿਖ ਭੇਜੇਗਾ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੈਗਾ
ਸੰਗਤ ਜੀ ਹੁਕਮ ਸਿਤਾਬ ਭੇਜਣੇ ਜੀਕੇ ਮਨਜ਼ਿਰੇ
ਭੇਜਣੇ ਆਗੇ ਭੀ ਹੁਕਮ ਭੇਜਾ ਥਾ ਢਿੱਲ ਨਾਹੀਂ
ਕਰਨੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ਬਾਹਰੀ ਹੋਵੈਗੀ।
੬੫ ਕਤਕ ੧੦ ਸਤਰ ੧੪

\+ · ० —

੧ਓ ਰਾਜਸ—
ਤਗੁ

ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਸਤਕ:.
ਹੁਕਮ ਦੂਸਰਾ

ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ: tumultes ਹੁੰਡੀ ਸਿਤਾਬ ਭੇਜਣੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ।
ਕਤਕ ੧੬ ਸਤਰ ੭
20) ਮੋਦੀਏ ਨੂੰ ਸਿਖ ਲੋ।

ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਦੂਜੀ ਨਕਲ:-

੧੦੦੦) ਤੁਰੀਨੰਗ ਭੇਜਣੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਦੀ ਨਗਦਰ ਥੈ ਹਨੀ ਹੈ ਹਰ ਸਬ ਤੇ ਜੈਕਰ ਪਿਤਾਬ ਭੇਜਣੀ ਤੁਸਾਂ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਉਗ੍ਰਾਹ ਲੈਣਾ॥

ਤਾਰੀਖ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਜੋ ਅੰਕੜੇ ਹਨ, ਓਹ ਹੁੰਡੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਠ ਦੀ ਵਹੀ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸੇਗ ਖਾਲਸਾ' ਦਾ ਇਕਰਾ ਵਰਜਕੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ', 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਖਾਲਸਾ' ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ॥ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਲੇਖ ਏਸ ਪਿਛੋਂ ਕੀਤਾ ਹੈ॥

ਇਹ ਭੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ੧੬ ਕਤਕ ਸਨ ੧੭੬੫ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ੀ ਲਿਖਾ ਹਨ॥

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸੇ ਦਖਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਹਾਲ 'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:—

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ।

ਰਹੇ ਕੂਚ ਕਰਿ ਕੂਚ ਕਰ ਕੂਚ ਐਸੇ। ਕਹੇ ਆਪਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਜੈਸੇ॥*
ਗਏ ਮਜਲ ਕਰਿ ਮਜਲ ਐਸੇ ਸਿਧਾਰੇ। ਤਬੈ ਸਾਹ ਕੇ ਕਟਕ ਦੇ ਨਿਕਟ ਆਏ॥੭੪੧॥
ਰਹੇ ਸਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਮਾਨੋ। ਕੀਏ ਕੂਚ ਕੇਤੇ ਇਸੀ ਭਾਂਤਿ ਜਾਨੋ॥
ਗਈ ਫੌਜ ਅਜਮੇਰ ਕਰ ਜੋਰ ਪਾਯੋ। ਨਿਕਟ ਜੈਪੁਰ ਜਾਇ ਡੇਰਾ ਕਰਾਯੋ॥੭੪੩॥
ਕੀਏ ਮੰਤ੍ਰ ਕੇਤੇ ਗਿਰੇ ਏਕ ਮਾਨੋ। ਕੀਓ ਕਾਮ ਐਸੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਨੋ॥
ਮਿਲੇ ਸਾਹ ਸੋ ~~ਅਜ~~ ਜੀਤ ਸਿੰਘ† ਆਨ ਰਾਜਾ। ਛਤੇ ਕਾ ਤਬਰ× ਸਾਹ ਕਾ ਅੰਤ ਬਾਜਾ॥੭੪੪॥
ਕੀਓ ਸਾਹ ਸਾਹ ਅਜਮੇਰ ਥਾਨਾ। ਗਏ ਜੋ ਉਦੈਪੁਰ ਤਹਾ ਅੰਤ ਗਾਨਾ॥

---

* ਕਿਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਕਿਸੀ ਸੇ ਬਿਆਨ ਕੀਏ? ਔਰ ਕਿਸ ਸੇ?

† ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਧਪੁਰੀਆ। × ਤਬਲ

ਤਿਨੈ ਸਾਜਿਕੈ ਪੁਤ੍ਰ ਤਾਪੈਂ ਪਠਾਯੋ। ਜਿਤਾ ਸਾਹ ਸੇ ਆਨ ਅਭੰਗ ਪਾਯੋ॥ ੭੬੫॥
ਜਬੈ ਸਾਹ ਨੇ ਜੀਤ ਮੈ ਮੰਤ੍ਰ ਆਯੋ। ਤਬੈ ਦਛਨੈ ਦੇਸ ਕੀਨੋ ਪਿਆਨਾ॥
ਚਲੈ ਕੂਚ ਦਰ ਕੂਚ ਕਰਿ ਕੂਚ ਭਾਰੇ। ਜਾਇ ਸੰਗ ਸਿਪਾਹ ਉਮਰਾਵ ਸਾਰੇ॥ ੭੬੬॥
ਚਲੇ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹ ਕੇ ਸਾਥ ਆਬੈ। ਕਰੈ ਜੋ ਕਬਿਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਗਾਵੈ॥
ਤਬੈ ਨਿਕਟਿ ਚੀਤਉਰ ਕੇ ਆਪ ਆਯੋ। ਜੋਗਾਦਾਸ ਸਿਖ ਦੇਖਿ ਸਿਧਾਯੋ*॥ ੭੬੭॥
ਚਲੇ ਜੋ ਤਹਾ ਤੇ ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ। ਨਜੀਂ ਰਾਹ ਆਗੇ ਸਾਹ ਜੀ ਦੀਨੇ॥
ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪੈ ਮੁਕਾਮ ਬਤਾਏ। ਕਿਤੇ ਦਿਨਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾ ਤੇ ਸਿਧਾਏ॥ ੭੬੮॥
ਗਏ ਨਰਬਦਾ ਪਾਰ ਕਰੇ ਕੂਚ ਕੇਤੇ। ਗਏ ਸਿਖ ਪੀਛੇ ਜਨੇ ਖਾਸ ਜੇਤੇ**॥
ਤਹਾ ਜੁਧ ਕੀਨੋ ਘਨੋ ਜੋਗ ਆਏ। ਭਜੈ ਛੋਡਿਕੈ ਖਾਸ ਤੇ ਜਾ ਪੁਕਾਰੇ॥ ੭੬੮॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਇਉਂ ਜੋਇ ਬੀਤੀ ਤਹਾ ਕੇਤੇ ਦਿਵਸ ਬਿਤਾਇ॥
ਬੁਰਹਾਨੈਪੁਰ ਜਾਇਕੈ ਬਸੇ ਧਾਮ ਮੈ ਪਾਇ॥ ੭੬੯॥
[ਇਤਿ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਮਜਕੂਰ ਸ਼ਾਹ ਕਾ ਮਤਾਰਦਾ ਧਿਆਇ।]

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾ ਸਾਹ ਆਗੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਕਉ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਤਿਹ ਠਉਰ ਲਾਗੇ॥
ਲਿਖਾ ਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਨ ਨਹਿ ਢੀਲ ਕੀਜੈ। ਹਮੈ ਆਨਕੈ ਆਪਨਾ ਦਰਸ ਦੀਜੈ॥ ੭੭੦॥
ਲਿਖਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾ ਜੋ ਤਿਹ ਠਉਰ ਆਇਆ। ਲੀਆ ਹਾਥ ਮਾਹੀ ਹੀਏ ਦੇਖ ਜਾਯਾ॥
ਪੜ੍ਹਾ ਥਾ ਤਹਾਂ ਅੰਕ ਐਸੇ ਉਚਾਰੇ। ਕੀਓ ਕੂਚ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਨ ਸੰਭਾਰੇ॥ ੭੭੧॥
ਨਹੀਂ ਢੀਲ ਕੀਨੀ ਤਹਾ ਤੇ ਸਿਧਾਏ। ਕੀਓ ਕੂਚ ਤਪਤੀ ਨਦੀ ਕੇ ਪਾਰ ਆਏ॥ ⊙
ਤਹਾ ਸਿਖ ਆਏ, ਕੀਏ ਖਬ ਸਆ। ਕੀਏ ਤੀਨ ਕੈ ਚਾਰ ਤਾਹੀ ਮੁਕਾਮਾ॥ ੭੭੨॥
ਕਿਤੇ ਸਿਖ ਰਾਖੇ, ਕਿਤੇ ਸਾਥ ਲੀਨੋ। ਕਿਤੇ ਦੇਸ ਹੀ ਦੇਸ ਕੋ ਭੇਜ ਦੀਨੇ॥
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਹਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਏ। ਜਿਤੇ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਡੇਰਾ ਬਨਾਏ॥ ੭੭੩॥

---

* ਜੋਗਾਦਾਸ ਸਿਖ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇਖਨ ਗਏ, ਓਥੇ ਫੇਰ ਸ਼ੁਹਰਤ ਕਾਈ ਹੋਈ।

** ਖਾਸ ਲੋਕਨ ਉਪਰ ਜ਼ਨਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ, ਓਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਜਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਗਾੜ ਪਾਸ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ॥

⊙ ਨਦੀ ਤਪਤੀ ਦੇ ਮਜੇ ਕੀਓ ਉਤਰਕੇ ਖਬ ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ। ਤੁਰਕਾਂ ਬਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਦਸਿਆ॥

ਸਿਰੋਹੀ× ਸਵਾਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਦਰਸ ਦੀਨਾ। ਸਮਾਧਿ ਤੇ ਉਠਿਕੈ ਬਿਦਾ ਸਾਹ ਕੀਨ॥
/ ਬਿਦਾ ਹੁਇਕੈ ਆਪਨੇ ਧਾਮ ਆਏ। ਤਜੇ ਸਾਥ ਹੀ ਸਾਥ ਤਾਤੇ ਸਿਧਾਏ॥ ੭੭੪॥
ਘਨੇ ਕੂਚ ਕੀਨੇ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਜਾਏ। ਤਤੇ ਬਾਨ* ਗੰਗਾਨ ਪੈ ਅੰਤ ਆਏ।
ਸੁਨੀ ਠਉਰ, ਨਾਦੇਰ ਹੈ ਨਾਮ ਤਾਕਾ। ਕੀਆ ਧਾਮ ਤਾਹੀ ਗੁਰੂ, ਨੇਮ ਜਾਕਾ॥ ੭੭੫॥
ਰਹਾ ਸਾਹ ਤਿਹ ਠਉਰ ਕੀਨੇ ਮੁਕਾਮਾ। ਰਹੇ ਸਿਖਨ ਦਾ ਸਿਖਨ ਕਰਿ ਸੰਗ ਧਾਮਾ॥
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਿਸੀ ਠਉਰ ਆਏ। ਕਥਾ 'ਅੰਤਕੀ' ਅੰਤ ਤਾਸੋ ਸੁਨਾਏ॥ ੭੭੬॥

ਸੇਨਾਪਤੀ ਨੰਦੇੜ ਤੋਂ ਅਗੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਪਰ ਮੁੜਕੇ ਨੰਦੇੜ ਆਉਣ ਦਾ ਇਸ ਪਾਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਪਰ ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਜੋ ਆਪ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਸਾਫ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਗਏ ਹਨ ਤਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੋ ਤਿਨ ਸੌ ਸਵਾਰ ਨੇਜ਼ਾਦਾਰ ਤੇ ਪਿਆਦਾ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੋ ਤਿਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ (ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ) ਜਮਧਰ ਦੇ ਨਾਗਹਾਨੀ ਜ਼ਖ਼ਮ ਨਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ [ਤੋਂ ਜਖਮ ਲਗਨ ਤੋਂ] ਤੇ ਕਾਤਿਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਾ। ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਕਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਨਾਲ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਸਨ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਨੂੰ ਸਮਾਏ ਸਨ ~~[illegible] ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੯ ਨੂੰ~~॥ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਬਨੂਰ (ਜੰਮੂ) ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੬੩, ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ'।) ਇਹ ਥਿਤ ੨੭ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੯ ਬਣਦੀ ਹੈ॥

ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਗੇ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਦਿਨ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੂਚ ਕਰਦਾ ਅਗੇ ਲੰਘ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਕਰ ਵਿਚੋਂ ਸੈਰ ਹਾਸਿਲ ਪਾਇਆ ਤਦ ਉਥੇ ਤਰੀਕੀ

× ਸਿਰੋਹੀ — 'ਸਿਰੋਹੀ' ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

* ਬਾਨ ਗੰਗਾ ਨਦੀ, ਜੋ ਗੁਦਾਵਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਨਕਸ਼ਾ।

/ ਸ਼ਾਇਦ ਮਲਕਾਪੁਰ ਜਾਂ ਚਜਰਾਨੇ ਆਦਿਕੇ ਸਾਹ ਨੂੰ

ਫੁਰਮਾਨ ਫੌਰਨ ਕੂਚ ਕਰਦੇਣ ਬਾਈ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਸਿਰ ਪਰ ਹਸਬ ਦਸਤੂਰ ਸਿਰ ਛਾਤੀ ਤੇ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਉਠਾ ਤਪਤੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆ ਲਗਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਫੌਜ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਏਥੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜ ਗਏ। ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਜੋ ਅਗੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਯਾਰ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਿੱਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਅਗੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਤੋਂ ਅਗੇ ਅਜਰਾਪੁਰ ਤਕ ਰਸਤਾ ਡਾਢਾ ਬਿਖੜਾ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਬਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋਖਮ ਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਪੁਰਾਣਾ 'ਖਾਂਡਵ ਬਨ' ਸੀ॥ ਉਧਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਖਣ ਆਉਣ ਬਾਬਤ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੋਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਜਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀ ਹੋਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਰਗਾਹਾ ਹੂਰ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਧੋਖਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਗ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਅਗੇ ਦਖਣੋਂ ਅਟਕ ਪਲੋਤੇ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਕਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਕ ਬਾਲਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਬੀਰਾ। ਜਿਨਾ ਗੁਰੂ ਸਿਉ ਨਿਧੀਰਾ॥
ਗਏ ਤਹਾਂ ਤਟ ਦੇਖਾ ਸਰਤਾ। ਅਪਨਾ ਆਸਨ ਧਰਿਓ ਤਪਤਾ॥
ਮੁਗਲ ਬਾਦੀਏ ਫੇਰਾ ਕੀਨਾ। ਸਾਹਿ ਬਹਾਦਰ[x] ਨਿਰਤਾ ਕੀਨਾ॥
ਤਪ ਕੀ ਆਸ, ਦਿਭੂਤ ਦਿਖਾਈ। ਜੋਜਨ ਭੂਮ ਦੀਨ ਠਹਰਾਈ॥
ਜਹਾਂ ਬਾਗ ਤਹਾਂ ਰਹੇ ਬੈਰਾਗੀ।[*] ਬੀਅਨ ਕੂਨ, ਧੋਦਕ, ਤਪ ਲਾਗੀ॥

---

x ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਲਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤਕ ਕੋਹ ਆਬਾਦ ਹੀ ਪਈ ਹੈ, ਆਬ ਪਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋਸਕਦੀ, ਬਹੁ ਖਰਚ ਕਰੇ ਬਿਨਾ। ਦਵੇ ਦਵੇ ਪਾਣੂ ਪੌਂਜਾਂ ਦੇ ਗਨ ਤੋਂ ਇਹ॥

* ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦਸ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਬੀਅਨ ਕੂਨ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦਾ ਮਿਲਣਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਣਾ।

ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ "ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਪੜਾ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਤਾੜੀ ਕਢਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪੜਾ ਸੇਂਧੀ-ਫ਼ਰੋਸ਼ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੇ ਇਨਤਜ਼ਾਮ ਲਈ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਰਬੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਸ਼ੁਰੂ ਮਈ ੧੭੦੯) ਨੂੰ ਦਾਰੁਲਖ਼ਿਲਾਫ਼ੇ ਵਲ ਟੁਰੇ। ਅਧ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਅਧ ਜੂਨ ੧੭੦੯) ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਰਸਾਤ ਕਟਣ ਲਈ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਿਆਮ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਮਕ਼ਬਰੇ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਛੇਕੜ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਉਖ਼ਰਾ (ਛੇਕੜ ਅਗਸਤ ੧੭੦੯) ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਰਜਬ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਆਖ਼ਿਰ (ਛੇਕੜ ਸਤੰਬਰ ੧੭੦੯ ਦੇ) ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਅਪੜੇ। ਏਥੇ ਜੰਗਾ ਮੁਕਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਥਾਣੇ ਉਠਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲਈ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਢ ਦੇਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ॥ ਮੀਰ ਅਹਮਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਹੁਕੂਮਤ ਸੌਂਪ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ਾਅਬਾਨ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਸ਼ੁਰੂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੯) ਓਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਨਰਬਦਾ ਨੂੰ ਈਦ-ਉਲ-ਫ਼ਿਤਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅਕਬਰਪੁਰ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਪਾਰ ਕਰ ਜਦ ਉਜੈਨ ਦੀ ਸਰਹਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਪੜੇ ਗੁਰੂ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ॥

[illegible] ॥

A. Read on page 387

چون نزدیک سرحد اجین رسیدند خبر فساد فرقه گورو بفتح کاف فارسی در اطراف نواح دار الخلافت و پنجاب بعرض رسید + مجملے از تفصیل آں بگذارش می آرد که جمعے از کفار بد کردار زنده پوش مسمی به گورو سکه نام سکه بکسر سین و تشدید کاف زبان زدند + پیشوائے آنها بلباس فقیری نزدیک لاہور سکونت و مقام متوسط خود اختیار نموده بود + در ایامے که ــــ

Read A here

دریا ـ

قوم بنام

دو سه ماه

به پنجاب که

روایت هر

ਫੁਰਮਾਨ ਫੌਰਨ ਕੂਚ ਕਰਦੇਣ ਬਈ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਨ ਸਿਰ ਪਰ ਹਸਬ ਦਸਤੂਰ ਸਿਰ ਛਾਤੀ ਤੇ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਉਠਾ ਤਪਤੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆ ਲਗਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਫੌਜ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਏਥੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜ ਗਏ। ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਜੋ ਅਗੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਜਿੱਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋਸਕਿਆ ਅਗੇ ਤੁਰਪਏ। ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮਲਕਾਪੁਰ ਤਕ ਰਸਤਾ ਤਾਪਤੀ ਕਿਨਾਰਾ ਤੇ ਪੱਧਰੇ ਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਪਰਗਣਾ 'ਆਂਵਦ' ਚਲਨੇ ਸੀ॥ ਉਧਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਖਣ ਆਉਣ ਬਾਬਤ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੋਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਜਦ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀ ਹੋਣੀਆਂ ਅਤੇ ਅਜੇ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੋਰ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਧੋਖਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਗ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਅਗੇ ਤੁਰਨੋਂ ਅਟਕ ਖਲੋਤੇ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਕਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣਦਾ ਜ਼ਿਕਰ "ਸੌ ਸਾਖੀ" ਵਿਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਕ ਬਾਲਕ ਪਤਿਸਾਹੀ ਕੇਰਾ। ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਸਿਉ ਨਿਤੇਰਾ॥
ਗਏ ਤਹਾਂ ਤਦ ਦੇਖਾ ਸਰਤਾ। ਅਪਨਾ ਆਸਨ ਪਹਿਲੇ ਤਪਤਾ॥
ਸੁਗਮ ਬਾਈਦੇ ਫੇਰਾ ਕੀਨਾ। ਸਾਹਿ ਬਹਾਦਰ ਨਿਰਨ ਦੀਨਾ।

× ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ
ਹੈਦਰੀ, ਬਨ
* ਬਾਬਾ ਬੰਦ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦਾ ਮਿਲਨਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਨਾ।

ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੀ "ਨੇਕਨਾਮੀ ਦਿਲ ਗਿਰਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਪੜਾ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਤਾੜੀ ਕਢਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪੜਾ ਸ੍ਰੀ-ਕੌਲਾਸ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੇ ਇਨਤਿਜ਼ਾਮ ਲਈ ਫ਼ੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਰਬੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਸ਼ੁਰੂ ਮਈ ੧੭੦੯) ਨੂੰ ਦਾਰੁਲਖਿਲਾਫ਼ੇ ਤੋਂ ਟੁਰੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਅੱਵਲ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਸ਼ੁਰੂ ਜੂਨ ੧੭੦੯) ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਰਸਾਤ ਕਟਣ ਲਈ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਿਆਮ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਮਕਬਰੇ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਜਮਾਦੀ-ਉਲ-ਉਖਰਾ (ਅਖੀਰ ਅਗਸਤ ੧੭੦੯) ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਰਜਬ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਅਖੀਰ (ਅਖੀਰ ਸਤੰਬਰ ੧੭੦੯ ਦੇ) ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਏਥੇ ਲੰਮਾ ਮੁਕਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਬਾਗੀ ਹੋਜਾਨ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਥਾਨੇ ਉਠਾਦੇਣ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਢਦੇਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ॥ ਮੀਰ ਅਹਮਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੌਂਪ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸਨ ੧੧੨੧ (ਸ਼ੁਰੂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੯) ਉਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਨਰਬਦਾ ਨੂੰ ਈਦ-ਉਲ-ਫ਼ਿਤਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅਕਬਰਪੁਰ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਪਾਰ ਕਰ ਜਦ ਉਜੈਨ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਪੜੇ ਗੁਰੂ-ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ॥

ਇਸਤੋਂ ਅਗੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:— Read A here

"در ایامے کہ بہادر شاہ بادشاہ متوجہ حیدرآباد گردیدند - گوبند نام از سرگروہان آن قوم بنام بحضور رسیدہ با دو سہ صد سوار نیزہ دار و پیادہ در رکاب رفاقت نمود - بعد دو سہ ماہ از زخم جمدھر ناگہانی کہ قاتل او معلوم نگردید بدار البوار پیوست + بعد از رسیدن خبر او بہ پنجاب کہ مجمع آن گمرہان شقاوت پژوہ بود - یکے از جملۂ آن گروہ غیر مشہور کہ در تعین او اختلاف روایت مسموع گردیدہ بشہرت تناسخ کہ نزد آن طائفہ بہ اعتقاد اوتار خوانند - خود را عوض

گورو گوبند مقتول که از سرنو خلعت حیات بتغییر صورت رکشی دارد - درآن واحد پوشیده خود را
برائے کشیدن انتقام آن سگ نابکار اشتہار دادہ - بادعائی خروج بسیاری ازاں قوم
ضال را فراہم آوردہ علم نغی برافراشتہ بفن شعبدہ بازی و دمیدن افسانہا و افسون
بنظر ظاہربینان سمت اعتقاد خرق عادت چندوانمودہ خود را بسچا پادشاہ موسوم ساختہ
در نواح سرحد پنجاب و سہرند شروع بتاخت و تاراج نمودہ در فرصت دو سہ ماہ چہار
پنج ہزار یابو سوار و ہفت ہشت ہزار پیادہ جرار باو گرویدہ رفیق او گردیدند + ۱۱۲۲ بروز جمعیت خود افزود +

ਪਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੯ ਤਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਪੜ ਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖੜੀ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖੜੀ ਕੀਤਿਆਂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ॥

'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ' ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਾਣੇ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕੁਝ ਹੋਰ ਲਿਖਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਕਥਾ ਲਿਖਕੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਕਥਨ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

ਜਹਾਂ ਬਾਗ ਤਹਾਂ ਰਹੈ ਬੈਰਾਗੀ। ਬੰਸਨ ਕੁਲ ਸੇਵਕ ਤਪ ਰਾਗੀ॥੨੦॥
ਸਿਹਜਾ ਸੌਨ ਕੀ ਬੈਠ ਰਹੈ । ਜੁਗਤ ਆਪਨੀ ਆਪੇ ਕਰੈ॥
ਏਕ ਦਿਨਾਂ ਫਤ ਗਏ ਸਿਕਾਰ। ਤਾਕ ਮ੍ਰਿਗ ਘਾਇਓ ਕਰ ਰਾਰੁ।੨੧॥
ਤਰੇ ਘਰਿ ਜਾਇ ਖਰੇ ਦੁਆਰੇ। ਪਟ ਅੰਬਰੁ ਭੋਗਨ ਸਮੇ ਧਾਰੇ॥
ਕਸੀ ਕਾਰ ਬੈਠੇ ਸੀਸੁ ਧਾਰਾ । ਸਿਖ ਤਿਸੀ ਕੌ ਦਰਸਨ ਭਾਰਾ॥੨੨॥
ਤਿਸ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਦੇਖੀ ਤਿਨ ਸਿਧ। ਪਸੀ ਘਾਟ ਦੇਖੀ, ਗੁਰ ਪਰਸੀ ਬ੍ਰਿਧ। ੯!
ਰਹੁ ਕਾਜਰਿ ਹਮ ਸੇ ਨਹੀਂ ਬੈਰ। ਆਪਨੀ ਧਰਨ ਹਮਰੇ ਮਨ ਗਹਿਰ।
ਰਹਿਸੀ ਘਾਟ ਦੇਖੀ ਤਿਨ ਨੈਨ । ਰਹਨ ਜਾਗੁ ਕਰ ਭਾਖੈ ਬੈਨ॥
'ਰਾਖੈਂ ਸੋਇ, ਗੁਰੂ ਤੁਮ ਸਾਚੋ। ਹਮਰੇ ਕਰਮਨ ਸੇ ਮਤ ਰਾਚੋ॥੨੩॥
ਉਠਓ ਦਾਰ! ਸੇਵਕ ਸੋ ਕਰੈ। ਤੁਮਰੇ ਦਾਰ ਕਰਨਾ ਸੋ ਭਰੈ।'
ਤਬ ਹਮ ਬੋਲੇ; 'ਹਮ ਕਰਨਾਪੰਥ। ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਕਾ ਤੁਰਕ ਇਹ ਰੰਥ'॥੨੪॥

ਤੁਮ ਕੈਸੀ ਕਰਨੀ ਕੇ ਗਾਹਕੋ। ਪੂਛੋਂ ਤੁਝੈ ਸਾਚ ਉਚਰੋਤੋ।'

ਬੋਲਾ ਸਾਧੂ, 'ਅਬ ਤੁਮ ਸਾਜਕ। ਤੁਮਰਾ ਬੈਨ ਕਰੋ ਨ ਆ ਜੰਕ'॥੨੬॥

ਤਸ ਬੋਲੇ, 'ਤਸ ਦੀਨਾ ਹੁਕਮ। ਸਾਜੂ ਸਧਿ ਨਿਕਸਾ ਕੁਸੁਮ॥

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਜਾਹੁ ਸਮ ਬਰਜਾ। ਸਿਖ ਤੁਹੇ ਸੇਰੇ ਸਨ ਰਰਜਾ॥੨੭॥

ਪੰਥ ਤੇਜ ਤੋਰੋ ਜੀ ਦੀਨਾ' । ਕ੍ਰਿਤ ਇਹੁ ਦਾਸ ਸਭ ਤਬ ਕੀਨਾ॥

ਲਾਗੇ ਦੇਨ ਤਬ ਸਿਖ ਅੰਧੀਨਾ । ਦੇਵਤ ਨੈਨ ਕਰਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀਨਾ॥੨੮॥

'ਦੇਹ ਕਆਨ ਖੜਗ ਇਹੁ ਸਾਤ । ਗਹਨੀ ਪਗ, ਸਤਿ ਦੇਹ ਜਸਾਬ'॥

ਤਬ ਗੁਰੂ ਕਹਾ 'ਕਸਾ ਇਕ ਸੇਰਾ। ਤੋਰੋ ਸੁਦਨੁ ਖਾਲਸਾ ਮੇਰਾ'॥੨੯॥

ਤਿਨ ਤਬ ਕਹਾ 'ਏਕਸ ਕਿਆ ਕਰਹੁ। ਰਹੇ ਜਾਨ ਸਮ ਬਰਜਾ ਸਰਹੁ'।

ਹੂਆ ਬਚਨ, 'ਸਤ ਸੈਨ ਤੂ ਤਾਗ। ਤੋਹੀ ਸਾਹਾਸੀ ਜਾਬ ਹਜਾਰ'॥੩੦॥

ਸੋਰ ਆਂਖ, ਤਿਨ ਸਾਰੋ ਫੈਲਾ। ਦੇਖੇ ਤਬ ਸਾਰਾ ਕੁਛੁ ਮੈਦਾਨਾ।

ਕਰਨ ਲਾਗ ਇਹ ਪੂਛਨ ਲਾਗਾ। 'ਕੈਸੀ ਜੁਗਤ ਬਤਾਵਹੁ ਰਾਗਾ'॥੩੧॥

ਕਹਤ ਕਹੀ ਗੁਰੂ, 'ਸਿਖਨ ਸਾਖੋ, ਤੁਰਕਨ ਦੇਖ ਸਾਰ ਕਰ ਜਾਖੋ'॥

ਸੁਨ ਬੀਰੇ ਤੁਮ ਖਾਲਸ ਪੰਥ। ਸਿਲਾ ਖਾਲਸਾ ਸਾਹਨ* ਪੰਥ॥੩੨॥

ਕੈ ਤੇਰੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਲਸ । ਤਬ ਤਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੁਖ ਜਾਲਸ।

ਸਾਧਾ ਕਰਨੀ ਤੋਰਿ ਨ ਹੂਆ । ਤੇ ਜਰੇ ਸਾਸਾ ਸੋਇਕੈ ਥੀਆ॥੩੩॥

ਸੋਨ ਭਏ ਇਹ ਬਚਨ ਉਚਾਰੀ। ਦੇਇ ਰੱਖੇ* ਦੀਨੇ ਗੁਰ ਧਾਰੀ॥,

ਭਯਾ ਤਿਨਹੂੰ ਦੇਇ ਸਮਝਾਇ। 'ਜੁਟਨ ਨਗਰ ਬਾਂਗਰ† ਸੋਇ ਭਾਇ'॥੩੪॥

[ਸਾਖੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ॥ ਪ੍ਰ੧॥੭॥]

ਬੋਲਹੁ ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ॥

ਦੋਹਰਾ॥ ਬੀਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾ ਦੇਖ ਦਿਖਰਾਇ।

ਜੁਰੀ ਫੌਜ ਸਤ ਸਹੰਸ੍ਰ, ਪੁਨ ਲਖ ਲਾਖ ਅਠ ਆਇ॥੧॥

---

* ਸਾਹਾਪੁਰ?   * ਰਖੇ।   † ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ ਕੇ ਨਗਰ।

ਦੋਹਰਾ॥
੬

ਦਖਨਾ ਸਾਹਿ ਦਿਜੀ ਪਤ੍ਰ, ਤੁਰਕ ਪਛਾਨ੍ਯੋ ਜੀਨ।
ਜੀਅਤ ਲੂਟ ਕਰ ਲੂਟਕੇ, ਲੁਟੀ ਪਦਾਵੀ ਦੀਨ ॥੨॥
ਸਹਿਤ ਸੁਭੌਗ ਤੁਰਕਨ ਪਰਬਤ ਲੂਟੀ ਰਾਛ।
ਲੂਟੀ ਸਿੱਖੀ ਖਾਕ, ਖਾਕ ਕਰ ਲੋਕ ਤੇਜ ਸੋ ਬਾਛ॥ ੩॥

--------- ਆਦਿ ---------

'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਦਾ ਅਸਲੀ ਪ੍ਰਤਿਗ ਕਰਤਾ ਆਪਣਾ ਅਖੀਂ ਡਿਠਾ ਹਾਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਨਾਦਿਰਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਲੈਜਾਂਦਾ। ਜੋਰਬੇ ਉਸ ਦੇ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਦੀ ਸੇਨਾਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ-ਸੋਭਾ' ਪੋਥੀ ਉਸਨੇ ਦੇਖੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਤ੍ਹਾਪਤਿ ਦੀ ਨਕਲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੋਹਰੇ ਚੌਪਾਈਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਬਤ ਇਹ ਬੜੀ ਮੁਅਤਬਿਰ ਗਵਾਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਚ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸਨੇ 'ਸਿੰਘ-ਅਵਲੋਕਨ' ਹੀ ਕੀਤਾ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਉਪਰੀ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ A Bird's Eyeview ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ 'ਤਾਰੀਖ' ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦਿਆਂਗੇ, ਇਥੇ ਹਾਲ ਇਤਨੀ ਹੀ ਗਲ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਉਸਨੇ,

'ਦੂਜਾ ਗੁਰੂ ਪਦ ਆਪਣਾ ਦੀਸਨੋ'
ਨਾ ਖਾਲਸਾ ਆਪਣਾ ਬਣਿਓ

ਦਸਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖਾਲੀ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਬਖਸ਼ੀ ਬਣਾਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਬਖਸ਼ੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਤਲਿਫ ਮੈਨ ਸਬਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣੇ ਮੁਸਤੈਦ ਕਰਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਭੇਜਣਾ, ਅਤੇ ਲੋੜ ਪਏ ਤਾਂ ਆਪ ਭੀ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣਾ, ਅਰਥਾਤ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਕੰਮ। ਪਰ ਓਹ ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਾਂਦਾ। ਉਹਨੀ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਲਿਖਾ ਹੈ:-

ਬਾਣੀ ਰੁਸਿਆਰ ਦੇਖਨ ਕੇ ਦੇਸਾ। ਸਿਖ ਪਠਾਏ, ਸਾਰ-ਇਕ ਭੇਸਾ॥
ਬਠਨ ਹੁਆ ਗਹਿ ਖਾਲਸਾ ਊਗ। ਉਸਹਿ ਬੈਠਾਇ ਗਯੋ ਨ ਤਾਗ॥

ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਦੋ ਪਹਿਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਕ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਦੇਖਣ ਦੇਸ ਫਰਜਾਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿ ਕਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਕੀਹ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ? ਕੀਹ ਗੁਰ ਥਾਪਿਆ ਸੀ? ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਿਸਦਾ ਹੋਵੇ? ਇਸ ਫਰਜਾਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਹ ਆਇਆ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਦੁਸ਼ਮੇਸ਼ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਚਾਰ ਤਖਤਾਂ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਮੁਆਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਜਾਂ ਫਤਵਾ ਮੰਗਣ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ॥

ਨਤੀਜਾ ਇਹੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਛਕਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ।

'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਖਾਲੀ ਮੰਜੀ ਦੇ ਪਾਵੇ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਹਿਣ ਪੁਰ ਖੜ ਜਾਣਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਰਾਮਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਉਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ, ਲਛਮਣਦਾਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਮਰਦ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੈਰਾਗੀ ਦਾਸ੍ਰੰਗ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਦਾ ਧਤੇ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਪੱਕਾ ਦਬਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਉਤੇ ਆਪ ਹੀ ਮੰਜੀ ਡਾਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੰਜੀ ਦਾ ਸਰ੍ਹਾਣਾ ਉਸ ਤੋਂ ਉਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਥੇ ਕੁਝ ਪੋਲੀ ਸੀ, ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੋਝ ਤਾਂ ਉਹ ਥਾਂ ਝੱਲ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਣਪ ਬਣਪ ਉਸੇ ਮੰਜੀ ਉਤੇ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਮੰਜੀ ਦਾ ਪਾਵਾ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਧਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਜਵੀਜ਼ ਆਦਿ ਜੋ ਤਿਆਰ ਉਥੇ ਰਖੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਤਕ ਅਪੜ ਕੇ ਸਰਕ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤਾੜ ਗਏ ਅਤੇ ਜਦ ਬੰਦਾ ਨੇ ਦੇਖਿਆ

ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਭੇਤ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਰ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਖਿਦਮਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ, ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿਆਦਾ ਲੋੜਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰਾਂ ਲਾਂਹੌਰ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ; ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ਦਾਸ਼ਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋਈ ਸੀ॥ ਇਹ ਆਪ ਪਰ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਦੀ ਗਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਸਬੂਤ ਪੁਨੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵਿਚ ਅਸੀ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਕਿ ਕਿਸ ਤਰਾਂ 'ਹਾਕਮ' ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਭੱਟ ਗਾਇਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਬਬੰਦਾ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਸਨ ੧੭੫੦ ਜਾਂ ਸੰਮਤ ੧੮੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲਿਖੀ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਹੈ:

"ਅਹਿਵਾਲ ਜ਼ਹੂਰਸਹੁਦਾਸ ਉਰਫ਼ ਬੰਦਾ ਸਾਹਿਬ
ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ"।

ਏਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਮੁਖਸਾਰ ਏਸੇ ਪਨੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਹੈ॥ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੰਦੇੜ੍ਹ ਵਿਚ ਸਨ, ਤਦ 'ਪੁਨਾ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਜਵਾਨ ਸਿਖ, ਜੋ ਦਖਣ ਦੇਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਸੌ ਮੁਹਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਮਨੇ ਭੇਟ ਰਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਸੌ ਮੁਹਰ ਸਾਡੀ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਰਹੇ, ਅਸੀ ਪੰਜਾਬ ਆਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁਹਰਾਂ ਤੈਥੋਂ ਆਦਮੀ ਭੇਜਕੇ ਮੰਗਾਵਾਂਗੇ। ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਡਾ ਇਹ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਂਗਲਾਂ ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਹਥ ਵਿਚ ਪਕੜਾਂਗੇ। ਤੁਸੀ ਹਾਲੀ ਆਪਨੇ ਪਿੰਡ ਜਾਓ। ਪੂਨੇ ਨੇ ਮੁਹਰਾਂ ਰਖ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ,

'ਤਨੁ ਨਿਧਾਨ ਗੁਰੂ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰੇ।'

ਜਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬੈਰਾਗੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਆਇਆ, ਤਦ ਪੂਨਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗਿਆ, ਤਦ ਬਾਬੇ ਬੰਦਾ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਦੇ ਉਗਾਨਾ ਆਪਨੇ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਸੌ ਸੁਹਰ ਮੰਗੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੇ 'ਬੀਰ', ਖੁਫ਼ੀਆ ਜਾਸੂਸ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਲਗੇ ਹੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ; ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪੂਨੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਈ ਗਲ ਬਾਤ ਦੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਨੀ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਪੂਨਾ ਨੁਥਾਨਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਘਰ ਆਕੇ ਸੌ ਸੁਹਰ ਜੋ ਅਮਾਨਤ ਪਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਕੁਟੰਬ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲੈਕੇ ਸਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਣਕੀ ਲੈਹਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਭੇਟਾਂ ਲਾਂਦਿਆ 'ਗੁਰ ਬੰਦਾ' ਦੇ ਸ਼ੁਮਨ ਨੂੰ ਚਲਿਆ:-

ਕਬਿਤ॥ ਗੁਰੂ ਜਾਪੋ ਰੇ, ਗੁਰੂ ਜਾਪੋ ਰੇ, ਗੁਰੂ ਜਾਪੋ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਰੇ।
ਜਿਨ ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਸੀਸ ਉਤਾਰੇ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਮਿਲੋ ਹਮਾਰੋ ਰੇ॥
ਧਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਉਨ ਜਗ ਧਰਿਓ ਧਰਮ ਅਵਤਾਰੋ ਰੇ।
ਧਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪ ਪੂਨੇ ਕੇ ਤਾਰੋ ਰੇ॥

- - - - - - - - - - - - - - - - -

ਚੌਪਈ॥ ਤੇਗ ਉਠਾਈ ਸੁਗਲ ਜਿਨ ਮਾਰੇ। ਧਰਮ ਹਿੰਦ ਕੇ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰੇ॥

- - - - - - - - - - - - - - - - -

ਦੋਹਾ॥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਖਣ ਕੋ ਗਿਓ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਇ।
ਦਿਲਦਾਰ ਬੰਦਾ ਸਾਹਿਬ ਕੀ, ਤਾਰੇ ਸਿਖ ਪ੍ਰਗਟਾਇ॥

- - - - - - - - - - - - - - - - -

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬੰਦੇ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਪਰੰ ਪਰਸ ਸਹਾਇ।
ਉਜਲ ਹਾਰਸ ਗਾਇ ਨੇ ਸੋਭਾ ਕਹੀ ਬਨਾਇ॥

ਇਹ ਜਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ

ਮਿਲਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖ਼ਿਦਮਤ ਲਈ ਤਯਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹੀ ਹੋਏਗਾ।

ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇਹ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ ਮੋੜਨ ਦੇ ਕੂਚ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਕੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਜਤਨ ਕਰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੁਆਲ ਹੁਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸਨੂੰ 'ਬਖ਼ਸ਼ੀ' ਜਾਂ ਫੌਜਦਾਰ ਸਾਲਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਆਪਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਜਾਕੇ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਲਛਮਣਦਾਸ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ (ਸਾਧ) ਹਰਿਦੁਆਰ ਤੋਂ ਨੱਠਾ, ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਆਨਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਬਣ ਗਿਆ, [ਅਤੇ ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਰਖਕੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਵਿਚ ਬੈਰਾਗੀ ਰਾਮਥੰਮਨ* ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਪੁਰ ਰਿਹਾ।] ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਭੱਜਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬੈਰਾਗੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ, ਅਤੇ ਜਦ ਉਥੋਂ ਭੱਜਾ ਤਦ ਨੰਦੇੜ ਪਹੁੰਚ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆ ਕੁਟੀਆ ਪਾਈ। ਇਸਦੇ 'ਬੀਰ', ਬੈਰਾਗੀ ਚੇਲੇ ਜਾਂ ਜੋਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸਭ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ ਸਨ।। ਅਜਿਹੇ ਬਹਾਦਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਜੇ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸਦਾ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਆਪਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਅਪਣਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਬਣਾਕੇ ਭੇਜਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।।

ਹੁਣ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਰਹਿਗਈ ਸੀ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਕਦ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਨ, ਅਤੇ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖ ਉਸਦੇ ਝੰਡੇ ਤਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ। ਸ਼ਾਇਦ ਮਨ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਭੀ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਆਸ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਜਾਨ ਦੀ, ਅਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦੀ, ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਨਾਗਹਾਨੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ।।

---

* ਰਾਮ ਥੰਮਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸੀ ਅਤੇ ਛੁਟਪਨ ਵਿਚ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।।

C — Read on page 395

'ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹੀ', ਜਿਸ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਖ਼ਤ ਨਸ਼ੀਨੀ ਤਕ ਦੇ ਹਾਲ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਤ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

"ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਫ਼ੌਜ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ, ਜੋ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਲਸ਼ਕਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਓਹ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ, ਸਾਧੂਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਅਫ਼ਗਾਨ ਜੋ ਅਕਸਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਓਥੇ ਬੈਠਾ ਵਾਜ਼ ਸੁਨ ਰਿਹਾ ਜਦ ਕੁਝ ਲਫ਼ਜ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਜੋ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਸੁਨਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਠਾਨ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਛੁਰੀ ਦੇ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿਨ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। [Elliot.

ਨਾਮਾਨੁਸ
ਨ ਓਹਨਾਂ
ਹੱਸ ਨੂੰ
ਸੀ॥ Read C
ਹੈ:—
ਨਾਏ॥੭੭੬॥
ਜੋ।
ਗ ਤੀਰੈ॥੭੭੭॥
ਜੇ॥
ਤੇ ਤੇਸੇ॥੭੭੮॥
ਜੇ॥
ਬਿਸਾ॥੭੭੯॥
ਨੁ ਲਾਗੇ॥
ਨਾ ਦੀਨ॥੭੮੦॥

ਨਹੀਂ ਸਿਖ ਕੋਈ, ਤਨ ਪਾਸ ਜਾਰ [illegible] ਦੇਕਰ ਝੂਠ, [illegible] ਜਾਵੇ।
ਇਤੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੁ, ਆਪਿ ਬਿਸਰਾਮ ਲੀਨਾ। ਸ਼ਹੀ ਦੁਸ਼ਟ ਜਮਧਰ, ਉਰ ਵਾਰ ਕੀਨਾ॥੭੮੧॥
ਕੀਉ ਵਾਰ ਐਸਾ, ਕਿ ਦੂਜਾ ਨ ਲਾਵੇ। ਜਮੇ ਔਰ ਕੇ, ਆਪ ਨਾ ਵਾਰ ਜਾਵੇ।
ਕੀਉ ਵਾਰ ਏਕੇ, ਨਹੀਂ ਔਰ ਕੀਨਾ। ਜੀਆ ਆਪਿ ਕੇ ਦੁਸਟਿ, ਜਾਨੈ ਨ ਦੀਨਾ॥੭੮੨॥
ਕਰੀ ਆਪ ਆਵਾਜ਼, ਹੈ ਅੰਤ ਕੋਈ। ਗੁਰੂ ਓਰ ਤੇ ਆਏ, ਦੇਖੰਤ ਸੋਈ॥
ਭੁਜੇ ਤਾਹਿ ਸਾਥੀ, ਘਨੇ ਸਿਖ ਧਾਏ। ਜੀਵੇ ਮਾਰ ਦੈਨੋ*, ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਪਾਏ॥੭੮੩॥
ਭਯੋ ਸ਼ੋਰ ਆਪਾਰ, ਤਿਹ ਠੌਰ ਆਸੋ। ਘਨੋਂ ਕਾਜ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨੀਅੰਤ ਜੈਸੇ॥

---

* ਸੋ ਤਿਨ ਅਰਥੀ ਇਸ ਘਾਤ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਦੇ ਬਾਰ ਤੇ ਇਕ ਅਰਥ॥

ਉਹ ... ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਛੇਕਨ, ਅਤੇ ਕਿਧਰਕੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖ [illegible] ਉਧਰੇ ਤ੍ਰੈਨੇ ਤਰੇ ਇਕਠੇ ਹੋਣ। ਸ਼ਾਇਦ ਮਨ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿਚ ਹਾਜੀ ਭੀ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਆਸ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦੀ, ਅਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦੀ, ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਨਾਗਹਾਨੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਓਸ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।।

---

* ਰਾਮ ਥਮਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਸ਼ੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸੀ ਅਤੇ ਛੁਟਪਨ ਵਿਚ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।।

'ਕਥਾ ਅੰਤ ਕੀ'।

ਖ਼ਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਮਸ਼ੇਰ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨਾਮਾਲੂਮ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਏਸੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਂ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਜਾਂ ਜਹੱਨਮ ਨੂੰ ਗਏ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਹ ਵਾਸਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ॥

ਪਰ 'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਾ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:—

ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਤਿਸੀ ਠਉਰ ਆਏ। ਕਥਾ ਅੰਤ ਕੀ, ਅੰਤ ਕਾਹੇ ਸੁਨਾਏ॥੭੭੬॥
ਸਹੀ ਸਾਖ ਐਸੇ, ਪਠਾਨ ਏਕ ਆਯੋ। ਕਛੂ ਘਾਤ ਕੈ ਕੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਪਾਯੋ।
ਘਰੀ ਦੋਇ ਕੈ ਤੀਨ ਕੈ, ਬੈਨ ਸੀਠੇ। ਨਹੀ ਘਾਤ ਲਾਗੀ, ਘਨੇ ਜੋਗ ਡੀਠੇ॥੭੭੭॥
ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਕੈ, ਪਾਸ ਕੈ ਬੇਗ ਧਾਯੋ। ਗਏ ਦਿਵਸ ਦੇ ਤੀਨ, ਸੋ ਫੇਰ ਆਯੋ॥
ਘਰੀ ਤੀਨ ਕੇ ਚਾਰ ਕੈ, ਬੈਠ ਐਸੇ। ਨਹੀਂ ਘਾਤ ਲਾਗੀ, ਰਹਾ ਅੰਤ ਤੈਸੇ॥੭੭੮॥
ਇਸੀ ਭਾਂਤ ਸੋ, ਦਿਵਸ ਕੇਤਾਨ ਆਯੋ। ਨਹੀਂ ਘਾਤ ਲਾਗੀ, ਨਹੀਂ ਦਾਵ ਪਾਯੋ॥
ਘਨੀ ਬਾਰ ਆਯਾ, ਲੀਉ ਭੇਦ ਸਾਰਾ। ਸਮਾ ਸਿਆਮ ਕਾ, ਕਾਮ ਕੇ ਜੋ ਬਿਚਾਰਾ॥੭੭੯॥
ਦਿਨੰ ਏਕ ਸਿਆਮੰ, ਸਮੇ ਦੁਸਟ ਆਯੋ। ਸੁਨੀ ਸਾਹਿਬੀ ਅੰਤ, ਤਾਕੇ ਸੁਨਾਯੋ॥
ਛਿਰੀ ਜਾਇ ਬੈਠਾ, ਕਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀਨਾ। ਗਹੀ ਮੂਠਿ, ਜੋ ਦੁਸਟ, ਸੁਖਿ ਮਾਰਿ ਦੀਨਾ॥੭੮੦॥
ਨਹੀਂ ਸਿੰਘ ਕੋਈ, ਤਹਾ ਪਾਸ ਜੋਰੇ। ਰਹੇ ਏਕ ਹੀ ਊਂਘ, ਸੋਇਓ ਸਜੋਰੇ।
ਇਤੈ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ, ਆਪਿ ਬਿਸਰਾਮ ਲੀਨਾ। ਗਹੀ ਦੁਸਟ ਜਮਧਰ, ਉਰਵਾਰ ਕੀਨਾ॥੭੮੧॥
ਕੀਉ ਵਾਰ ਐਸਾ, ਕਿ ਦੂਜਾ ਲਗਾਯੋ। ਸਜੇ ਔਰ ਕੇ, ਆਪਨਾ ਵਾਰ ਲਾਯੋ।
ਕੀਉ ਵਾਰ ਏਕੇ, ਨਹੀ ਔਰ ਕੀਨਾ। ਜੀਆ ਆਇਕੈ ਦੁਸਟਿ, ਜਾਨੈ ਨ ਦੀਨਾ॥੭੮੨॥
ਕਰੀ ਆਪ ਆਵਾਜ਼, ਹੈ ਅੰਤ ਕੋਈ। ਸਭੂ ਉਠ ਤੇ ਆਏ, ਦੇਖੰਤ ਸੋਈ॥
ਭੁਜੇ ਤਾਹਿ ਸਾਥੀ, ਘਨੇ ਸਿੰਘ ਧਾਏ। ਜੀਏ ਸਾਰ ਦੋਨੋ*, ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਪਾਏ॥੭੮੩॥
ਭਯੋ ਸ਼ੋਰ ਅਪਾਰ, ਤਿਹ ਠੌਰ ਐਸੋ। ਪ੍ਰਲੈ ਕਾਲ ਕੀ ਘੋਰ ਸੁਨੀਅੰਤ ਜੈਸੇ।

---

* ਜੋ ਤਿਨ ਆਦਮੀ ਇਸ ਘਾਤ ਤੇ ਲਗੇ ਸਨ, ਦੋ ਬਾਹਰ ਤੇ ਇਕ ਅੰਦਰ॥

ਭਏ ਪੀਰ ਆਪਹੀ, ਨਹੀ ਪੀਰ ਆਯੋ। ਲਏ ਕਾਢਿਕੈ ਖੜਗ, ਤਾਂ ਜਉ ਚਲਾਯੋ॥੩੯੪॥
ਕਹੀ ਆਪਨੇ ਦਾਸਿ ਨਹਿ ਕੋਈ ਭਾਗੋ। ਮੁਸਾਨ ਕਹੀ ਕਾ ਦੀਬਾਤੇ ਉਤਾਰੋ*
ਲੀਆ ਤਾਹਿ ਉਤਾਰ ਐਸੇ ਬਿਚਾਰਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਤ ਬਾਗਾ ਕਿਧੋਂ ਰੰਗ ਡਾਰਾ॥੩੯੫॥
ਕਿਸੀ ਨਾ ਲਿਖਾ ਪ੍ਰਭੁ ਧਾਮ ਜਾਵੇ। ਗੈਰ ਭੂਮਕੈ ਜੁਆਨ ਦੀਨੇ ਨ ਆਵੇ॥
ਤਬੈ ਆਨ ਸਿਖਆਨ ਉਰ ਗਾਬ ਜਾਈ। ਜਗੇ ਧਾਮ ਕਾਮੀ ਤਬੈ ਦਿਸਟ ਆਏ॥੩੯੬॥
ਦੀਓ ਸੋਰ ਸਿਖਆਨ ਸੁਣਿ ਗਾਬ ਮੋਹੋ। ਕਹਾ ਖੋਜ ਦੀਨੀ ਕਹੋ ਕਰਨਹਾਰੋ॥
ਤਦੰ ਸਾਹਬੈ ਬੈਨ ਇਉ ਭਾਂਤ ਦੀਨੇ। ਕਹੀ ਸੁਣ ਰਛਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਨੇ॥੩੯੭॥
ਸੁਨੇ ਬੈਨ ਐਸੇ ਕਛੂ ਧੀਰ ਆਯੋ। ਤਦੰ ਜਾਇ ਸਿਖਆਨ ਸਾਖੀਅੰ ਸੁਣਾਯੋ॥
ਤਬਾ ਤਾਹਿ ਕ੍ਰਿਯਾ ਆਨਕੈ ਧਾਮ ਲੀਨਾ। ਉਠੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜੋਰਿਕੈ ਤਾਹਿ ਦੀਨਾ॥੩੯੮॥
ਕਰੀ ਔਰ ਕ੍ਰਿਯਾ ਆਨ, ਰੰਨੇ ਬਿਤਾਈ। ਭਏ ਭੋਰ ਤਿਹ ਠਉਰ ਸਭਾਮੈ ਜਗਾਈ॥
ਦਿਨੰ ਤੀਨ ਕੇ ਤਾਰ ਐਸੇ ਬਿਤਾਏ। ਦਰਸੰਕ ਪਾਸ ਕਾਜ ਬਹੁ ਸਿਖ ਆਏ॥੩੯੯॥
ਤਿਨੇ ਆਨ ਦਰ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸ ਕੀਨੀ। ਸੁਨੀ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਨ ਸੋ ਮਾਨ ਲੀਨੀ॥
ਦੀਉ ਦਰਸ ਦੀਦਾਨ ਕੈ ਕੈ ਅਪਾਰਾ। ਦਖਾਇਤ ਹੋਇਕੈ ਸਬੋ ਕੋ ਨਿਹਾਰਾ॥੩੪੦

ਦੋਹਰਾ॥
ਦਰਸ ਦਯਾ ਕਰਿਕੈ ਦੀਉ, ਬਹੁਰ ਬਿਦਾ ਸਬ ਕੀਨ।
ਉਪਮਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰ ਹੈ, ਨਉਤਨ ਕਥਾ ਨਵੀਨ॥੩੯੧॥

ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ॥ ਦੀਉ ਦਰਸ ਐਸੇ ਕਰਾਂਕੈ ਉਤਾਰੋ। ਬਿਦਾ ਹੋਇ ਜੀਨਾ ਸਬੀ ਹੈ ਨਿਹਾਰੋ॥
ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਸਮੈਂ ਅੰਤ ਆਯੋ। ਕਹੋ ਬੇਗ ਪ੍ਰਯਾਣ ਐਸੇ ਬਤਾਯੋ॥੪੦੧॥
ਕਛੂ ਭੋਜਨੰ ਖਾਇਕੈ ਨੀਰ ਪੀਨਾ। ਭਰੋਸਾ ਸਬੋ ਕੋ ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਦੀਨਾ॥
ਗਈ ਅਰਧ ਰਾਤੇ ਘਰੀ ਚਾਰ ਅਉਰੇ। ਭਏ ਸੁਬਚ ਰੂਪੀ ਕਰੀ ਬਾਤ ਅਉਰੇ॥੪੦੨॥

ਦੋਹਰਾ॥
ਦੇਹ ਕਰੀ ਤਾਹੀ ਸਮੇ ਜਾਗੇ ਸਿਖ ਅਪਾਰ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਕਹੀ, ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ॥੪੦੩
ਸੁਨਿ ਸੰਦੇਸ ਬਿਸਮੇ ਭਏ ਅਤਿ ਭਇਆਨ ਮਨ ਹੋਇ।
ਮਨ ਕੀ ਮਨ ਮਾਹਿ ਰਹੀ ਪੂਛੀ ਬਾਤ ਨ ਕੋਇ॥੪੦੪॥

---

* ਲੋਹਿਆ ਸਾਰੀ ਤਕ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਉਪਰ ਹੀ ਗਿਰਾ ਹੂਆ ਥਾ॥

Original with: Anup Singh, No. Digitized by: Panjab Digital Library

ਸਵੈਯਾ॥ ਬਿਸਮੇ ਸਭ ਹੋਇ ਗਏ ਮਨ ਮੈ ਕਛੁ ਕੀ ਕਛੁ ਹੋਇ ਗਈ ਅਬ ਜੀ।
ਜਿਨਿ ਕੈ ਸਭ ਸਿਖਨ ਤਾਗ ਸਮੈ ਇਹ ਭਾਂਤਿ ਬਿਰਾਗ ਕੀਓ ਤਬ ਜੀ।
ਸਿਖਕਾਰ ਕਰੌ ਜਿਸਨੀ ਕੇ ਸਥੇ, ਜਿਕਸੇ ਨਹੀ ਭਾਨ, ਕਹਿਓ ਸਬ ਜੀ।
ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕੈ ਕਰਤੀ ਜਿਨਿ ਜੋਤਿ ਮੈ ਜੋਤਿ ਗਈ ਤਬ ਜੀ॥ ੯੦੫॥
ਦੋਹਰਾ॥ ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰਾਂ ਸੈ ਪੈਂਸਠ ਬਰਖ ਪ੍ਰਮਾਨ
ਕਾਤਕ ਸੁਦੀ ਤ੍ਰਿਤੀ ਪੰਚਮੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਹਿ ਜਾਨ॥ ੯੦੬॥

ਕਿਆ ਸੁਬਹਾ ਬਿਨਾ ਵਜ਼ਾ ਦਿਲ ਦੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਸੋਚੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਦਿਲ ਤੇ ਨਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਚਾਈ ਆਪ ਜਣਾਂਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਥਾ ਦੇ ਸੁਨਣੇ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਕੀ ਨਾ ਰਹਿਜਾਂਦੀ। ਪਾਂਇੰਦੇ ਖਾਂ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਆਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਂਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ, ਜਿਸ ਜਿਕਰ ਕਰਕੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਕਰਨੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੇਕੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਸਭ ਬਨਾਵਟੀ ਕਿੱਸੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਇਹ ਦਸਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਾਨ ਤੋਂ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਕਾਂ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਉਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਣ ਦਾ, ਜਾਂ ਕੀ ਦੂਜਾ ਮਾਰ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ॥

ਇਤਨੀ ਗਲ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਉਹਨਾਂ ਸੁਤਿਆਂ ਦੀ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ~~ਅਤੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹਿਆ~~ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੀਯਤ ਬੁਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਪਿਓ ਦਾਦੇ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬਿਆਨ ਵੀ ਕਿਆ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਸਕਾਰਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਨਾਤਾਂ ਤਾਣਕੇ ਦਾਹ ਦੇ ਦਿਤਾ॥ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ

* ਲਾਲਾ ਦੌਲਤ ਰਾਏ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਸਾਹਿਬੇ ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ... ਨੇ ... ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ...

1949
1708
241

ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਤਨੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ, ਅਸੀ ਅਜ ਕ੍ਰੀਬ ਢਾਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹਾ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੂੰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤੇ ਵਕਤੀ ਵਜੂਹਾਤ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸਭ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਇਹ ਮਤ ਹੋਣਗੇ। 'ਕੜਾਹਾਂ ਤਨਖਾਹੀਆਂ, ਧੀਰਮਲੇ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਏ, ਸਨੇ, ਦੇਹ ਅਲੋਪ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਰੀਰ ਸਤ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਆਦਿ' ਇਹ ਅਫਵਾਹਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਉਡਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ॥

ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਚੌਪਈ। ਏਕ ਦਿਵਸ 'ਕਾਰਨ' ਤੇ ਆਗੇ। ਮਿਲਿਕੈ ਸਿਖ ਪੂਛਨ ਲਾਗੇ।
ਕਵਨ ਰੂਪ ਆਪਨ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੋ। ਤਿਨਕੈ ਜਵਾਬ ਗੁਰੂ ਇਹ ਦੀਨੋ॥ ੮੦੯॥
ਤਾ ਸਮੈਂ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨਾਯੋ। ਖਾਲਸਾ ਆਪਨੋ ਰੂਪ ਬਤਾਯੋ॥
ਖਾਲਸਾ ਹੀ ਸੋਂ ਹੈ ਮਮ ਕਾਯਾ। ਬਖਸ਼ ਕੀਓ ਖਾਲਸਾ ਕੋ ਜਾਮਾ॥ ੮੧੦॥

ਦੋਹਰਾ। ਖਾਲਸ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ, ਹੈ ਖਾਲਸ ਕੇ ਪਾਸਿ।
ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੀ ਹੋਤ ਹੈ, ਖਾਲਸ ਮੈ ਪਰਗਾਸ॥ ੮੧੧॥

ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਦਸਿਆ। 'ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਕੀ ਜਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ' ਇਹ ਬੋਲਾ ਭੀ ਹੈਸੀ। ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗਦੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਗੇ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫਤਹ ਸਮੇਂ ਬੁਲਾਕੇ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ,
ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ।

ਬੁਲਾਈ ਸੀ ਅਰ ਬਸ॥

'ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਅਜ਼ਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀਜੋਤ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਾਂ ਤੇ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਇਸ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਹੋਗਏ, ਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਲਿਖ ਨਾ ਸਕੇ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ॥

ਪਰ ਉਪਰ ਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਖ਼ਮ ਜਾਗਣ ਅਤੇ ਸਮਾਨ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੀ ਲੰਘੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜੇ ਗਏ ਇਹ ਸਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਹਮਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਝਟ ਹੀ ਬਾਅਦ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਬਲਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰੋਂ ਟੁਰੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਦੀ ਜੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਗਲਤ ਅਫਵਾਹਾਂ ਉਡਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਓਹ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਹਤਿਆਤ ਸਨ, ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਰੀ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹ ਗੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਹੋ ਸਕੇ ਲੁਕਾਕੇ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਜਾਂਦੇ ਸਠ ਕੋਹ ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਖਿਆ। ਇਸਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਹਾਲੀ ਸਠਕੋਹ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਇਹ ਸਾਕਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਨ ਦਾ ਹੋਇਆ।

'ਗੁਰੂ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੋਟ ਆਦਿਕ ਲੱਗਣ ਬਾਬਤ ਇਕ ਦੋਹਰਾ ਭਿਆਸਿ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਵਿਖਤ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਦੋਹਰਾ॥ ਆਗਮ ਅਬ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਕਹਤ ਉਪਜੀ ਮਨਿ ਤਰੰਗ।
ਗਹਨਾ ਗਰਬ ਜਿਸ ਇਸ ਕੀ, ਸੋ ਕਰਹਿ ਇਸ ਰੰਗ॥੪੨੯॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਸਭ ਪਾਪ ਉਬਾਰਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕੋ, ਜਗ ਜੋਤਿਨ ਜੋਤਿ ਜਗਾਇਹਿਗੇ।
ਤੁਰਕੀ ਅਸ੍ਵ ਅਛਿ ਸੁਪਛਿ ਘੋੜੇ ਤਿਹ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਹਾਇਹਿਗੇ।
ਸਭਿ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਅਨੇਕ ਸਭੈ ਕਰ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਚਾਇਹਿਗੇ॥
ਭਜਨ ਭਗਤ ਭਲਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਜਿਹਕੈ ਕਰ ਕੀਰਤ ਗਾਇਹਿਗੇ॥੪੩੦॥

ਸਵੈਯਾ॥ ਪਿਸਚੀ ਪਤਿ ਭੂਪਤਿ ਸਾਹ ਸਬੈ, ਛਬਿ ਦੇਖ ਸਭਾ ਡਰਪਾਇਹਿਗੇ।
ਤਜ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ ਨਰੇਸ ਸਭੈ ਭ੍ਰਮਿ ਕੈ ਸਬਹੀ ਭਜ ਜਾਇਹਿਗੇ।
ਜਿਤਨੈ ਸਰਨੈ ਕਹੂ ਆਨਿ ਉਧਾਰਿ ਕਿਨਹੀ ਕਿਉਂ ਸਾਤ ਪਾਇਹਿਗੇ।
ਭ੍ਰਮ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤ੍ਰਸ ਤਾਹਿ ਕੌ ਸਭ ਆਨੰਦ ਢੇਰ ਬਧਾਇਹਿਗੇ॥੮੩੩॥
ਸਵੈਯਾ॥ ਸੰਤਨ ਕਾਜ ਕਰੀ ਹਰਿ ਲਾਜ ਕੀਓ ਜਗ ਧਾਕ ਪ੍ਰਗਾਇਹਿਗੇ।
ਕਰਿ ਮੈ ਗਹਿ ਤੇਗ, ਦਰੇਗ ਨਹੀਂ, ਸਬ ਦੁਸਟਨ ਮਾਰਿ ਖਪਾਇਹਿਗੇ।
ਭਜਿ ਹੈ ਇਹ ਭਾਂਤ ਕਹਾਨਨ ਤੇ ਧਰ, ਜੋ ਤਿਨ ਕੇ ਬਿਰਲਾਇਹਿਗੇ।
ਭ੍ਰਮ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤਾਹਿ ਕੌ ਸਭ ਆਨੰਦ ਢੇਰ ਬਧਾਇਹਿਗੇ॥੮੩੫॥

ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ।

'ਗੁਰ-ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਮਿਤ ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਮਿਤ ਸੰਮਤ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ~~ਕੂਚਵਰਕ~~ ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ-ਬੀੜ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖਨੂਰ (ਜੰਮੂ) ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ-ਬੀੜ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੀ ਸੰਮਤ ਦਰੁਸਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾ ਵਿਚਾਰੇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਕਲ ਕਰ ਲੈਣ ਉਸਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸਨਦ ਨਹੀਂ। ਮਿਤ ਦੇ ਨਾਲ 'ਵਾਰ' ਗੁਰ-ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਤਾਰੀਖ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਮਿਤ ਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੰਮਤ ਦੇ ਗਲਤ ਜਾਂ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ ਪੋਥੀ ਸਾਰਾ ਅਰਥਾਤ ਜਨਮ ਦੇ ਸੰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਮਿਤ, ਵਾਰ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਮਤ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਦੇਖੀ ਹੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 'ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫' ਕਿਸੇ ਭੀ ਸੰਮਤ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ ਵਿਚ 'ਕਾਤਕ ਸੁਦੀ ੫' ਦੀ

ਬਾਂ 'ਕਾਤਕ ਵਦੀ ੫' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਵਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਤਾਰੀਖ ਏਥੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਜਿਸਤੇ ਪੜਤਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਬੀੜ ਸੰਮਤ ੧੭੮੮ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਤਾਰੀਖਾ ਨਾਲੋਂ ਘਟੋ ੨੨ ਜਾਂ ੨੩ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ। ਏਥੋਂ ਤਾ ਦੇ ਪੁਰਾਣੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ 'ਕਾਤਕ ਸੁਦੀ ੫' ਥਿਤ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਭਾਈ ਸੰਮਤ ੧੮੦੬ ਦੀ ਲਿਖੀ ਬੀੜ ਵਿਚ, ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਨਾਲੋਂ ੪੪ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਲਿਖੀ ਬੀੜ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਥਿਤ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਇਉਂ ਹੈ:-

"ਸੰਮਤ ੧੭੬੪ ਕਾਤਕ ਸੁਦੀ — ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮਾਏ।"

ਇਥੇ ਥਿਤ ਦੇ ਹਿੰਦਸੇ ਬਾਬਤ ਸ਼ੱਕ ਸੀ, ਜੋ ਠੀਕ ਲਿਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਛਡੀ ਹੈ ਪਰ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਠੀਕ ਜਾਣਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਜਕਲ੍ਹ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਸੰਮਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ॥

ਉਪਰ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਟਣੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਇਹ ਆਪਣਾ ਹਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਛੇਕੜਲਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ P.S. ਦੀ ਥਿਤ, ਕਤਕ ੧੬ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਹੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫' ਤੋਂ ਚਾਰਾਂ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। 'ਕਤਕ ਵਦੀ ੫' ਤੋਂ ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਚਾਰ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਖਮ ਨਾਲ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਪਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਫੇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕਰ ਭੇਜੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਤੁਹਫੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਆਪ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਸਨ। ਸੋ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਥਿਤ ਭਾਵੇਂ ਸੁਦੀ ੫ ਦਰੁਸਤ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਵਦੀ ੫॥

ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ
'ਵੀਰ ਵਾਰ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮'

ਗਲਤੀ ਹੈ। ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਮਰਕਾਬ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਅਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਦਖਨ) ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਸਨ, ਅਤੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੋਂ ਕਿਤੇ ਅਗਸਤ ਦੇ ਅਖੀਰ ਟੁਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਦਸ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਕਾਮਬਖ਼ਸ਼ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਥੋਂ ਪਿਛੋਂ ਨੰਦੇੜ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਉਥੇ ਰਹੇ, ਫੇਰ ਫਟੱੜ ਹੋਏ, ਬੀਮਾਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸਨ ੧੭੦੯, ਅਰਥਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਇਕਠੇ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਕੁਝ ਹਫਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਛੜ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਸੇ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਮੁਮਕਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਏਥੇ ਨੰਦੇੜ ਹੀ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਆ ਰਲੇ ਹੋਣ॥

ਸੋ ਅਖ਼ਬਾਰ (ਜੰਮੂ) ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਜੋ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਠੀਕ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਠੀਕ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੇਕੜਲੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਸਭ ਘਟਨਾਂ ਠੀਕ ਠੀਕ ਥਾਂ ਸਿਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਿਹਾ ਸਵਾਲ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਥਿਤ ਦਾ। ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਪਰ ਸ਼ਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਦੂਜੇ ਅਖਰਾਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਤੱਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਰੁਖ਼ਸਤ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਪੌਣੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਕੇ ਨੰਦੇੜ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸੀ, ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਕੇ ਦਿਕਤਾਂ, ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਸਹਿ ਵਿਚਾਰ

ਕਰਨਾ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਲਈ ਤਯਾਰ ਕਰਨਾ, ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਕੇ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਘਟਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਕਤ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਜੋ ਇੰਦਰਾਜ ਅਖਨੂਰ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ~~ਮੌਜੂਦ~~ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਬੋਲਣਾ ਸਬੂਤ, 'ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫' ਥਿਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ (ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬) ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਬੂਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ॥ ਓਹ ਇੰਦ੍ਰਾਜ ਇਉਂ ਹੈ:-

"ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਸਮਾਏ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਨੰਦੇੜ
ਵਿਚ ਗੋਦਾਵਰੀ ਤੀਰਥ *ਬਾਣ ਗੰਗਾ ਉਪਰ ਚਲਾਣਾ ਹੋਆ
ਦਖਣ ਦੇਸ'।

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਨਾਮੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਸ ਇੰਦ੍ਰਾਜ ਪਰ ਇਹ ਟਿਪਣੀ ਦਿਤੀ ਸੀ:-

"ਏਸ ਵਿਚ ਥਿਤ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦੀ ਥਾਂ (ਜੋ ਅਸੂਨੀ ਹੋਰ ਪੁਰ
[illegible] ੧੭੬੬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ

C. read on page 403

ਏਸ ਅਖਨੂਰ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸੰਮਤ ਨਾਲ ਠੀਕ ਵਾਰ ਦਸ ਦੇਣਾ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤੇ ਪੰਚਾਂਗ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਤੋਂ ਪੁਛਕੇ ਠੀਕ ਥਿਤ ਵਾਰ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਏਤਨੇ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਉਰੇ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਉਮੈਦ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੇ [illegible] ਅਖਰ ਲੇਖ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਮੂਧੀ ਵਾਂਗੂੰ ਸੁਧੀ ਮਾਰਕੇ ਦਖ ਦੇਣ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਥਿਤ ਤੇ ਵਾਰ ਇਕਠੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਸੇ, ਜਾਂ ਕਿਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਦੇਖਕੇ ਨਕਲ ਕੀਤੇ। ਏਤੇ ਦਖਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਅਖਨੂਰ ਇਲਾਕਾ ਰਿਆਸੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 'ਬੀੜ' ਭੀ ਏਧਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਜੇ ਹੋਂਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ
* ਬਾਣਗੰਗਾ ਜਾਂ ([illegible]) [illegible]
ਨੰਦੇੜ ਦੇ ਕੋਲ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਾਲ ਆਕੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ॥

ਦਾਰ ਸੀ ਹੋਂਦੇ। ਹੈ॥" ਨਹੀ ਕਰੂ .d C low ਹੈ ਜੋ

ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ
'ਵੀਰ ਵਾਰ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮'

ਕਨਰੀ ਤੋਂ ੧ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਮਰਕਾਬ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਅਤੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ (ਦਖਨ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਸਨ, ਅਤੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੋਂ ਕਿਤੇ ਅਗਸਤ ਦੇ ਆਖੀਰ ਟੁਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਦਸ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ੧੭੦੯ ਨੂੰ ਕਾਮਬਖ਼ਸ਼ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛੋਂ ਨੰਦੇੜ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਉਥੇ ਰਹੇ, ਫੇਰ ਫੱਟੜ ਹੋਏ, ਬੀਮਾਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸਨ ੧੭੦੯, ਅਰਥਾਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤੇ ਕਿਆਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਤੋਂ [illegible]

ਲਿਖਿਆ [illegible]

'ਵੀਰ' ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਗਲ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਦਸੀ ਹੋਵੇਗੀ॥

ਅਕਤੂ [illegible]
ਸੋ ਅ [illegible]
੧੭੬੬ [illegible]
ਦੇ ਡੇਰ [illegible]
ਹਨ। ਗ [illegible]
ਦੀ ਕੋਈ [illegible]
ਤੋਂ। ਗੁਰ [illegible]
ਦੋਨੋਂ ਜਗ੍ਹਾ [illegible]
ਨੰਦੇੜ [illegible], ਆਪਣਾ ਹਾਲਤ ਸਫ਼ਰ

ਕਰਨਾ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਲਈ ਤਯਾਰ ਕਰਨਾ, ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਕੇ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿਣਾ, ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਘਟਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਕਤ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਜੋ ਇਤਰਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ੍ਹ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਜੋਰਦਾਰ ਸਬੂਤ, 'ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫' ਥਿਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਬੂਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ॥ ਉਹ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਇਉਂ ਹੈ:—

"ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮਾਏ ਸੋਮਵਾਰ ਕੇ ਦਿਨ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਨੰਦੇੜ੍ਹ ਵਿਚ ਗੋਦਾਵਰੀ ਤੀਰਥ ਬਾਣ* ਗੰਗਾ ਉਪਰ ਸੰਗ ਹੋਆ ਦਖਨ ਦੇਸ'।

'ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜ੍ਹਾਂ' ਨਾਮੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਸ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਪੁਰ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਦਿਤੀ ਸੀ:—

"ਏਸ ਵਿਚ ਥਿਤ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦੀ ਥਾਂ (ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਪੁਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ੧੭੬੬ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਦੀ ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫ ਨੂੰ ਵਾਰ, ਸੋਮਵਾਰ ਹੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹਿਸਾਬ ਮੁਤਾਬਕ ਮੰਗਲ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਅਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ। ਤੇ ਤੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀਂ ਜੇ ਠੀਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਏਸ ਹਿਸਾਬ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਸੀ॥"

ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਨ ੧੯੪੩ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੋਰ ਗਵਾਹੀ ਏਸ ਸਮਤ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਲਜਾਣ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਾਏ

ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੬, ਸੋਮਵਾਰ॥

Read Clear

---

* ਬਾਣਗੰਗਾ ਜਾਂ (Wenganga) ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨੰਦੇੜ੍ਹ ਦੇ ਕੋਲ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਾਲ ਆਕੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ॥

ਥਿਤਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ।

ਉਪਰ ਅਸੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਨਮ ਥਿਤ 'ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸਤਮੀ', ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਦੀ ਸਿਧ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ 'ਲਗਨ ਕੁੰਡਲੀ' ਤੇ 'ਨਵਾਂਸ਼' ਭੀ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਤ੍ਰਿਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਏ ਦੀ ਥਿਤ 'ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ਪੰਜਵੀ ਸਮਤ ੧੭੬੫' ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਅਸੀ ਲਗਨ ਕੁੰਡਲੀ ਵਾਲੀ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਕੱਢੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਥਿਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ, ਹਿਜਰੀ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖਾਂ ਅਤੇ ਵਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਏਹ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਦੀਵਾਨ ਬਹਾਦਰ ਐਲ. ਡੀ. ਸਵਾਮੀ ਕੰਨੂ ਪਿੱਲੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬ Indian Calender ਵਿਚ ਦਿਤੀਆਂ ਸਾਰਣੀਆਂ ਤੋਂ ਲਈ ਹੈ॥

I ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜਨਮ — ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩।

(੧) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ ਲਈ :-

ਪੋਹ ਦੀ ਮੱਸਿਆ	੧ ਐਤਵਾਰ	੧੬.੦੫	ਦਸੰਬਰ ਸਨ ੧੬੬੬
ਜੋੜੋ ੭ ਥਿਤਾਂ ਦੇ ਦਿਨ	੬.੯੪	੬.੯੪	
ਜੋੜ	੭	੨੨	

ਅਰਥਾਤ ਸਤਵਾਂ ਸ਼ਨਿਚਰ ਵਾਰ, ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸਨ ੧੬੬੬।

(੨) ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਤਾਰੀਖ ਲਈ :-

ਮਾਰਚ ਦੀ ੨੯ ਨੂੰ ਸੀ	੫ ਵਾਰ	੧ ਵਿਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩
ਦਸੰਬਰ ੨੨ ਤਕ ਦਿਨ ੨੬੮	੨੬੮	੨੬੮
ਜੋੜ	੨੭੩	੨੬੯

ਅਰਥਾਤ ਸਨਿਚਰ ਵਾਰ, ੨੩ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩

(੩) ਹਿਜਰੀ ਤਾਰੀਖ ਲਈ:—

ਜੂਨ ੨੩ ਨੂੰ ਸੀ   ੭ ਵਾਰ   ੧ ਮੁਹੱਰਮ ਸਨ ੧੦੭੭

ਦਸੰਬਰ ੨੨ ਤਕ ਦਿਨ ੧੮੨   ੧੮੨   ੧੮੨

ਜੋੜ   ੧੮੯   ੧੮੩

ਅਰਥਾਤ ਸਨੀਚਰ ਵਾਰ ੫ ਰਜਬ ਸਨ ੧੦੭੭ ਹਿਜਰੀ।

II ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ:- ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਠੀਕ ਮੰਨਕੇ।

(੧) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ ਲਈ:—

ਚੇਤ੍ਰ ਦੀ ਮਸਿਆ ਸੀ   ੪ ਵਾਰ   ੧੦ ਮਾਰਚ ਸਨ ੧੭੦੮

ਕਤਕ ਦੀ ਮਸਿਆ ਤਕ   ੨੦੬   ੨੦੬

ਕਤਕ ਦੀਆਂ ਥਿਤਾਂ   ੫   ੫

ਜੋੜ   ੨੧੫ ਵਾਰ   ੨੨੧ ਦਿਨ

ਅਰਥਾਤ ਵੀਰਵਾਰ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮।

(੨) ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਤਾਰੀਖ਼ ਲਈ:—

ਵਿਸਾਖ ਦੀ ਮਸਿਆ ਸੀ   ੧ ਵਾਰ   ੨੮ ਮਾਰਚ

ਕਾਰਤਕ ੫ ਸੁਦੀ ਤਕ   ੧੮੬   ੧੮੬   ੧੮੬

੧੮੭   ੨੧੪

ਅਰਥਾਤ ਵੀਰਵਾਰ ੪ ਕਾਰਤਿਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫।

(੩) ਹਿਜਰੀ ਤਾਰੀਖ ਲਈ:—

ਮਾਰਚ ੧੨ ਨੂੰ ਸੀ   ੬ ਵਾਰ   ੧ ਮੁਹੱਰਮ ਸਨ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ

ਅਕਤੂਬਰ ੭ ਤਕ ੨੦੬ | ੨੦੬   ੨੦੬

ਜੋੜ   ੨੧੫   ੨੧੦

ਅਰਥਾਤ ਵੀਰਵਾਰ ੩ ਸ਼ਾਬਾਨ ਸਨ ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ।

III. ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ - ਬਿ: ਸੰਮਤ ੧੭੬੬ ਕਾਰਤਿਕ ਸੁਦ ੫

(੧) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਾਰੀਖ ਲਈ:-

ਤੇਰ ~~ਕੱਤਕ~~ ਦੀ ਸਦੀਆਂ	੨ ਵਾਰ	ਫਰਵਰੀ ੨੮ ਸਨ ੧੭੦੮
ਕੱਤਕ ਦੀ ਸੁਦੀਆਂ ਤਕ	੨੦੬	੨੦੬
ਕਤਕ ਦੀਆਂ ਤਿਥਾਂ	੫	੫
ਜੋੜ	੨੧੧ ਵਾਰ	੨੧੧ ਦਿਨ

ਅਰਥਾਤ <u>ਮੰਗਲਵਾਰ ੨੭ ਸਤੰਬਰ ਸਨ ੧੭੦੮ ਈਸਵੀ</u>

(੨) ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ ਅਸੂਜ ਦੀ ੨੭, ਅਤੇ[3] ਹਿਜਰੀ ੨੨ ਰਜਬ ਸਨ ੧੧੨੦ ਹਿ.

IV. ਕੁੰਡਲੀ ਦੇ ਬਣਾਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਹਾਂ ਦੇ Geocentric Longitudes (ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਮੰਨ ਕੇ) ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ:-

ਸੂਰਜ ੨੬੧.੬੪ ਦਰਜੇ
ਚੰਦਰ ੩੩੫.੦੧ "
ਮੰਗਲ ੨੬੪.੫੩ "
ਬੁਧ ੨੬੨.੨੦ "
ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ ੩੩੨.੨੩ "
ਸ਼ੁਕਰ ੩੦੩.੪੦ "
ਸ਼ਨਿਚਰ ੨੭੦.੮੬ "
ਰਾਹੂ ੬੯.੧੭ "
ਕੇਤੂ ੨੪੯.੧੭ "
ਲਗਨ ੨੦੧.੬੪ "

ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਤੋਂ॥ ਦੀਵਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਕੰਨੂੰ ਪਿੱਲੇ ਦੇ ABC ਤਰੀਕੇ ਮੁਜਬ॥

ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਿਲ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਮੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਇਹ ਉਪਰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇਹਲੀ ਕਿਸੇ ਸਿਪਾਹੀਆਣ ਖਤਰੀ ਵਪਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਓਥੇਂ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਬਾਬਤ ਆਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਇਕ ਬਿਆਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਪੁਰ ਸ਼ਕ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਆਸ ਗਲਤ ਹੋਵੇ।

ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਤਿਆਗਣ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਦੌੜਨ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਵਫਾਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਮਹਿਲ ਜਦ ਉਸਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਦੇਖੇ, ਤਦ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਬਾਬਤ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰਜ਼ ਇਹ ਸ਼ਕਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਖਣ ਵਿਚ ਸਨ ਤਦ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਨਾਵਾਕਫ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਫ਼ਰ ਕਰਨਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਪੁਰ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਖਣ ਜਾਣ ਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਦਬੀਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਦਲੀਲ ਹਥ ਆਈ, ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਕੇ ਇਹ ਸ਼ਾਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਓਥੇ ਆਨੰਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਖਣ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲੇ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਲ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦਾ ਵ੍ਰਤ ਧਾਰ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਔਲਾਦ ਖਾਲਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹੋ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਖ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ

੪੦੮ ॥ [illegible]

[illegible]

ਇਹ ਹਦਾਇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਪਿਛਲੀ ਜਾਤ, ਕੁਲ, ਧਾਤ, ਪਿਤਾ ਸਭ ਦੂਰ ਗਏ ਅੱਜ ਤੂੰ ਸੋਢਬੰਸੀ ਹੋਇਆ ਪਿਤਾ ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਹੋਏ। ਹਰ ਹਾਲ ਅਸੀਂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ (ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ) ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਸਗੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਜੇ ਇਹ ਵਿਆਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਦ ਅਨੰਦਪੁਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਹ ਗਲ ਜਿਵੇਂ ਭੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ~~ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ~~ ਦੀਰਘ [illegible] ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ~~[illegible]~~ ਦਿੱਲੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸਮਾਏ। ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਉਥੇ ਹੀ ਹਨ॥ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਦਿਹੁਰਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਹੈ॥ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਤੇ ਪਾਸ ਜਿਥੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਉਪਜ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕਈ ਚਿੱਠੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭੀ ਭੇਟਾ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੰਥ ਦੇ ~~[illegible]~~ [illegible] ਸਾਹਿਬਾਂ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਾਂਭੇ ਰਖੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੮ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਧਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਤਾਰੀਖੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਠੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੮੭ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਹੈ॥ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਠੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਤਾਰੀਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਸੰਮਤ ੧੭੮੫ ਦੇ ਪੋਹ ਦੀ ਹੈ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿਬਰ (ਜੋ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ~~[illegible]~~ ਪੋਤਾ ਸੀ) ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ।

ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਢੰਗ ਕੀ ਸੀ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੭੯ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕ 'ਸਰਕਾਰ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਤਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੈ ਕਿ 'ਤਖ਼ਤ' ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਲੇਖਕ 'ਮੁਗ਼ਲੀਆ ਸਰਕਾਰ' ਤੋਂ ਮੁਤਅਸਬ ਹੈ, ਤਦ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲੀਆ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਲੀ ਭੀ ਕਾਇਮ ਸਨ

See on page 416.

[illegible]

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ. ਭਾਈ ਨੰਦ ਰੂਪ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਧਰਮੀ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬੀਰੂ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਆਲਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸੰਤਾਬ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬਰਨੀ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸੁਰਤ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਦੇਵੀ ਦਾਸ. ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਰਾਇ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ. ਕਾਸੀ ਪਟਨੇ ਕਾ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਣਾ 200) ਦੋ ਸੈ ਰੁਪਏ ਲੰਗਰ ਕੇ ਖਰਚ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸਾਂ ਉਪਰ ਫੁਰਮਾਇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦੇ ਸੀ ਹੁੰਡੀ ਕਰਾਇ ਭੇਜਣੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵਹੁਗੇ. ਤੁਸਾਡੀ ਖੱਟੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇਗਾ. ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਫਰਜ਼ੰਦ ਹੋ ਤੁਸਾਂ ਉਪਰ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸੀ ਹੈ. ਤੁਸਾਡੇ ਸਭੇ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰੂ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗਾ. ਸਿਖਾਂ ਪੁਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ. ਸੋਰ ਕੇ ਸੇਵ ਕਰੇਗੇ ਤੁਸਾਡੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਰਾਸ ਕਰੇਗਾ ਔਰ ਤੁਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦਰਗਹ ਥਾਇ ਪਵੇਗੀ

ਸੰਮਤ ੧੭[illegible] ਮਿਤੀ ਕਤੇਕ ੧੭ ਸਤਰ ੧੬

ਹੁਕਮ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ [illegible]
ਪਟਨੇ ਕਾਸੀ ਸਰਬਤ
ਸਿੰਘ [illegible] ॥੧॥

ਫ
ਇਹ ਤ
ਜਾਤ, ਕ
ਤੇਗ ਗੁ
ਸੋਢਾਪ
(ਜੋ ਨਾਮ
ਨਹੀਂ ਅ
ਦਾ ਅਹਿ
ਨਹੀਂ ਸ
ਇ
ਬਚੇ ਗੁ
ਦੇ ਦੋ ਨੂੰ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਸਨ ਅਤੇ
ਕੁਅੰਦਰ ਧਾਰਿਓ
ਦੋਨੋਂ ਨਹ,
ਅਤੇ ਕੁਨ
ਤੋਂ ਕੋਈ
ਧਅੰਤ
ਦੇਵੀ ਦੀ
ਮੂਰਤੀ
ਇਸ
ਕੀਤਾ ਸੀ,
ਦੀ ਮਿਠੀ
1⁄ 32
ਮਤਲਬ 1⁄

ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰੇ ਹੋਨਗੇ. ਅਰਦਾਸ ਹਜੀਰਤ ਪੁਰਖ ਜੀ ਪੈ ਦਰਪੈ
ਲਿਖਦੇ ਰਹਣਾ. ਤੁਸੀ ਮੇਰਾ ਘਰ ਹੈ. ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਸਭਨੀ ਜਨੀ
ਰਖਿਆ ਕਰੈ. ਸੁਖਾਲਿਆ ਰਖੈ. ਹੋਤਸਿਖ ਕਰੇ ਸੁ ਮਨਿਹਾ
ਦੇਵੈ ਜੀ ਰੁਪਈਆ ੨੦੦) ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਲੰਗਰ ਕੀ ਤੁਸਾ ਉਪਰ
ਲਿਖੀ ਹੈ ਸਿਤਾਬ ਕਾਰ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਕੀ ਦਨੀ ਕਰਕੇ ਹੁੰਡੀ
ਕਰਾਰ ਦੇ ਭੇਜਣੀ. ਜੋ ਸਿਖ ਸੋਫ ਦੇ ਕਾਰ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਕੀ
ਦੇਵੇਗਾ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ.

ਮਿਤੀ ਵੈਸਾਖ ੧ ਸੰਮਤ ੧੭੭੪ ਸਤਰ ੧੬

---

੨੦੦) ਦੇ ਜੀ ਰੁਪਏ ਕੀ ਰਸੀਦ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ
ਮਾਰਫਤ ਫੇਤ ਸਿਖ: ੨॥

پٹنہ کی سنگت [illegible] ۱۰ لعہ مبلغ ۲۰۰ دوصد روپیہ لنگر کے واسطے بھیجی ہے
عبارت کے عنوان سے معلوم ہوتا ہے - ماتا جی عمر [illegible] ۸۰ برس + اور سمت ۱۷۷۸
قریب دس برس کی عمر شادی ہوئی ہو تو اس وقت پچاس ایک برس کے ہونگے
ظاہر ہے کہ پٹنہ میں بھی ایک گرو تھا اور وہاں کی سنگت علیحدہ تھی

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਸਿਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਭਾਈ ਨੰਦ ਰੂਪ ਸਿੰਘ·
ਸਰਖਰਦਾਰ ਨੰਦ ਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ·
ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ
ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ· ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ
✓ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਦਾਸੀ ਪਟਣਾ ਦ ਗਰਾਬ ਗੰਜ ਕਾ
ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਣਾ ਭਾਈ ਕੇਤ
ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸੋਦਨੂ ਹਜੂਰ ਆਇ ਪਹੁੰਚਾ ਅਰਦਾਸ
ਤੁਸਾਡੀ ਮਨਜੂਰੀ ਸਭ ਹਕੀਕਤ ਮਲੂਮ ਹੋਈ· ਜਬਾਨੀ ਭੀ
ਸਭ ਹਕੀਕਤ ਭਾਈ ਕੇਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾਹਰ ਕੀਤੀ ਇਸ ਤੇ
ਪਿਛੋਂ ਕਾਰਭੇਟ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਨਮਿਤ ਕੀ ਰੌਕੜੀ ਦਮੜੀ
ਹਜੂਰ ਭੇਜੀ ਸੀ ਸੋ ਆਣਕ ਅਰਦਾਸਾ ਸਬ ਪੁਹੰਚਾ ਸਰਬਤ
ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸੀ ਹੋਈ ਅਗੇ ਭਾਈ ਕੇਤ ਸਿੰਘ ਤੁਸਾਂ
ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਨਮਿਤ
ਕਾਰਭੇਟ ਸੁਖਮਨਤ, ਗੋਲਕ ਦਸਵੰਧ ਕਿ ਭਜੀਆ ਜਿਸ ਸਿਖ
ਕੇ ਪਾਸ ਹੈ ਜੀਗਰ ਕੇ ਘਰ ਨੇ ਛਿਆਣੀ ਕੇ ਛਿਆਣੀ ਮਾਰਫਤ
ਕੇਤ ਸਿੰਘ ਕੀ ਹਜੂਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨਾ· ਸਭ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ
ਹੋਵਣਗੇ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਪਵੇਗੀ. ਸੁਖਾਲੇ ਰਹੋਗੇ. ਤੁਸੀ
✓ ਮੇਰੇ ਪੁਤਰ ਫਰਜੰਦ ਹੋ ਸੇਵਾ ਦੀ ਵੇਲਾ ਹੈ. ਸੇਵਾ ਨੇਤਕੇ ਕਰੋਗੇ
ਨਿਹਾਲ ਹੋਵਹੁਗੇ· ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ· ਸਭ

੧ੳ ਸਤਗੁਰ ਜੀ

ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ॥ ਭਾਈ ਨਰੂਪ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਆਨੰਦ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਮਾਨਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਫਤੇ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬਖਸ਼ੀ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਜੁਗਨ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਪ੍ਰਾਨ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਰੂਪ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਆਲੂ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ. ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਕਾ ਹਾਥੀ ਪਟਣੇ ਕਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਕਾ ਗੁਰੂ ਰਖੈਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ. ਜਨਮ ਸਵਾਰਣਾ. 200) ਦੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਲੰਗਰ ਦੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਤੁਸਾ ਉਪਰ ਫੁਰਮਾਇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ॥ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦੇ ਹੁੰਡੀ ਕਰਾਇਕੇ ਭੇਜਣੀ. ਨਿਹਾਲ ਹੋਵਹੁਗੇ. ਤੁਸਾਡੀ ਘਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇਗਾ॥ ਆਗੇ ਕਾਰਭੇਟ ਸਮਸਤ ਦਸਵੰਧ ਗਜੀਨਾ ਗੋਲਕ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਨਮਿਤ ਕੀ ਕੌਡੀ ਦਮੜੀ ਹੋਵੇ ਸੋ ਲੰਗਰ ਦੇ ਖਰਚ ਨੋ ਸਿਆਣੀ ਦੇ ਸਿਆਣੀ ਹਜੂਰ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨੀ. ਤੁਸਾਡਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀ ਮੇਰੇ ਪੁਤ੍ਰ ਫਰਜੰਦ ਹੋ ਤੁਸਾਂ ਉਪਰ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ॥ ਸਿਖਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਦੇਣਾ ਹੈ॥ ਜੋਰ ਕਰ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁਗੇ ਤੁਸਾਡੀ ਸੇਵ ਦਰਗਾਹ ਥਾਇ ਪਵੇਗੀ. ਤੁਸਾਡੇ ਸਭ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਰਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਆਗੇ ਭਾਈ

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸੇ ਕਾ ਸਿਖ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਆਇਆ ਹੈ ਸਿਖ

ਦਾ ਖਪਖਾਨਾ ਕਰਣਾ· ਸਰਕਾਰ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੈ ਕਰਨੂੰ ਭੇਜਣਾ

ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਇਤਬਾਰੀ ਸਿਖ ਹੱਥ ਭੇਜਣਾ· ਸਰਕਾਰ ਕਾ ਕੰਮ ਕਰ

ਆਵੇਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੈ.

ਸੰਮਤ ੧੭੭੬ ਮਿਤੀ ਮਾਘ ਦਿਨ-੧੬ ਪਹੁਤਾ [illegible]

ਸੈਦੇ ਕੋ ੨੦)

ਹੁਕਮ 200) ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਕਾ ॥੩॥

یہاں پر تاجی پٹنہ کی سنگت کو سنہ ۱۷۷۹ میں سرکار لکھائی ہیں

یا اگر سرکار سے مطلب مغلیہ سرکار ہے - تو ظاہر ہے کہ سرکار کی طرف

سے اب بھی مراسلہ جات آتے جاتے تھے + یا ٹیکس بھرا جاتا تھا + شاید

جزیہ ابھی لگا ہوا تھا ۱۷۲۲ء میں گو اورنگزیب کی بھی بند ہو چکی تھی

تھے اور محمد شاہ کا زمانہ تھا +

تاریخ ہمیں دی - شاید ۱۹ / اسوج پہلے ہو

ਹੁਕਮ

Remarks

نام تمام ہندوؤں کے ہیں۔ سنگھ ایک بھی نہیں

~~ایک~~ پانچ برس پہلے کے خط میں نام تمام سنگھ ہیں

حکم کے الفاظ بالکل وہی ہیں۔ جو پانچ برس پہلے کے خط میں تھے۔ [illegible]

ظاہر ہے کہ پٹنہ کی سنگت سے پانچ دو سو روپیہ چھ ماہ کا ~~[illegible]~~ ناناجی کو بھیج[illegible]

دشمیش کو فوت ہوئے تیرہ یا چودہ برس ہو گئے ہیں

[illegible]

164 [illegible]
Check [illegible]

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ

ਸਿਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਭਾਈ ਨੈਨਸੁਖ ਭਾਈ ਫਤੇਚੰਦ ਭਾਈ ਕਾਨ ਜੀ· ਭਾਈ ਗੁਲਸਿੰਘ· ਭਾਈ ਧੁਨੀ ਚੰਦ· ਭਾਈ ਬਖਸ਼ੀ ਮਲ· ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਾਇ· ਭਾਈ ਨੂਰ ਮਲ· ਜਗਤ ਰਾਇ· ਭਾਈ ਰੂਪਚੰਦ· ਭਾਈ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਦੇਊ ਮਲ· ਭਾਈ ਰਾਇ· ਭਾਈ ਰਤਨ ਭੁਨੇ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਦਾਸੀ ਪਟਣੇ ਕੀ· ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ· ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸੁਵਾਰਨਾ 200) ਦੋਇ ਸੈ ਰੁਪਯੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਖਰਚ ਨੋ ਤੁਸਾਂ ਉਪਰ ਫੁਰਮਾਇਸ ਹੋਈ ਹੈ ਹੁਕਮ ਦੇਖਦੇ ਹੁੰਡੀ ਕਰਾਇਕੇ ਭਾਈ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਮੇਹਰੂ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਰਫਤ ਹਜ਼ੂਰ ਭੇਜਣੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋਵਹੁਗੇ· ਆਗੇ ਕਾਰ ਭੇਟ ਸੁਖ ਮੰਨਤ ਦਸਵੰਧ ਦਲੀਤਾ ਗੋਲਕ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਮਿਤ ਕੀ ਹੋਵੀ ਦਸਣੀ ਹੋਵਹੁਗੀ· ਤੁਸੀ ਮੇਰੇ ਪੁਤਰ ਫਰਜੰਦ ਹੋ ਤੁਸਾਂ ਉਪਰ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸੀ ਹੈ· ਤਹਾਡੇ ਸਭ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰੂ ਪੂਰੇਗਾ· ਸਿਖਾਂ ਪੁਤਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ ਨੌਕਰ ਦੇ ਸੇਵਾ ਕਰਹੁਗੇ ਤਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦਰਗਾਹ ਥਾਇ ਪਵੇਗੀ· ਤੁਸਾਡੇ ਸਭੇ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਰਾਸ ਕਰੈਗਾ ਸੁਖਾਲੇ ਹੋਵੋਗੇ ਹਰ ਬਾਬ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੭੯ ਮਿਤੀ ਅਸੂ ੧੯ ਪਤਰੇ 22

ੴ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਭਾਈ ਨੈਣਸੁਖ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ.
ਭਾਈ ਗਜਨ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਮਨੂ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਮਾਨ
ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਪ੍ਰਾਣ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਹੀਰ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ
ਜੀਤਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਚਰਨ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸੁਖਦੀ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ
ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ.
ਭਾਈ ਗਅਨੀ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਜਗੂ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ
ਦਿਲਗੀਰ. ਭਾਈ ਜਟੂ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ
॥ ਤੁਸੀ ਪਰਦੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ
॥ ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਣਾ ਪਚੀਸ ਰੁਪਏ 25) ਘੋੜੇ ਜੁਪੀ ਨੂੰ
ਦੇਵਣੇ ਨਿਗਾਹ ਰੱਖਣਾ ਤੁਸਾਡੀ ਖਰੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ
ਬਰਕਤ ਪਾਵੇਗਾ॥ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪੁਤ੍ਰ ਫਰਜੰਦ ਹੋ. ਤੁਸਾਂ
ਉਪਰ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸੀ ਹੈ॥ ਤੁਸਾਡੇ ਸਭੈ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰੂ ਪੂਰੇ
ਕਰੈਗਾ• ਸਿਖਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ॥ ਜੋ ਕਰੇ ਸੇਵਾ
ਕਰੋਗੇ ਤੁਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦਰਗਾਹ ਥਾਇ ਪਵੇਗੀ.

ਸੰਮਤ ੧੭੮੭ ਮਿਤੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ੬ ਪਤ੍ਰ ੧੮

ਘੋੜੇ ਜੁਪੀ ਦੀ ਜਰਕੀ ਦਿਆਰ ਕੇ ਰੁਪਏ 25) ਰੁਪਏ ਦੀ
ਪਰਦੇ ਤੁਸੀ ਸਿਖਾਂ ਕੋ ਆਤ ਪੰਹੁਚੀ ਜੀ ਕਾ।੫॥

urgent

ਹੁਕਮ ਉਤਾਰਨਾ ਮਾਤਾ ਹਜੂਰ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸਰਬਤ ਆਲਮ

ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ

لکھنے کا ڈھنگ بدل گیا ہے - لکھنے والا اور بھی تھوڑا سا
زبان پر بھی بھاری ہو گئی ہے کیونکہ اب دیوی پور تھوڑا ان سے
اکال پیر کو جی کا خالصہ لکھا ہے

੧ਓ ਸਤਗੁਰੂ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਬ ਦੇਵੀ
ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਜਮਾਇਤ ਦਾ
ਸਰਬਤ ਜਮਾਇਤ ਕਬੀਲਾ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਰਖੈ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ
ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਣਾ ਸੇਵੀ ਵਰਤ ਖੁਸੀ ਨੂੰ। ਤੁਸੀ ਸੋਰੇ
ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਤੁਸਾਡੀ ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤੇ ਕਰੇ।
ਫੁਰਮਾਇਸ ਲਿਖੀ ਤੁਸਾਡੇ ਉਪਰਿ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖਦੇ
ਸਿੰਘ ਪਾਸੌਂ ਦਾਰ ਦਾਕੇ ਤੁਰਤੀ ਦਰਵਾਇ ਕਰ ਗਰਦਖਾਸ
ਸਿੰਘ ਭਾਤੇ ਸੋਦਨ੍ਹੇ ਦੇ ਗੁਹਨੇ ਕਰਣੀ ਜੋ ਸਿੰਘ ਲੰਗਰ
ਦੀ ਕਾਰ ਚੌਕਿ ਕਰੇਸੀ ਤਿਸਦੀ ਕਿਰਤ ਗੁਰਗਾਰ ਗੁਰੂ
ਪੂਰਾ ਬਰਕਤ ਕਰਸੀ ਸਭਨੀਂ ਗਲੀਂ ਖਸਮਾਨਾ ਹੋਸੀ

ਸਮਤ ੧੭੯੩ ਅਸੂ ਵਦੀ ੧੦

ਸਤਰ ੧੧

ਸਿਰਲੈ ਪਾਸੇ ਪਤਾ:

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ
ਜਮਾਇਤ ਕਬੀਲਾ ਗੁਰੂ ਰਖੈ

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਭਾਈ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਗਜਾ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਚੰਦ ਸਿੰਘ. ਭਾਈ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ. ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਕਾਬੀ ਪਰਵਾਰ ਗੁਰੂ ਰਖੇਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਨਾ. ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸੀ ਹੈ. ਤੁਸੀ ਮੇਰੇ ਪੁਤਰ ਫਰਜੰਦ ਹੋ ਗੁਰੂ ਪੁਰਾ ਤੁਸਾਡੀ ਹਰ ਥਾਂ ਰਖਿਆ ਕਰੇ ਰੁਪੈ ਤਿਹਤਰ ਤੇਰਾ ਆਨੇ ੭੩।।।=) ਅਖਰੀ ਤਿਹਤਰ ਤੇਰਾ ਆਨੇ ਮਾਰਫ਼ਤ ਸਿਧੂ ਸਿੰਘ ਹਜੂਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸਹਿਜਾਉ ਸੁਧਾ ਲੰਗਰ ਪਏ ਖੁਸੀ ਹੋਈ. ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨੀ ਥਾਇ ਪਈ ਜੋ ਸਿਖ ਲੰਗਰ ਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਕਰੇਸੀ ਤਿਸਦੀ ਕਿਰਤ ਰੁਜਗਾਰ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਬਰਕਤ ਕਰੇ

ਸੰਮਤ ੧੭੯੫ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੨ ਸਤਰ ੧੨

ਦਸਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਕਾ ਮਾਰਫ਼ਤ ਸਿਧੂ ਸਿੰਘ

॥·੧॥੪॥

/ ਭਾਵੇਂ ਅਣੈਂਗਲੇਬ ਮਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ੧੫ ਬਰਸ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਸੰਨ ੧੭੭੬ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਵਾਲੇ ਸਨ, 'ਸਿੰਘ' ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਰੀਤੀ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ੨੧ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ॥

ਸ੍ਰ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ~~ਬਹਾਦਰ~~ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਜਥਾ ਦਾ ਲੋਦਰ, ਜੋਗੇ ਵਾਂਦੀ ਦੇ ਚਰਨ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦੇ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਸੀ ਕਿਰਪਾ ਕਿਤੇ। ਲੋਕਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਬੁਲਾਰ

1 ਭਾਵੇਂ ਅਣੈਮਾਨੇਕ ਸਰੋ ਨੂੰ ਵੀ ੧੫ ਸ਼ਬਦ ਹੋਣੇ ਦੇ ਸਨ।

ਸੰਮਤ ੧੭੭੯ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾਸੇ ਹਨ, 'ਸਿੰਘ' ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਰੀਤੀ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ੨੧ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ॥

ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ~~ਬੰਦਾਵਰ~~ ਖ੍ਰਾਣ ਨੇ ਇਕ ਜਥਾ ਦਾ ਜ਼ੋਰ, ਜੋਰੋ ਜ਼ੋਰੀ ਦੇ ਧਰਤਨ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਪਰਤੀਤੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹਦੀਆਂ ਭਿਜਵਾ ਦਿਤੇ। ਜੋਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸ ਇਹ ਦਰਖਾਸਤ ਕਰ ਭੇਜੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਕਿ ਫ਼ਸਾਦ ਬੰਦ ਕਰੇ, ਹਸਬ ਦਸਤੂਰ ਸਾਈਆਂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਮੁਤਾਬਕ ਦਰਬ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਭੇਜੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਭੀ, ਜਿਸਦਾ ਜਵਾਬ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਨੇ ਬੜਾ ਸਖਤ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਮੁਆਮਲਾ ਪੰਜ ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰੁਖਸੀਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਕਤ ਦਾ ਹੈ॥

ਾ ਪੁਤ੍ਰ,
ਸਾਹਿਬ
ਤੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ
, ਅਤੇ ਛੋਰ
ੀ ਗਇਆ॥
ਾਟ ਕੀਤਾ

ਸਦਾ ਜਿਕਰ

।

।

॥ [ਝਾਗ
ਾਂ ਛੋਰਕਿ
ੇਰ ਦੀ
ਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ
ਸਬਬ ਇਹ
ਤਪਾਰੀ
ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ
ਕਰਕੇ
ਨੇ ਅਜੀਤ
ਪ੍ਰੀਆਤ
ਨੀਂ ਸੀ।

ਆਂ
ਉਪਰ

੧ੳ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਲਿਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਖਸੀ ਦਾਰਹੀ
ਨਾਇਕ ਹਰਿਦਾਸ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਪੀਰ ਬਧੀਆ ਕੀ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸਾਡੀ ਰਖੇਗਾ ਦੇਵੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੈ
ਦਰ ਸਰਬ ਸੁਖ ਹੈ॥ ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਬ ਸੰਗਤ
ਨੋ ਸਹਾਇ ਹੋਆ ਰਖੈ ਨਾਇਕ ਜੀ ਤੁਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ
ਮਨਹਿ ਕਿਰ ਹੋਆ ਹੈ॥ ਹੁਣ ਸੇਵਕੁ ਤੇਜੇ ਹਥਿ ਕਾਰਭੇਟ
ਸੁਖਮੰਨਤ ਬੋਲਿਆਂ ਦਸਿਆ ਸਭਤ, ਜੀਆ ਦਾ ਦੇਣਾ
ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਕੋਲ ਦੇ ਦੇਣੈ ਸੋ ਹਜੂਰ ਆਇ ਪਹੁੰਚਣ
ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਕਾ ਕਾਰਜ ਹੋਵੈਗਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਬਤ
ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਕਰੈਗਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ
ਕੀ ਰਖੈ ਨਾਇਕ ਹਰਿਦਾਸ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ
ਤੁਸਾਡੀ ਰਖੇਗਾ ਸੇਵਕੁ ਤੇਜੇ ਹਥਿ ਕਾਰਭੇਟ ਸੁਖਮੰਨਤ
ਬੋਲਿਆ ਦਸਿਆ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਦੇਣਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਕਰੇਗਾ॥

ਗੁਰੂ ਗਦੀ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ।

ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਸੋਹੀ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਖਤ੍ਰੀ ਮੁੰਡਾ ਅਜੀਤਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਇਹੋ ਅਜੀਤਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਉ ਇਤਬਾਰਪੁਰ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਤਕ ਗਿਆ ਔਰ ਫੇਰ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪਿਆ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਔਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਪਣੀ ਗਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ।

ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਵਡੀ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਸੋਹਣ ਵਡਾ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਸਨਮੁਖ ਸਿਖ, ਸਹਜ ਪ੍ਰਗਾਸ।
ਭਗਤ ਭਈਆ ਭਗਵਾਨਦਾਸ, ਨਾਲ ਬੋਦਲਾ ਧਾਰੇ ਉਦਾਸ।
ਸਬਰ ਕਦਾਹੂ ਜਾਣੀਐਂ, ਸਿਰ ਚੀਮਨ ਜਰਾਸੀ ਖਾਸ॥ [ਵਾਰਾਂ

‘ਸੋਹਣ ਵਡ੍ਹਾ’ ਬਚਨ ਲਈ ਪ੍ਰਤਖ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੋਲੋਂ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਅਪੜੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਭਾਵੇਂ ਦੇਖਣ ਦੇ ਹੋਰ ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਸਿਖਸੰਗਤਾਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਗਵਾਲੀਆਰ, ਗਵਾਲੀਆਰ ਲਸ਼ਕਰ, ਇੰਦੌਰ, ਉਜੈਨ ਆਦਿਕ ਵਿਚ। ਪਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੇ ਵਡੇ ਸਿਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸਬਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦਖਨ ਦਾ ਦਾਰੁਲਖਿਲਾਫਾ ਸੀ। ਇਸਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਪਾਰੀ ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਓਥੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਭੀ ਸਨ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਜਾਂ ਤਿਜਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ॥ ਪਰ ਦੇਸੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਕਸਰ ਗਿਆਨ ਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਤੰਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਸੋ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ, ਚੰਗੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ, ਅਜਿਹੇ ‘ਕੋਲ ਰਹਨਵਾਲੀਆ ਦਰ’ ਦੀ ਕਿਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਗੇ ਨਾਂਦੇ ਨੂੰ ਦਾ ਕੂਚ ਕੀਤਾ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਰਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਗਦੀ ਨੂੰ ਖੂਬ ਰੌਣਕ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦਖਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਹ ਗਦੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਗਈ। ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ, ਸੁਥਰਿਆਂ ਦਲੈਂਗਾਂ ਨੇ ਭੀ ਇਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਸੱਤ ਸਿਖ ਸਥਾਨ ਏਥੇ ਬੜੀ ਰੌਣਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ੧੪ ਵਰੇ ਗਦੀ ਪੁਰ ਰਹਿ

'ਸੰਮਤ ੧੭੮੦ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੫ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਮਾਏ ਦਿਤੀ ਵਿਚ ਸਕਰਵਾਰ ਛੇ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਰਹੇ। ਆਗੈ
ਗੁਰੂ ਭਾਵੈ ਕਾ ਖਾਵੰਦ ਹੈ।' lead X here

ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਪੰਜ ਵਰੇ ਗੁਰੂ ਰਹੇ ਅਤੇ

"ਸੰਮਤ ੧੭੮੬ ਫਗਣ ਸੁਦੀ ੧੦ ਬੁਧਵਾਰ ਦੇ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਚੜੇ
ਸੋਮਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਹਠੀ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮਾਏ। ਵੀਰਵਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਅੰਗੀਠਾ
ਫੇਰ ਸਬਬ ਸੰਗਤ ਇਕਤਰ ਕੀਆ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਸ਼ਹਰ ਮਧੇ॥"

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਏ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੁਦੱਤ ਅੰਦਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਰੌਣਕ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜੋ ਹਥ ਪੋਥੀਆ ਇਸ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਸਨ ੧੯੨੪ ਵਿਚ ਮਿਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ॥

ਗੁਰੂ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਗਦੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਹਨਾਂ ਪੁਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ॥

Ended here on 26/1/49 BM

1996
08
1952

ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ

ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਖਾੜਾ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ, ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ 'ਇਤਿਹਾਸ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ'* ਨਾਮ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਦਾ ਮੁਢ ਸੰਮਤ ੧੫੫੨ ਵਿਚ ਬੱਧਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸਾਲ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਤਿਆਗ ਜਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ (ਪਉੜੀ ਵਰ ਵਾਰ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਭੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:-

'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਚਲਾਇਓ, ਏਕ ਵਿਵੇਕ ਭਗਤ ਦ੍ਰਿੜਾਈ।

ਟੋਪੀ, ਚੋਲਾ, ਖੜਾਵੈਂ, ਭੇਟਾ ਦੇ ਗਲ ਸੇਲ੍ਹੀ ਪਾਈ॥

ਅਗੇ ਇਹ ਬਾਣਾ ਛੋਡੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਾਰਕੇ ਦਸਤਾਰ ਬਨਾਈ, ਸੋਈ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਵੇਈਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਪੁਰ ਭਗਵੇ ਬਸਤਰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਤ ਭੇਖ ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਚਿਨ੍ਹ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਥਾਨ ਪਰ

---

* Printed at the "Punjab Literary Press," Katra Sher Singh, Amritsar in S. 1994, by M. Shamsuddin and published by Mahant Harisingh Vaidyaraj, gali Baghwali.

ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਗੇ ਨਾਂਦੇੜ ਨੂੰ ਦਾ ਕੂਚ ਕੀਤਾ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਦੇਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਰਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਗਦੀ ਨੂੰ ਖੂਬ ਰੌਨਕ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦਖਣ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਹ ਗਦੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਈ। ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ, ਸੁਥਰਿਆਂ ਦਰੌਸ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਸਾਈਆਂ, ਸੱਤ ਸਿਖ ਸੌਦਾਗਰ ਏਥੇ ਰੋਜ਼ੀ ਰੌਣਕ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ੧੪ ਵਰ੍ਹੇ ਗਦੀ ਪੁਰ ਰਹਿਕੇ

"ਸੰਮਤ ੧੭੮੦ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੫ ਸ੍ਰੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਮਾਏ ਦਿਨੀ ਵਿਚ ਪਹਰ ਦਾਰ ਛੇ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ। ਆਗੈ

X-
ਸਮਾਏ ਤੋਂ ਕਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਬਾਓ ਹੇਠਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਖਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਗਏ, ਅਤੇ ਕੂਚਾ ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਠਕੇ ਉਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਹਵੇਲੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਸਦਦੇ ਸਨ॥

ਫੇਰ ਸਾਬਤ ਸੰਗਤ ਸਿਜਦਾ ਕੀਆ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਹਾਜਰਪੁਰੇ॥"

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਏ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਸਭੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਅੰਦਰ ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਰੌਣਕ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥ ਪੋਥੀਆਂ ਇਸ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਸਨ ੧੯੨੯ ਵਿਚ ਮਿਲੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੀੜਾਂ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ॥

ਗੁਰੂ ਹਠੀਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਗਦੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਹਨਾਂ ਪੁਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਗਿਆ॥

Ended here on 26/4/9 BM

ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ

ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਖਾੜਾ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ, ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ 'ਇਤਿਹਾਸ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ'* ਨਾਮ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸੰਮਤ ੧੫੫੨ ਵਿਚ ਰਖਿਆ, ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸਾਲ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਤਿਆਗ ਜਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ (ਪੌੜੀ ੨੭ ਵਾਰ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਭੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:-

'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਚਲਾਇਓ, ਏਕ ਵਿਵੇਕ ਭਗਤ ਦ੍ਰਿੜਾਈ।
ਸਾਧਨ ਕਠਿਨ ਛੁਡਾਇਕੇ, ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ॥
ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ ਕਲਾ ਦਿਖਾਈ॥

ਓਹ ਭੇਖ ਇਸ ਰੀਤ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਸੀ:-

ਬਾਬਾ ਬੇਈਂ ਨ੍ਹਾਇਕੇ, ਸਚਖੰਡ ਮੈ ਪਹੁਤਾ ਜਾਈ।
ਬਿਸ਼ਨਦੇਵ, ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਕੈ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੈ ਕਲਾ ਦਿਵਾਈ।
ਹਥ ਕਮੰਡਲ, ਮਾਲ ਗਲ, ਆਸਣ, ਆਸਾ, ਪਊੜੇ ਦਾਈ (ਦਿਤੇ)
ਟੋਪੀ, ਚੋਲਾ, ਬਗਣੈ, ਭੇਟਾ ਦੈ ਗਲ ਸੇਲੀ ਪਾਈ॥

ਅਖੇ ਇਹ ਬਾਣਾ ਛੇਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਾਰਕੇ ਦਸਤਾਰ ਚਲਾਈ, ਸੋਈ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਵੇਈਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਪੁਰ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤਰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਤ ਭੇਖ ਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਚਿਨ੍ਹ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਿਜਸਥਾਨ ਪਰ

---

* Printed at the Punjab Literary Press, Katra Sher Singh, Amritsar in S. 1994, by M. Shamsuddin and published by Mahant Harisingh Vaidyaraj, gali Baghwali.

ਨਹੀਂ ਗਏ, ਕਿੰਤੂ ਇਕ ਇਕਾਂਤ ਸਥਾਨ ਪਰ ਜਾਇ ਕਰਕੇ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ, ਅਰ ਨਿਜ ਆਨੰਦ ਵਿਖੇ ਮਗਨ ਹੋ ਗਏ॥

ਫੇਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:- ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਡੇਰੇ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਰੀਤੀ, ਰਸਮ, ਰਿਵਾਜ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜ ਤਕ ਓਹੋ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਮੁਢ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ 'ਸੰਤ ਭੇਖ' ਨਿਰਮਲਾ ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਨਾਨਕ ਤਪਾ', 'ਨਾਨਕ ਦਰਵੇਸ਼', 'ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ' ਆਦਿ ਸੰਬੋਧਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤ ਭੇਖ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਰਿਆ।

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ 'ਨਿਰਮਲਾ', ਪੰਥ ਚਲਾਇਓ ਆਇ।
ਵੇਦ ਕਤੇਬੋਂ ਬਾਹਰਾ, ਜਪਦੇ ਏਕ ਖੁਦਾਇ॥ [ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਵਿਚੋਂ

ਫੇਰ: ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ 'ਨਿਰਮਲਾ', ਗੁਰ ਡੇਰਾ ਪਰਧਾਨ।
ਪਾਰ ਉਤਾਰੇ ਸਭਨਾ, ਸਤਿਨਾਮ ਦੇ ਦਾਨ॥ [ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ

'ਗੁਰੂ ਡੇਰੇ' ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ:- ਗੁਰ ਡੇਰੇ ਹਰਿ ਰਸ ਕੀ ਨਾਨਕ ਸਗਅਤ ਥੀਵਦੇ॥ [ਵਾਰ ਸਤੇ

ਕਲ ਮੈ ਮੁਕਤਿ ਨਾਮੁ ਤੇ ਪਾਵਤ, 'ਗੁਰੁ' ਯਹ ਭੇਦੁ ਬਤਾਵੈ॥ [ਮ: ੯
'ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਭੇਟੇ', ਨਾਮ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ॥ [ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟ ਮ: ੧
ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਨਾਮ ਨ ਪਾਏ, ਪ੍ਰਭੁ ਐਸੀ ਬਣਤ ਬਣਾਈ ਹੇ॥ [ਮ: ੧

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਰੇ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਬਾਬਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ:-

ਸਿਰ ਪਰ ਨੁਕਤਾ ਭਗਤ ਗਜ, ਗਲ ਖਫਨੀ ਦਰਵੀਰ।
ਸੰਬਜਾਨਾ ਭਗਵੇਂ ਸਜੇ, ਧਾਰਿਓ ਭੇਖ ਸਰੀਰ॥
ਚਾਰਿ ਪਟੰਬਰ, ਪੁਨ ਪਸ਼ਮੰਬਰ, ਧਾਰੇ ਸੁਭਿਤ ਦਿਸਾਵਹਿ ਸੁੰਦਰ।
ਸੋ ਭਗਵੇਂ ਪਰ ਚੀਰ ਸਰੀਰਾ, ਬੰਧੇ ਇਸ ਸਜ ਭੇਖ ~~ਫਕੀਰਾ~~ ਫਕੀਰਾ॥

ਕਰਿ× ਕੁਪੀਨ ਇਕ ਨੁਕਤ ਕਰ, ਦੇ ਭਗਵੇ ਸੰਬਜਾਨ॥
ਭਗਵੇਂ ਚੀਰ ਸਰੀਰ ਛਾਵੇ। ਸੁਭਗ ਸਿਤਾਸਿਤ* ਸੁਅਸ ਦਿਖਾਵੇ।
ਤੀਰ ਹੋਰ ਕੇ ਕਰਤਾ ਜੋਊ। ਭੇਖ ਫਕੀਰੀ ਵਿਚਰਤ ਸੋਊ॥

ਗਲ ਕੀ, ਇਹ 'ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ' ਅਤੇ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:-

ਥਾਪਿਓ ਲਹਿਣਾ ਜੀਂਵਦੇ, ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ।
ਮਾਰਿਆ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿਚ, ਨਾਨਕ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਚਲਾਇਆ। [ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ

ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਆਖਦੇ ਹਨ:-

ਇਹ ਪੱਧਤਿ ਤੇ ਮਤ ਚੂਕਹਿ ਰੇ ਮਨ,
ਭੇਦ ਬਿਭੇਦ ਨਾ ਜਾਨ ਬੀਓ॥ [ਸਵਯੇ ਮ: ੫

ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਾਂ 'ਨਿਰਮਲ' ਅਤੇ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਖਿਚਤਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਮਲੇ ਪੰਥਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੇਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ। ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਗਿਰਾਉ ਸਮੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਭਿਖੂ ਜੋਗੀ ਬਨਗਏ ਸਨ, ਇਹ ਭਿਖੂ ਓਹ ਸਨ ਜੋ ਮਹਾਯਾਨ ਮਾਰਗ ਪਰ ਤੁਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਵਿਚ ਵਿਚ ਹੀਨਯਾਨ ਪਰ ਚਲਣਵਾਲੇ ਭਿਖੂ ਸਨ, ਓਹ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਬਨੇ, ਓਹ ਖੂੰਜੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਬਨਗਏ, ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਗਰਕ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਰਾਜ ਹੋਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇ ਤਕ ਇਹ ਖੂੰਜੇ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ਬਹੁਤੇ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਰਲਗਏ, ਅਤੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਤ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ, ਤਦ ਰਹਿੰਦੇ ਖੂੰਹਦੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹੋਗਏ; ਪਰ ਵਿਰਕਤ ਹੀ। ਉਦਾਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ,

---

* ਕਰੜਬਰੜਾ ਸੁੰਦਰ ਦਾਹੜਾ।
× ਲਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਨੇ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ।

ਆਈ ਉਪਰ ਕਹ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਜੋਗ ਮਾਰਗ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੋਗ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਜੋਗਮਤ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਜਿਗਆਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਵਿਚ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਜਿਆਦਾ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਏਸ ਪੂਰਬ ਮਤ ਦੇ ਸਨ। ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਅਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੁਲ ਜਾਣਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਦਲ ਵਿਚ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜਾਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਣੀ ਉਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਰਚੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਚੀ ਹੈ। ਥੋੜੀਆਂ ਹੀ ਸਾਖੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕੀ ਸਿਖਾਂ, ਖਾਸ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ॥

ਸਾਧੂ ਬਾਣਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਸਾਧਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਜਦ ਇਹ ਬਾਣਾ ਤਿਆਗਕੇ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਪਹਨੇ ਤਦ ਵੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਚਾਦਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤੇੜ ਚਾਦਰ, ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਲੰਗੋਟੀ ਇਹ ਆਮ ਦੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਸੀ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੋਸ਼ਾਕ, ਦੋ ਚਾਦਰਾਂ ਤੇ ਤਿਨ ਪਹਨੇ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਦੋ ਜੋੜੇ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਸਾਧਾਰਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਕਾ ਸਿਖ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕਤਦਾ ਕੇ, ਉਨਾ ਕੇ ਭੇਟਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਤੀਂ ਦਿਨੀਂ ਧੋਕੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ॥ ਜੋ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਉਹੋ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਧੂ ਬਾਣਾ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ* ਦੇ ਟੋਪੀ ਛਡਕੇ ਪਗ ਬਨ੍ਹਣ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ

* ਦੇਖੋ ਦਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਿਬ

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ॥ ਇਹ ਰਵਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਚਲਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਆ, ਜਦ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਭੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਕੇ ਨਾਮ ਵਿਚ 'ਸਿੰਘ' ਪਦ ਵਧਾ ਲਿਆ; ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਗੜੀ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ॥ ~~ਤੇ~~ ਕਪੜੇ ਭਗਵੇ ਹੀ ਰਖੇ, ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਰਕਤ ਹੀ ਨਿਭਾਇਆ। ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਭੀ ਕੁਝ ਘਾਟ ਵਰਤ ਗਈ, ਅਰਥਾਤ ਕੜਾ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਅਤੇ ਕਛਹਿਰੇ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਾਧੂ ਸਨ॥

ਸੰਤ੍ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਕ ਸੰਪਰਦਾਯ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਉਂ ਹੈ:—

ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਵਿਚ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਂਉਟੇ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਰਘੁਨਾਥ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਯੋਗ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਆਗਿਆ ਮੰਨਕੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, [illegible] ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਓ! ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਕੀਹ ਕੀਹ ਹੈ? ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜਾਤਿ 'ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ' ਅਜਾਤ ਕੁਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੁੜ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਮੇਰਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਰੂਪ ਕੀਹ ਕੀਹ ਹੈ? ਤੁਸੀ ਕਿਸ ਕਿਸ ਜਾਤਿ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹੋ? ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਖਿਆ ਭਰੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜੱਟ, ਤ੍ਰਖਾਣ, ਛੀਂਬੇ, ਕਿਸੇ ਖਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਦਸ ਸੁਣਾਈ। ਤਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਪੰਡਿਤ ਰੂਪ ਰੂਪਾਤਾ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਅਰ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਜਾਤਿ ਕੁਜਾਤਿ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸ਼ੂਦਰ ਹਨ, ਵੇਦ ਬਾਣੀ ਦੇ

ਅਧਿਕਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਸ਼ੂਦਰ ਨੂੰ ਵੇਦ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਉਂ ਵਿਚਾਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਾਤ ਪੰਡਿਤ ਕੇਦਰਭਾਨ, ਪੰਡਿਤ ਬਾਲਭਦਰ, ਪੰਡਿਤ ਦੁਰਗਾਦਤ, ਅਰ ਪੰਡਿਤ ਮਹੇਸ਼ਦੱਤ ਆਦਿ* ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਅਜੋਗ ਸਮਝਕਰ ਕੇ ਹੋਰ ਮਨ ਖੱਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਪੰਡਿਤ ਰਘੁਨਾਥ ਨੇ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਦਾਸ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਇਹ ਸਭ ਸ਼ੂਦਰ ਹਨ, ਜੋ ਵੇਦ ਬਾਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਜੁਗਤੀਆਂ ਉਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ:— ਦੋਹਰਾ ਛੰਦ।

ਸਮ ਗੋਬਿੰਦ ਦਰ! ਜਾ ਗੁਨ ਅਨਿਗਨ, ਦੋਸ਼ ਨ ਹੋਈ।
ਸਸ ਗਰ ਤੂੰ ਦ੍ਵਿਜ ਪਠਨ ਪਠਨ ਕਰ, ਜਿਨ ਮੁਖ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋਈ॥
[ਸਰਬ ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਕਿ ਹੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੂਦਰ ਆਖਦੇ, ਇਹੋ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸੰਤ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰੋਮਣੀ, ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਸਭਨਾਂ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਿ ਵੇਦ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਨਗੇ॥

ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਾਸ਼ੀ ਪੁਰੀ ਜਾਕੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਤੇਰਾਂ ਆਦਮੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਚੁਣੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਬਾਣਾ ਓੜ੍ਹਾਇਆ, ਅਰਥਾਤ ਗੇਰੂ ਰੰਗੇ ਬਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਦੜੀਆਂ ਪਹਿਨਾਕੇ,

---

* ਇਤਨੇ ਪੰਡਿਤ ਪਾਂਧੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਹੋਣੇ ਕਵੀ ਐਸੀ ਲਿਖੀ ਗਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਅਜਾਂ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਾਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਰਪਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਸ਼ੀ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਿੱਛੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦੇ ਹੋਰ ਦਸਤੇ ਭੇਜੇ। ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੇ ਥਾਂ ਜਤਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਵਣ (ਬੇਗਨ) ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠਾਂ ਘਾਸ ਫੂਸ ਦੀਆਂ ਕੁਟੀਆਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਜਤੱਨ ਵਣ ਪ੍ਰਸਿਧ 'ਚੇਤਨ ਮਠ' ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ੍ਰੋਤ ਰੋਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਗਾ ਅਖਾੜਾ ਹੈ॥ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਸਦਾ ਨੰਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਜਿੱਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਗਿਆ। ਉਦਰ ਪੂਰਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਭਿਖਿਆ ਦੁਆਰੇ ਨਿਰਜਤਨ ਹੀ ਜਿਹਾ ਕਿਹਾ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਹੋਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਸਮਾਂ ਕਾਸ਼ੀਪੁਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਛੇਤ੍ਰ ਜਾਂ ਸਦਾਬ੍ਰਤ ਤਥਾ ਸੰਗਤ ਧਰਮਸਾਲ ਆਦਿ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਥੇ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਜ਼ਰ ਸਕਦੇ। ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਨੀਯਤ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਕੁਲ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਫੇਰ ਭੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਅਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਅਥਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸਤੇ ਸ਼ੀਘਰ ਵਯਾਕਰਣ, ਨਿਆਇ, ਸਾਂਖਯ, ਉੱਤਰ ਮੈਂਨੀ ਦੇ ਕਈ ਪੰਡਿਤ ਹੋ ਨਿਕਲੇ। ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਚਾਹ, ਪੰਥ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਉਮੰਗ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ* ਆਦਿ ਕਈ ਜੋਗ ਪੰਡਿਤ ਹੋਗਏ, ਅਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਹਾਭਾਰਤ, ਸ਼ੁਕਰ ਨੀਤੀ ਤਥਾ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਥਾ ਭੀ ਸੁਣਾਂਦੇ ਰਹੇ॥

ਪਾਠ ਉੱਤੇ ਚਲਦਾ ॥

* ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸੰਤ ਜੋ ਕਾਸ਼ੀ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਓ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੈਣਾ ਸਿੰਘ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਜਾਂ ੧੭੫੮ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ ਹਨ; ਕਾਸ਼ੀ ਜਾਣ ਵੇਲੇ

ਹੋਰ ਭਵਿਸ਼੍ਯਪੁਰਾਣ, ਮਾਰਕੰਡੇਯਪੁਰਾਣ, ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ, ਸ਼ੁਕ੍ਰਨੀਤੀ, ਚਾਣਕ੍ਯ, ਔਰ ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਉਲਥਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਗਟਾਏ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਭਾਰਤ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਅਤੇ ਚਾਣਕੇ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ ਹੁਣ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡਣੇ ਸਮੇਂ ਜੋ ਵਹੀਰ ਨੇ ਸਤ ਪੰਡ ਪੁਸਤਕ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਸਾਹਿਬ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਸੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਭੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਨ ੧੮੯੫ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਸਲੀ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਇਨਸੀਨ (ਮੁਲਕ ਬਰਮਾ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾ ਨਰੀਸ ਸਾਧੂ ਪਜਾਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਪਰਬ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਸੀ।

ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੁਣ ਤਕ ਬਰਾਬਰ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਪੰਡਿਤ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕ ਰਚੇ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੂਬ ਕੀਤਾ॥ ਕੁਝ ਕੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੇਠਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ॥

(੧) ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪਲਟਾਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਜਾਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਪੁਸਤਕ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ,

---

← ਨਾਮ ਕਦ ਹੋਰ ਹੋਣਗੇ 'ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰਖੇ ਗਏ॥ 'ਭੰਗਾਣੀ' ਦੇ ਜੁਧ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਾਖੋਵਾਲ ਮੁੜ ਆਏ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਪਰ ਉਠਾ ਕਰਕੇ 'ਅਨੰਦਪੁਰ' ਵਸਾਇਆ, ਕਿਲ੍ਹਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਣੀ ਪੰਜ ਸੰਤ ਦੇਕੇ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਭੇਜੇ ਹੋਣਗੇ॥

ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ

(੧) 'ਕਰਮ ਵਿਪਾਕ', ਭਾਖਾ ਸੰਮਤ ੧੮੧੦ ਵਿਚ ਰਚਿਆ (A.D. 1753)
(੨) 'ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰੋਦਯ' ਨਾਟਕ " ੧੮੧੭ ਵਿਚ "
(੩) 'ਭਾਵ ਰਸਾਮ੍ਰਿਤ' " ੧੮੩੪ ਵਿਚ "
(੪) 'ਮੋਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', " ੧੮੩੫ ਵਿਚ "
(੫) 'ਅਧਿਆਤਮ ਰਾਮਾਇਣ' " ੧੮੩੬ ਵਿਚ "
(੬) ਸਪਨਾ ਪਜਾਏ ?

(ਅ) ਪੰਡਿਤ ਖੇਤ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਦੇ ਚੇਲੇ ਪੰਡਿਤ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਕਾਸ਼ੀ ਜਤਨ ਦੇ ਆਸਰ ਨੇ 'ਸੁਗਮ ਸਾਰ ਰੰਜਿਕਾ' ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕਾ ਸੰਮਤ ੧੮੨੪ ਵਿਚ ਰਚੀ।

(ੲ) ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੫੨ ਵਿਚ 'ਜਪੁਜੀ' ਸਾਹਿਬ ਪੁਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਟੀਕਾ ਰਚੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਪੁਰ ਇਹ ਟੀਕਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪੁਸਤਕ ਪੰਡਿਤਾਈ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ॥

(ਸ) ਪੰਡਿਤ ਦੇਵ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਗੁਰ ਕੌਮੁਦੀ' ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਰਚਿਆ।

(ਹ) ਏਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਪਾਰਿਜਾਤ' ਪੰਡਿਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਗੁਰਮਤ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ।

(ਕ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਵ ਜਾਣਨ ਲਈ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਨੇ 'ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਸਾਗਰ', 'ਗੁਰੂ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਟੀਕਾ); 'ਗੁਰੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚੇ।

To rearrange all this matter

(ਖ) 'ਜਾਪ ਜੀ' ਪਰ ਟੀਕਾ 'ਕਲਪਤਰ ਤਾਰੂ ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ' ਨਾਮ ਦੀ, ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, 'ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਸਾਹਿਤ ਸਿੰਘੀ ਕ੍ਰਿਤ' ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਅਤੇ 'ਜਪੁ ਜੀ' ਪਰ ਟੀਕਾ ਪਹਿਲੇ ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਕ ਹੋਰ ਟੀਕਾ ਸੰਤ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕਤ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ।

(ਗ) ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਗੈਰਾ ਲਿਖੇ

(ਘ) 'ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਗੈਂਡਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਸ਼ੀ ਨਿਵਾਸੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ॥

(ਙ) ਵੈਸੇ ਤਾਂ
(੧) 'ਸਾਰਤ ਤ੍ਰਿਤਯਨੀ', ਪੰਡਿਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ;
(੨) 'ਪਿੰਗਲ ~~[illegible]~~ ਪ੍ਰਸਤਾਰ', ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ;
(੩) 'ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਪ੍ਰਭਾਕਰ', ਸੰਤ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ.
ਜੋਤਿਸ਼ ਅਤੇ ਕਾਵ੍ਯ ਸੰਬੰਧੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ।

(ਚ) ਕਈ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਅਨ੍ਯ ਮਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਰਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਅਭੇਦਾ ਖੰਡ ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ' ਸਾਰਥਕ 'ਵੇਦਾਂਤ ਨਿਵਾਰਨ ਕਾਰਨ ਗ੍ਰੰਥ', ਪੰਡਿਤ ਆਤਮਦੇਵ ਨਾਮਾ ਦਾਸ ਨੇ ਲਿਖੇ। ਈਸਾਈ ਆਰਜ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਹਾਰਾ ਸਮੱਗ੍ਰ ਬਾਹੂਰੂਪ 'ਸਤ੍ਯਾਰਥ ਵਿਵੇਕ' ਪੰਡਿਤ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਪਸੀਜੀ ਕੀਤ ਨਿਵਾਸੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ॥ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਦਾ ਖੰਡਨਹਾਰਾ ਪੁਸਤਕ 'ਮਜ਼ਹਬੀ ਖੰਡਨ' ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ।

(ਛ) ਕਈਆਂ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਅਰ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤ ਤੋਂ

ਸਤਾਰ ਕਿਆ। ਜਥਾ 'ਗੁਰ ਸਿਖਯਾ ਪ੍ਰਭਾਕਰ', ਅਰ 'ਗੁਰ ਸਿਧਾਂਤ ਰਤੀ', ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ॥

'ਵਾਹਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਗੁਰਮਤ ਦਿਵਾਕਰ' ਪੰਡਿਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ. ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ।

(ਜ) ਬ੍ਰਹਮ ਪਦ ਦੇ ਨਿਰਣੈ ਕਰਨ ਹਾਰਾ 'ਬ੍ਰਹਮਪਦ ਰਹਸ੍ਯ' ਤਥਾ ਨਿਸ਼ਚਲਦਾਸ ਦੇ 'ਵ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ' ਦੇ ਇਕ ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਖੰਡਨ ਪਰ 'ਅਭਾਵ ਰਹਸ੍ਯ', ਪੰਡਿਤ ਊਧੋ ਸਿੰਘ ਵਿਦ੍ਯਾਨੰਦਗਿਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ 'ਅਖਾੜਾ ਪੰਚਾਇਤੀ ਨਿਰਮਲਾ' ਕ੍ਰਿਤ;

ਕਾਵ੍ਯ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪਰ 'ਕਵੀਂਦ੍ਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਤੋਰ 'ਅਕਾਸ਼ ਨਾਟਕ' ਤਥਾ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਬੋਧ' ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ।

'ਨਿਰਮਲ ਪ੍ਰਭਾਕਰ' ਅਰ 'ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ', ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਕ੍ਰਿਤ।

ਵੇਦਾਂਤ ਨੂੰ ਸੁਖੈਨ ਸਮਝਨ ਦਾ ਹੇਤ 'ਸਸ੍ਰੂ ਬੋਧਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਆਦਿ ਵੇਦਾਂਤ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤਰਨਤਾਰਨ ਨਿਵਾਸੀ ਕ੍ਰਿਤ।

ਜੋਗਾਭ੍ਯਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪਰ 'ਜੋਗ ਸਿਖਯਾ ਪ੍ਰਕਾਰ' ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਕਟਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਗਿੱਲਾਂ ਤਥਾ ਫੇਰੋਕਸਰ ਨਿਵਾਸੀ ਕ੍ਰਿਤ॥

ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਸ਼ਯ ਦਾ 'ਤਤ੍ਵ ਦਰਪਣ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ' ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਤ ਕਵੀ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, 'ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ' ਦੇ ਬਾਨੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਤ।

'ਅਦ੍ਵੈਤਾਨੰਦ ਭੂਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਪੰਡਿਤ ਹਰਿ ਸਿੰਘ 'ਪੰਜਾਬ-ਸਿੰਧ ਭੇਖ' ਦੇ ਬਾਨੀ ਕ੍ਰਿਤ।

'ਨੈਸ਼ਕਰਮ ਸਿਧੀ' ਆਦਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਰ ਟੀਕ, ਅਰ 'ਗੁਰਮਤ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਰ' ਪੰਡਿਤ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕ੍ਰਿਤ।

(ਕ) ਪੰਡਿਤ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫਰੀਦਕੋਟ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫਰੀਦਕੋਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਕੇ ਪੰਡਤ ਨਿਰਮਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਿਆਨੀ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਕੇ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਦੀ ਮੁਖਤਾ ਨਾਲ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਕਰਾਯਾ।

ਪੰਡ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ 'ਪਰਯਾਯ' (Synonyms) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕੀਤੇ।

ਗੌੜੀ ਰਾਗ ਪਰ ਮਨੋਹਰ ਟੀਕਾ ਪੰਡਤ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਹੋਈ

(ਖ) ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਸਾਗਰ ਪੰਡਿਤ ਪੁਸ਼ਕਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀਨਕਾਰ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ੧੦੮ ਮਹਾਰਾਜ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ੧੦੮ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਯਾਪਕ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਪਟਿਆਲਾ ਅੰਦਰ ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਰੰਧਰ ਵਿਦਵਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਕਰਾ ਰਹੇ ਹਨ (ਸਨ ੧੯੩੯ ਈ.)

ਇਤਯਾਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕ ਨਿਰਮਲੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਰਚਨਾ ਕੀਤੇ ਜੋ ਅਜ ਤਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਤ ਕੋਈ ਗੁਪਤ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ॥

ਕੋਈ ੪੦੦ ਤੇ ਅਧਿਕ ਪੰਡਿਤ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪਰਲੋਕ ਵਾਸੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਉਨੱਤੀ ਪਰ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੋਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਧਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਣਹਾਰਾ ਭੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਕਤ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ ਸੁਣਨਹਾਰਾ ਭੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਕਿਸਨੂੰ ਸੁਣਾਈਏ*?

---

* ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਕਿ ਅਜਕਲ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਡਿਤਾਈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਪਛਮੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ ਨੇ →

ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਾਧਸੰਗਤ, ਕਥਾ, ਵਖਿਆਨ, (ਸਤਸੰਗ, ਕੀਰਤਨ) ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਵਿਦਵਾਨ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਪਣਾ ਮੁਖ ਧਰਮ ਸਮਝਦਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪ ਕਰ ਕਿ ਪ੍ਰਣ ਨਿਭਾਇਆ। ਕਈਆਂ ਪੰਡਿਤਾਂ (ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਿਖੀਕੇਸ਼ ਦੇ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵੇਦਾਂਤ ਆਦਿ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਪੁਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਬਣਾ ਕੇ 'ਗੋਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ' ਅਤੇ 'ਸੂਤ-ਸ਼ਬਦ' ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰੰਭੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਥਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲਾਂ, ਸੰਗਤਾਂ, ਮੱਠਾਂ, ਕੁਟੀਆਂ, ਆਸ਼੍ਰਮਾਂ, ਮਠ, ਮੰਦਿਰ ਅਰ ਛੋਟੇ ਅਖਾੜੇ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸਥਾਨ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਅੱਜ ਤਕ ਨਿਰਮਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਂਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ॥

ਸਧਾਰਨ ਰੂਪੀ ਅਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਵਖ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਵਿਰਕਤ ਸਾਧੂ ਵਿਚਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਮਾਜ ਭਾਵ ਤਾਂ 'ਨਿਰਵਿਰਤ ਰੂਪ' ਧਾਰ ਕੇ ਆਪ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪ ਪ੍ਰਚੰਡ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣਾ ਮੁਖ ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਤੀਰਥਾਂ ਕਿਨਾਰੇ ਵਾਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲਗਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਰਿਖੀਕੇਸ਼, ਪ੍ਰਯਾਗ (ਝੂਸੀ), ਕਾਸ਼ੀ, ਕੁਰੂਖੇਤਰ, ਹਰਦੁਆਰ ਤਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੁਜਾਰੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਸਿਖਯਕ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਰੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ॥

ਸਤ ਧਰ ਪੰਨਾ ਪਾਰਿਤੋਂ ?। ਮੇਲਾਂ, ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਉਤਸਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਆ ਰਾਹੀਂ ਦਖਾਂਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁੱਛੇ?

[ਸੰਮਤ ੧੯੦੨ ਵਿਚ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਨਾਸਿਕ ਤੇ ਤ੍ਰਿੰਬਕ ਆਏ॥]

ਨਿਰਮਲਾ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸੰਗਠਨ।

ਉਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤਬੰਦੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਨਿਰਮਲੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਅਪੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਪੁਰ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਝੱਖੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਘਿਕ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਸੰਮਤ ੧੮੧੬ (= ਸਨ ੧੭੫੯) ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਈ। ਫੇਰ ਸੰਮਤ ੧੮੨੨ ਦੀ ਅਰਧਕੁੰਭੀ ਪਰ, ਅਰ ਫੇਰ ਸੰਮਤ ੧੮੨੮ ਦੇ ਕੁੰਭ ਹੋਣੇ ਵਿਰਕਤਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਹੋਈ। ਫੇਰ ਸੰਮਤ ੧੮੩੪ ਦੀ ਅਰਧ-ਕੁੰਭੀ ਹੋਣੇ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਪੱਕੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਨਿਯਮਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰਿਦਵਾਰ ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਮੌਨਦਾਈਏ ਸਿਖਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਮਤ ੧੮੪੬ ਦੀ ਅਰਧ-ਕੁੰਭੀ, ਸੰਮਤ ੧੮੫੨ ਦੇ ਕੁੰਭ, ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੮੫੮ ਦੀ ਅਰਧ ਕੁੰਭੀ ਪੁਰ ਫੇਰ ਇਕੱਠ ਹੋਏ। ਸੰਮਤ ੧੮੬੪, ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੮੭੬ ਵਿਚ ਕੁੰਭ ਦੇ ਮੇਲੇ ਬੜੇ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਹੋਏ॥

ਸੰਮਤ ੧੮੭੬ (ਸਨ ੧੮੧੯ ਈਸਵੀ) ਦੇ ਮੇਲੇ ਪੁਰ ਸਨਿਆਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ, ਛੌਣੀ ਤੇ ਧਜਾ ਲੁਟ ਦਿੱਤੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮਾਰੀਆਂ। ਇਸ ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੇ, ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਹਾਬਾਦੀ, ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬੂੜੀਏ ਵਾਲੇ, ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੇ ਵਾਲਾ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਛੌਣੀ ਵਾਲਾ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆ, ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਰੂਪੜੀਆ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਹੋਣੇ ਕੁੰਭ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਸਹਿਕਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪਟਿਆਲਾਪਤਿ ਦੇ ਸਾਥ ਹੋਕੇ ਸਨਿਆਸੀਆਂ ਪੁਰ

ਜਾਪਦੇ, ਅਰ ਸਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਮਕਾਇਆ; ਦਖ਼ਲ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ ਦੇ ਪਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਰਕੇ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਹੜਾ ਸਦਾ ਰੁਪਯਾ ਸਨਾਨ ਸਮੇਂ ਜਾਤ੍ਰੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੂੰਹਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ॥ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਜਦ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਦੂਜੇ ਸਾਧੂਆਂ ਤੋਂ ਅਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਦੁਖ ਮਨਾਇਆ।

ਸੰਮਤ ੧੮੯੮ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਪਰ ਫੇਰ ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ਪਰ ਕੁਝ ਜਥਾ ਬੰਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੁਖੜੇ ਛੇੜ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।* ਅੰਤ ਮਿਤੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੨ ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ (=11.9 ੧੮੭੧) ਦੇ ਦਿਨ ਕਨਖਲ ਜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹਵੇਲੀ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ੧੦੮ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਵਾਲੀਏ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ

---

* ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਪਟੇ ਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ (ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਦਾਂ ਅਖਾੜਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਬਾਹ ਵਾਸਤੇ ਸਨ, ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਰਥ ਜ਼ਮੀਨ ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ (=ਸਨ ੧੮੪੩) ਵਿਚ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਮੇਂ ਵਾਰ ਹੋਰ ਲਿਖੇ ਪਟੇ ਆਦਿ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ:— (੨) ਸੰਮਤ ੧੯੦੬ ਵਿਚ ਸੰਤ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਦੇ ਡੇਰੇ ਬਰਨਾਲੇ ਮਹੰਤ ਨਿੱਕਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੩੦ ਵਿੱਘੇ ਦਾ ਪਟਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਟੀ ਬੀਬੀ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ॥ (੩) ਸੰਮਤ ੧੯੨੧ ਵਿਚ ਪਰਗਣੇ ਸੁਜਾਨਪੁਰ ਦਾ ਪਟਾ ਪੰਡਿਤ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੌੜ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ॥ (੪) ਸਰਦਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਤ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੰਤ ਸੁਭਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੂੰ ਮੀਰਪੁਰ ਦਾ ਪਰਗਣਾ ਧਰਮ ਅਰਥ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ॥ (੫) ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀਵੇ ਨੇ ਸੰਤ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਪਾਸੋਂ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਭੋਗ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਤ ਪਿੰਡ ਜਗੀਰ ਵਜੋਂ ਦਿਤੀ

ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ

ਦੀ ਮਦਦ, ਤਥਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀਂਦ (ਸੰਗਰੂਰ) ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸੰਤ ਮਹੰਤਾਂ ਤਥਾ ਦੂਸਰੇ ਭੇਖ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ
ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਭਾਰੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ,

ਪਰਮ ਪੂਜ ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਖਾੜਾ ਨਿਰਮਲਾ

ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਹੁਣ ਵਿਚ ਮਹੰਤਾ ਦਵਾਰਾ ਦਾ ਮੁਕਰਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਭਾਈ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਰੋਜ਼ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵਾਸਤੇ ੧,੧੬,੦੦੦ ਨਕਦ ਅਤੇ ੫੯੭੫ ਸਾਲਾਨਾ ਦੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਕ 'ਦਸਤੂਰ-ਅਮਲ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਸਥਿਤ ਮੁਕਰਰ ਕਰਕੇ ਹਰ ਥਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਚੁਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਅਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਮੁਖਤਲਿਫ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਸੰਤ ਇਸ ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਥੇ ਚੋਣ ਬਾਹਰੀ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਸਤੂਰ ਅਮਲ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਨਿਯਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਨ:—

ਦਸਤੂਰ ਅਮਲ

ਤਿਨਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਵਾਸਤੇ ਅਖਾੜਾ ਨਿਰਮਲਾ ਪੰਚ ਗੁਰਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ।

N.B. [ਇਸ ਦਸਤੂਰ ਅਮਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ੧੨ ਅਗਸਤ ਸਨ ੧੮੬੨ ਨੂੰ ਹੋਈ।]

(੧) ਇਕ 'ਸ੍ਰੀਮਹੰਤ', ਤਿਨਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਮਹੰਤ ਹੋਰ, ਜੋ ਪੰਜਾਂ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, 'ਸ੍ਰੀਮਹੰਤ' ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਥਾਪੇ ਜਾਣਗੇ।

← ਅਤੇ ਪਟਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।। (੬) ਸੰਮਤ ੧੯੪੬ ਵਿਚ ਅਨੋਖੇ ਸਰਦਾਰ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਸਦਾ ਕੌਰ ਨੇ ਘਰ ਅਤੇ ਤਿਨ ਪਿੰਡ ਸੰਤ ਦਰਗਾਹਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨਾਲ ਲਾਏ।। (੭) ਸੰਮਤ ੧੯੫੩ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਟਾ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਆਦਿ

[illegible] in fine type

(੨) ਅਤੇ (੩) ਜੋ ਸਾਂਗਰੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਣ; ਦੋ ਕਾਰਖਾਰੀ, ਦੋ ਭੰਡਾਰੀ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਹੋਵੇਗੀ), ਅਤੇ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥੀ ਤੇ ਇਕ ਗਿਆਨੀ (ਅਰਥ ਕਰਨਵਾਲਾ) ਇਹ ਸਭ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਰਹਿਤਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ॥

ਦੋ ਚੋਬਦਾਰ ਭੀ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ

(੪) ਜੋ 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਹੁਣ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਰਹਿਤ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਜਾਊਗਾ, ਉਹ ਸਾਧਕ, ਵਿਰਕਤ, ਅਤੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।

(੫) ਜਦ 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਕਿਸੀ ਰਿਆਸਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਆਵੇ, ਜਾਂ ਰਈਸ ਨੂੰ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਅਰਪਣ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ॥

(੬) ਜੋ ਆਮਦਨੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਆਵੇ, ਉਸਦਾ ਜਮਾ ਖਰਚ, ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮਹੰਤ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲਿਆਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਭੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਜਮਾ ਕਰਾਵੇ, ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਾ ਰਖੇ॥

(੭) ਜੇ 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਅਪਾਹਜ ਨੂੰ ਕੋਈ, ਜਾਂ ਨਕਦ ਰੁਪਯਾ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਲਈ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਵਸਤਰ, ਦੇਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇ॥

(੮) ਜੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਧਰਮਪ੍ਰਚਾਰ' ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਦੀ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਕਰੇ। 'ਸ੍ਰੀ ਮਹੰਤ' ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਮੁਮਕਿਨ ਕਦੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ

ਕੋਈ 'ਸ੍ਰੀਮੰਤ' ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਆਖਦਰੀ, ਤਦ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਕਰਦੇਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਤਲਾਹ ਸ੍ਰੀ ਮੰਤ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣ॥

(ਈ) ਜੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਹਾ ਮੰਤ੍ਰ ਬਾਧਕ ਹੋ, ਤਾਂ

1932 57 75 ਉਸ ਪਾਸੇ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਸਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇ। ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰੀਮੰਤ' ਭਾਈ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੩੨(= ਸਨ ੧੮੭੫) ਵਿਚ, ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਪਟਿਆਲਾ ਨਿਵਾਸੀ 'ਸ੍ਰੀਮੰਤ' ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਵਡੇ ਜੋਗਸ ਪੁਰਖ ਸਨ ਅਤੇ ਧੁਰੰਧਰ ਪੰਡਿਤ ਸਨ। ਆਪਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਡੇ ਸੋਧਕ ਅਰ ਗਹਿਰੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸੱਚੇ ਖੋਜੀ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਬਲਿਸ਼ਟ ਬੁਧੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਟੀਕਾ 'ਮੋਖ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਕਠਿਨ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪਰ ਟੀਕਾ ਆਦਿ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਹੋਰ ਨਵੀਨ ਢੰਗ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਧਰਮ ਦੇ ਪਰਮ ਉਪਯੋਗੀ ਹਨ। ਆਪ ਸੰਮਤ ੧੯੪੮(= ਸਨ ੧੮੯੧ ਈ) ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਲੋਕ ਵਾਸ ਕਰ ਗਏ॥

ਕਨਖਲ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ) ਅਤੇ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਖਾੜੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਮਕਾਨ ਬਣੇ ਹਨ॥

ਪੰਡਤ ਦਰਗਾਹਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੬੭ (ਸਨ ੧੭੧੦) ਵਿਚ, ਅਰਥਾਤ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ, ਕਨਖਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਟੀਆਂ ਬਣਵਾਈਆਂ, ਅਰ ਆਪ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਉਪਰ ਹੀ ਕਈ ਸਾਲ ਵਿਚਰੇ। ਆਪ ਇਕ ਸਿਧੜੀ ਦੇ ਓਅੰਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਕਮਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿ ਅਜਿਹਾ ਨੇ ਰਾਮਪੁਰ ਨੂੰ ਨੇਕੀਆਂ ਵਾਲੀਏ ਰੂਹਾਨੀਆਂ ਦੇ ਜੋਰ ਵਿਚ ਸਰਾਇਣਾ

ਦੇਕੇ ਬਖ਼ਸ਼ਾ ਦਿਆ। ਇਸ ਬਾਤ ਪੈਰਖ ਪਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ, ਬਾਬਾ ਜੀ! ਆਪ ਜਿਥੋਂ ਤਾਈਂ ਚਾਹੋ ਜ਼ਮੀਨ ਘੇਰ ਲਵੋ। ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਜਿਤਨੀ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝੀ ਜਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਘੇਰ ਲਈ ਅਰ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਰਾਇ ਅਜਿਸ ਨੇ ੧੬ ਸਾਲ ਕਾਇਮ ਸੰਮਤ ੧੭੮੩ ਵਿਚ (= ਸਨ ੧੭੨੬) ਸਤਰ (ਸਰਾ) ਸਿਧ ਕਿਤਾ, ਜੇਹੜਾ ਹੁਣ ਤਕ ਡੇਰਦਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ॥*

ਏਥੇ ਡੇਰੇ ਅਰਥਾਤ ਘੇਰੇ ਅੰਦਰ, ਪਿਛੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਕੇ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ, ਰਾਜੀ ਸਰੋਵਰ, ਅਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਆਦਿਕ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੀ ਹਵੇਲੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੭੬ ਵਿਚ ਬਣਵਾਈ। ~~ਪਟਿਆਲਾ~~

(੨) ਜਤਨ ਵਣ ਕਾਂਸੀ; ਸੁਖੋਕਸਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ); ਬਾਬੇ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਕੌਸੀਰਕ ਦਾ ਮਕਾਨ; ਆਦਮਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ; ਬਰਨਾਲਾ (ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ); ਹਰਿਕੇ ਕਲਾਂ; ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ ਅਤੇ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਆਦਿ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੇਹੜੇ ਸੰਤ ਦੇਵੇ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਚਲੇ ਆਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨਦਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ॥ ਹਰਿਕੇ ਕਲਾਂ ਸੰਮਤ ੧੭੭੦ (= ਸਨ ੧੭੧੩ ਈਸਵੀ, ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਤਾਰ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ (ਪਿਛੋਂ) ਸੰਤ ਲੰਗਰ

---

*'ਕਨਖਲ' (ਹਰਿਦੁਆਰ) ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਅੰਦਰ 'ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ' ਹੈ, ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ 'ਮਾਯਾਪੁਰ' ਹੈ। ਸੰਮਤ ੩੩੧ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਇਮ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵਸਤੀ ਸੀ, ਅਰ ਸੰਮਤ ੬੨੫ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਹੰਮੀਰ ਸਿੰਘ ਕਸਬੇ ਹਰਸੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵਸਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਗਏ (See History of Saharanpur)

ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ੨੧ ਵਾਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਇਕ ਪਿਪਲ ਸੀ। ਇਹ ਪਿਪਲ ਅੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਖਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ॥

[illegible]

ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਬਾ ਲਿਆ (See Settlement Report Dist Ferozpur 1852 A.D.)* ॥ ਕੁਰਲੇਰੂ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਵਿਚ ਬਣਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮ ਰਾਮਾਇਣ ਭਾਖਾ ਛੰਦਬੱਧ ਰਚਿਆ। (ਮਕਾਨ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਮਹੰਤ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਹੈ)-

'ਕੁਰਖੇਰੂ ਧਾਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਤਟ ਜਾ ਕੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਬਖਾਨ'

ਖੜਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਾਬਾ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ। ਉਸਦੇ ਬੇਟੇ ਰੋਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਹਰਿ ਦਰੋਗਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਾਇਆ ਜਿਤਨਾ ਅਜ ਤਕ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਹੋਇਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ॥

---

* ਰੋਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ 'ਪ੍ਰਧਾਨ' ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦਲੇਰੀ', ਅਤੇ ਭੈਣ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਰਨੀ' ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਭਿਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਸੀ

ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦੀ ਸਿਖਿਆ।

449

457

450

